

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XXII

ANNÉE

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA

UREDIL

DR. JOSIP MAL

16641

LJUBLJANA 1941-XX

II 44337

CLASNIK

MEXIKANEA DROSTVA ZA SPOVEHNO

ELLINA DE LA SOCIÉTÉ DE MÈRE DE SPOVEHNO

LEINIK

XXI

XXI

PROPOZYCYJE WZGLĘDNE

PROPOZYCYJE

PROPOZYCYJE

II 44551



030024825

LIBRARIANA 1041.72

Vsebina — Table des matières

Razprave in zapiski — Dissertations et mélanges

Ložar R. , Študije o ljubljanski keramiki	1
<i>Studien zur Laibacher Keramik</i>	
Saria B. , Novi napisi s Kranjskega	36
<i>Neue Inschriften aus Krain</i>	
Schmid W. , Emona ni bila vojaški tabor	44
<i>Das vermeintliche Legionslager von Emona</i>	
Saria B. , Emona ni bila vojaški tabor?	55
<i>Emona kein Legionslager?</i>	
Mal J. , Rota — staroslovenska prisega	58
<i>Rota — der altslovenische Eid</i>	
Grivec Fr. , Dve pismi papeža Hadriana II. knezu Koclju	65
<i>Deux lettres du pape Adrien II. au prince Kocelj</i>	
Kos M. , »Tri velike zmote« o Cirilu, Metodu in Koclju	68
<i>»Trois grandes erreurs« concernant Cyrille, Méthodius et Kocelj</i>	
Kos M. , Slovenske prisege loških in blejskih kmetov	71
<i>Serments slovénes des paysans de Loka et de Bled</i>	
Nekaj kronike	105
<i>Un peu d'histoire</i>	
Grivec Fr. , Drugi frisinški spomenik in Cirilova književna šola	106
<i>De relatione II. monumenti frisingensis (slovenici) ad scholam s. Cyrilli Thessalonicensis</i>	
Kos M. , Gradišče in Gradec v slovenskem srednjem veku	116
<i>Gradišče et Gradec dans le moyen âge slovène</i>	
Ložar R. , Neolitske stanovanjske jame na Vinomeru	125
<i>Fosse a capanna dal epoca neolitica a Vinomer</i>	
Saria B. , Rimski nagrobnik na Ljubljanskem gradu	133
<i>Stèle fun. romaine au Château de Ljubljana</i>	

In memoriam

Dr. Anton Korošec (Fr. Lukman)	75
Dr. Oskar Gratzy (J. Mal)	76
Ludvik Šivic (J. Polec)	77
Janko Barle (J. Turk)	134
Dr. Metod Dolenc (J. Polec)	135
Dr. h. c. Ivan Hribar (J. Polec)	138
Dr. Viktor Peterlin (S. Kranjec)	139
Dr. Fran Trdan (M. Miklavčič)	139
Dr. Avgust Žigon (Fr. Stelè)	140

Slovstvo — Cronique des livres

Corpus vasorum antiquorum — Pal Patay, Frühbronzezeitl. Kulturen (R. Ložar)	78
Sandor Gallus et Tibor Horvath, Un peuple cavalier préscythique (R. Ložar)	80
Aladar Radnóti, Die römischen Bronzegefäße von Pannonien (R. Ložar)	81
Ilona Kovrig, A császárkori fibulák főformái pannoniában (R. Ložar)	81
Dobó Arpad, Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae (B. Saria)	81
Tabula Imperii Romani — Bibliographia Pannonica (B. Saria)	82
Anton Sovrè, Stari Grki — Cerkvjenih očetov izbrana dela (B. Saria)	83
Leo Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive (M. Kos)	85
Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee (M. Kos)	85
Aleks. Solovjev, Predavanja iz istorije slovenskih prava (J. Polec)	86
K. Zechner, Die Rechte der Kärntner Städte im MA (J. Žontar)	87
Dr. Jos. Žontar, K zgodovini prevedbe koseščin (J. Mal)	88
Vikt. Živič, Hrvati u Kranjskoj (J. Mal)	90
Dr. Ant. Urbanc, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz l. 1452 (S. Jug)	91
G. B. Corgnoli, Lo statuto della Confr. di S. Girolamo degli Schiavoni (S. Jug)	91
Bunc Stanko, Imena za denar na Slovenskem (B. Saria)	92
Dr. Ivan Pintar, Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani (J. Polec)	92
Egon Corti, Anonyme Briefe an drei Kaiser (J. Mal)	93
Dr. Jos. Mal, Zgodovina slovenskega naroda (Fr. Zwitter)	94
L. Mlaker, Kazalo h Grudnovi in Malovi Zgodovini	94
J. Mal, Dostavki in popravki	100
Vekoslav Bučar, Politička istorija Slovenačke (Fr. Zwitter)	102
Dragotin Lončar, The Slovenes: A Social History (Fr. Zwitter)	103
G. del Bianco, La guerra e il Friuli (S. Kranjec)	103
Fr. Stelè, Slovenske Marije (Fr. Mesesnel)	104
Inscriptiones Italiae (B. Saria)	143
Ant. Dabinič, Hrvatska državna i pravna povijest (Dr. Met. Dolenc)	143
P. S. Leicht, Note sull'economia friulana (M. Kos)	148
Reiner Puschnig, Zur Geschichte des Klosters Geirach (J. Mal)	149
Mikuž Metod, Vrsta stiških opatov (M. Miklavčič)	150
Stefan Singer, Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales (M. Miklavčič)	150
H. Pirchegger, Der Jungfernsprung (J. Kelemina)	150
Stj. Antoljak, Dalmacija, Hrvatska, Istra i Slovenija na pregovorima u Ováru i Schönbrunnu (Fr. Zwitter)	152
Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva (Fr. Zwitter)	153
Fr. Kidrič, Zoisova korespondenca, I (Fr. Zwitter; J. A. Glonar: »Usus dubit«)	154
F. Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih (Fr. Zwitter)	155
Iv. Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848—1895 (Fr. Zwitter)	156
Fr. Škerl, Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe (Fr. Zwitter)	158
Miroslav Gorše, Doktor Valentin Zarnik (Fr. Zwitter)	159
Pol stoletja društva »Pravnik« (Ciril Kržišnik)	160
Slovenski Pravnik — Polčeva številka (Ciril Kržišnik)	160
Kočevski Zbornik (Dr. M. Mikuž)	160
L. Aldrovandi Marescotti, Guerra diplomatica (J. Mal)	161
L. Aldrovandi Marescotti, Nuovi ricordi (J. Mal)	163
Silvio Crespi, Alla difesa d'Italia in guerra e a Versailles (J. Mal)	164
Harold Nicolson, Friedensmacher 1919 (J. Mal)	166
Bibliografije in biblioteke (M. Pivec-Stelè)	167

P O S T N I N A P L A Č A N A V G O T O V I N I

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

ZVEZEK

XXII

1-2

ANNÉE

CAHIER

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA

UREDIL

DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA 1941

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova c. 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošiljajo tudi vsi za »Glasnik« namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponaškovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in društvenega odbora ter z navedbo vira.

»Glasnik« izhaja četrtno. Članska cena znaša za letnik **30 Din**. Ob svoji stoletnici je izdalo Muzejsko društvo tudi izčrpno »**KAZALO**« k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva (Izvestja, Mitteilungen, Carniola, Glasnik) za razdobje 1891—1939, ki ga je sestavila dr. ica M. Pivec-Stelè. To že dolgo nujno potrebno in močno pogrešano izpopolnilo Gratzyjevega Repertorija dobijo člani pri upravi »Glasnika« za 20 din.

P. n. člane prosi odbor Muzejskega društva, da blagovolijo poravnati letno članarino (à 30 din). Kdor bi imel še kak zaostanek na članarini iz prejšnjih let, tega bo društveni blagajnik s posebnim dopisom opozoril na skupni znesek dolga. Društvo ima svoj čekovni račun pri Poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, s št. 10773 in z naslovom: »Muzejsko društvo za Slovenijo, Ljubljana«.

Pričujoči zvezek (1—2) »Glasnika« XXII je izšel 25. februarja 1941. Naslednji zvezek (3—4) izide jeseni 1941.

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI (JOŽE KRAMARIČ)

ŠTUDIJE O LJUBLJANSKI KERAMIKI

Rajko Ložar

I.

1. Odkritje kulture na Ljubljanskem barju

Pri čiščenju kanalov ob Ižanski cesti so leta 1875 delavci slučajno zadeli že blizu vasi Studenec na Igju na vrsto kolov, v katerih je tedanji kustos Deželnege muzeja v Ljubljani, Karel Dežman, spoznal ostanke nekdanjih stavb na kolih. Zavedajoč se važnosti odkritja, se je Dežman odločil za izkopavanje na dotičnem zemljišču in je ta izkopavanja še istega leta začel.¹

Kampanja leta 1875 je trajala od julija do oktobra; za muzej jo je vodil preparator Schulz. To leto so raziskovali zemljišče med Ižansko cesto ter Iško loko, torej zapadno od ceste. Odkrili so areal v obsegu 0,2 ha (100 × 26 m), ki je na njem ležal del kompleksa stavb na kolih. Naslednje leto 1876 se je muzej lotil vzhodno od ceste ležečega zemljišča (med cesto in velikim kolenom Išce ter še vzhodno od Išce). V času od avgusta do oktobra so odkrili nad 0,2 ha zemljišča in nadaljevanje prejšnje leto zasledenega kolišča.² Leta 1877 so izkopavanja nadaljevali in zaključili. Iz poročil Dežmana ni razviden obseg del v tem letu, vendar so morala biti izdatna, ker so stroški znašali 1400 fl. Izkopavanja tega leta so bila posebno važna za topografijo kolišč.³

Iz izkopavanj, ki so v polni meri potrdila Dežmanovo domnevo, je bilo razvidno, da sta se na prekopenem terenu nahajali vsaj dve naselbini, od katerih je ena potekala v smeri vzhod-zahod, druga pa v smeri jugozapad-severovzhod, nekako od kolena Išce proti hribu Grmezu. Kakih 300 metrov proč od te naselbine, so zasledili ostanke tretje naselbine, ki je pa Dežman ni več raziskaval in leži še nedotaknjena v barskih tleh. Samo leta 1875 so odkrili nad 3500 kolov.⁴ Pred davnimi tisočletji so te vasi ležale kot nekaki otoki sredi vodne gladine, te bolj, te manj oddaljene od brega, do katerega se je prišlo ali po dolgih brveh ali pa s čolnom, iztesanim iz enega debla, tkzv. brúnikom.

Stavbe na kolih pa niso stale samo na vzhodnem robu Ljubljanskega barja, temveč tudi drugod. Že davno prej, preden so na Studencu našli omenjene kole, so na raznih krajih Barja zabeležili raznovrstne starinske predmete, ki niso dopuščali nobenega dvoma, da je bilo Barje pred tisočletji poseljeno.

¹ K. Deschmann v Verh. d. k. k. Geol. Reichsanstalt. Wien, 1875, No. 15, 275 sl. (odslej Deschmann, 1875). K. Deschmann, Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach. 1888, 18 sl. (odslej Deschmann, Führer).

² K. Deschmann v Sitz. Ber. d. phil. hist. Cl. d. k. Akad. d. Wiss., Bd. LXXXIV, 471 (odslej Deschmann, 1876).

³ K. Deschmann v Mitth. d. Anthropol. Ges. Wien, Bd. VIII, 1878 (= Deschmann, 1877).

⁴ Načrt kolišča je ohranjen.

Leta 1854 so našli pri Borovnici kladivo iz serpentina, leta 1856 pa pri Vnanjih goricah brunik in troje sekir iz rogovja.⁵ Mnogo stvari so našli tudi v Ljubljani. Ali pravi sledovi bivališča so prišli na dan na tej strani Barja šele po izkopavanjih Walterja Schmidja leta 1907 in 1908 pri Notranjih goricah, torej precej kasneje nego na Studencu.⁶ Leta 1889 so našli tudi v Ljubljani v Rožni ulici lonček barskega tipa ter razne kosti;⁷ v virih se poroča tudi o podobnih najdbah ob Botaničnem vrtu in celo na Kongresnem trgu.⁸ Poslednji dve najdbi nista zanesljivi. Glede na doslej znano gradivo smemo zato začasno govoriti samo o dveh postajah prazgodovinske kulture na Barju: o vzhodni (Studenc-Ig) in o zahodni (Notranje gorice).

Glavni vir za poznanje kulture na Barju je vzhodna postaja, ker je leta prinesla na dan toliko in takšnega gradiva, da omogočuje razpravo o glavnih elementih kakor tudi o problemih barske kulture, čeprav v večini primerov to gradivo še ne daje zadovoljivih podlag za raziskavanje. Razen kolov, na katerih so stale stavbe, je muzejsko izkopavanje na Barju odkrilo obilen starinski inventar. Na prvem mestu stoji orodje iz kosti in rogovja ubitih živali, dalje orodje iz kamna in kasneje tudi že iz brona, nato številno ohranjena keramika vseh oblik in vseh vrst izdelave, ostanki primitivne plastike, dokazi pričetkov obrti, kot je pridobivanje in predelavanje rude in še to in ono.⁹ Vse te starine nam govore ne le o načinu življenja tedanjega človeka na Barju, temveč tudi o njegovi materialni in duhovni kulturi, o njegovem gospodarskem in socialnem življenju, preostali antropološki ostanki pa tudi o rasni obliki barskega človeka.¹⁰ O vsem tem je Karel Dežman redno vsako leto poročal v številnih člankih in spisih ter prikazoval kulturo barskega človeka z deskriptivno izčrpnostjo prirodoslovca, kateri je še danes težko kaj dodati. Dežman je edini izmed Slovencev o Barju literarično pisal.

2. Namen naših študij

Po Dežmanovi smrti se ni v Sloveniji nikdo več bavil s kulturo z Ljubljanskega barja. Slovenski spisi, kar jih je izšlo, so zajemali iz Dežmanovih poročil in niso prinašali nič svojega ali novega. Dežmanove razprave so izhajale v nemščini, iz katere jih ni nikdo prevedel v slovenščino. Zato je novi muzejski vodnik najbrž sploh prvič spregovoril o Barju v slovenščini, ne le če gledamo samo našo povojno arheološko literaturo. V okvirju, ki ga zastavlja vodnik po muzeju, je prinesel kratek prikaz barske kulture.¹¹ Kolikor manj smo se bavili s to kulturo mi Slovenci, toliko rajši in češče so jo po odkritju ob-

⁵ K. Deschmann, Führer, 19. Tu starejši viri.

⁶ W. Schmid v Jahrbuch für Altertumskunde IV, 1911, 90 sl.

⁷ A. Müllner, Argo 1892, 17. Müllner, Typische Formen aus den archäol. Samml. des Rudolfinum in Laibach. 1900, Taf. VII, 1.

⁸ R. Ložar v Vodniku po zbirkah Narodnega muzeja I, 1931, 27.

⁹ Müllner, Typische Formen, Taf. I.—X. E. Kramer, Das Laibacher Moor, Laibach 1905, 51 sl. Deschmann, Führer, 18 sl.

¹⁰ F. v. Luschan v Mitth. d. Anthropol. Gesellsch. Wien, Bd. X., 1881.

¹¹ Vodnik po zbirkah kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani, 1931. Arheološki oddelek.

ravnali tuji prehistoriki, zavedajoč se njene važnosti v sklopu neolitskih kultur, pa tudi njenega posebnega značaja. Iz poglavja o pregledu tuje literature o Barju bo razviden ogromni delež tujine na znanstveni predelavi naše kulture. Zato je bil eden vodilnih motivov te študije namen, izpolniti ali vsaj skušati izpolniti te pozabljene in zanemarjene obveze, ki jih ima naša veda na eni strani do poslanstva znanosti v naši kulturi, na drugi pa do svojega ugleda v mednarodnem znanstvenem svetu.

Danes pa ni več vseeno, kako te obveze nadoknaditi. Tu ne gre zgolj za deskriptivno obdelovanje barske kulture, kakor je bilo možno še Dežmanu, temveč zahteva čas nekaj drugega. Sodobna prehistorija razpolaga na eni strani s tako dovršeno tehniko izkopavanja in na drugi strani s takim bogastvom metodičnih sredstev in razgledanostjo problema, da med njo in ono vedo iz Dežmanovih časov ni več skoro nobenih skupnosti. In kdor hoče danes obdelavati v naši literaturi barsko kulturo, mora ujeti stik z moderno prehistorijo, mora poznati njene probleme, njena metodična in teoretična sredstva in tudi njen način zastavljanja in reševanja vprašanj. Tu ne more biti nikaka ovira pomanjkanje sleherne tradicije arheološkega dela v naši kulturi od konca 19. stoletja dalje. Niti ne smejo biti izgovor težave, ki se stavijo takemu delu pri nas nasproti. Izmed teh težav je brez dvoma najtežja pomanjkljiva literatura in znanstveni aparat, kar neupravičeno podcenjujejo in omalovažujejo celo sorodne historične stroke. Sleherno sodobno slovensko prehistorično delo mora ne glede na vse to stremeti za tem, da vzpostavi stik s stanjem mednarodne prehistorije in arheologije.

Ta namen zasleduje naša študija na področju raziskavanja kulture na Ljubljanskem barju. Sodba, ali se je piscu posrečilo najti ta stik, leži v rokah drugih. Vendar obstoje tudi nekateri subjektivni momenti, ki navdajajo pisca s prepričanjem, da je vsaj na pravi poti, ako že ne pri pravih rezultatih. Prvi tak moment je, da je marsikatero izmed inozemskih mnenj o barjanski kulturi potrebno ali popravka ali dopolnitve, kar je pokazal zlasti podrobni študij barjanske keramike. Česar od daleč včasih ni mogoče videti popolnoma natančno in se ali izgubi zaradi nekaterih na videz analognih odnosov, ali pa sploh tolmači kot prava analogija, to postane v živem stiku s spomeniki največkrat zelo jasno. Drugi subjektivni moment je prepričanje, da je treba pri obravnavanju barjanske kulture polagati posebno važnost na keramiko. Starejša prazgodovina je svojo tipologično metodo opirala zlasti na analizo in študij kovinskega inventarja (O. Montelius, S. Müller in dr.),¹² čigar nezanesljivost se je mnogokrat zelo čutila in se v današnji literaturi tudi zelo poudarja. V novem času je na njegovo mesto stopila keramika, ki daje zanesljivejšee podatke, posebno če nastopa v zvezi s kolikor toliko določno stratigrafijo in drugimi tipi (kamnitno orodje). Zato keramika ne stoji slučajno v ospredju naše študije. Kot organska posledica tega samo na videz še subjektivnega naziranja pa se je pokazala potreba obravnavati barjansko kulturo v sestavi slovenskega neolitika sploh in posredno kot problem ali člen v sklopu vzhodno-

¹² P. v. Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn. Diss. Pann. II, 13, 1938, 3 sl. — R. Ströbel, Die Feuersteingeräte der Pfahlbaukultur (Mannus-Bücherei 66, 1939), 13 sl. Prim. literaturo v opombi 50.

srednje-evropskega neolitika. To kulturo je mogoče obdelati samo v sestavu večjih prehistoričnih enot in primerjalno.

Odveč je poudarjati, da Dežmanu ti načini gledanja in ti problemi niso bili znani in mu tudi niso mogli biti znani. Dežman je bil kot vsi glavni kustosi ljubljanskega muzeja v 19. stoletju po svojem poklicu prirodoslovec in kot prirodoslovec je gledal tudi na prehistorijo. Zaradi tega imamo v njegovih spisih ideal deskriptivne analize in natančnosti, toda iz nobenega po njem obravnavanega vprašanja ne rezultira nikak problem, predvsem ne nikak historičen problem. Od njegovih časov sem pa je napravila prehistorija velik korak dalje ravno v tem, da je postala kljub tesni povezanosti s prirodoslovnimi strokami, za kar naj navedemo samo paleolitsko arheologijo, po veliki večini zgodovinska disciplina, oziroma da zahteva historične sistematike in načina obravnavanja. Te spremembe niso razvidne le iz splošnega prehistoričnega slovstva zadnjega časa, temveč posebno tudi iz študij in razprav inozemskih raziskovalcev, ki so se bavili s kulturo, odkrito na Ljubljanskem barju.

3. »Ljubljanska kultura« in »Ljubljanska keramika«

Preden nadaljujemo, sta potrebni ena, dve besedi o terminologiji. Obrazložiti je treba rabo dveh pojmov, ki se v spisu ponavljata in o katerih bi bilo želeli, da bi se pri nas ustalili podobno kakor se je eden izmed njih v mednarodnem arheološkem slovstvu. Prvi pojem je beseda *kolišče*.

Izraz *kolišče* je pisec prvič rabil v Vodniku po kulturno-zgodovinskih zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani leta 1931, ker je pravilnejši in splošnejši nego doslej pri nas vpeljana beseda *mostišče*. Beseda *mostišče* je terminus technicus v strategiji, je v naši stvari pa zlasti neporabna in nepravilna, kadar imamo pred seboj tkzv. skladasta *kolišča* (*Packwerkbau*), ko so koli in bruna naloženi drug na drugega in ne nastane nikako *mostišče*. Čehi in Slovaki rabijo izraz *nakolí*, kar je lepo in pravilno. Ob natančni obrazložitvi pojma in stvari so tudi domačini na Igu ob razgovoru priznali, da je izraz *kolišče* pravilnejši. Izraz *mostišče* je predvsem razširila šola. V spisu se bo rabil izraz *kolišče*, oziroma še lepši slovenski opisni izraz *stavbe na kolih*.

Drugi, pojasnila potrebni izraz je »Ljubljanska kultura« oziroma »Ljubljanska keramika«. Da se izognemo opisovanju, je potrebno uvesti kratko oznako kulture, ki je bila odkrita na Igu. Ker je v prehistorični literaturi razširjena navada, da se poimenujejo kulture, tudi če so odkrite slučajno v neznatnih krajih, po večjih krajih, ki leže v bližini,¹³ je ta način priporočljiv tudi za naš primer, to toliko bolj, ker se uporablja že dolgo časa v mednarodni

¹³ Taki primeri so: Badenska kultura, imenovana po najdbah v Königshöhle (G. Kyrle v Österr. Kunsttopographie, Bd. XVIII.). Schussenrieder-Keramik ali Sch.-Pfahlbauten, ki označuje kulturo, najdeno v kraju Steinhauser Ried pri Schussenriedu (K. Schumacher v Altertümer unserer heidnischen Vorzeit V, 201 sl. ter W. Bremer v Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, pod besedo Schussenried); tako ime je tudi Reinerthova Aichbühler Kultur, ki je le deloma najdena v Aichbühlu na Federseeju; vendar je ta označba deloma tudi skupinsko ime (prim. H. Reinerth, Chronologie der jüngeren Steinzeit in Süddeutschland, 1923, 35 sl.) itd., kar pa se bo prej ali slej izkazalo tudi pri izrazu Ljubljanska kultura, kot že sedaj govore o Ljubljanski kulturi na Češkem in v bivši Avstriji.

prehistorični vedi. M. Hoernes, O. Menghin, H. Reinerth, G. V. Childe, J. Schráníl, K. Willvonseder in številni drugi imenujejo na Igu odkrito kulturo po Ljubljani: »ljubljska kultura«, die Laibacher Kultur, njeno keramiko pa »ljubljsko keramiko«.¹⁴ Ta mednarodno uveden termin je najbolj uvesti tudi v našo literaturo, ker na jasn in kratek način izraža geografsko-topografski položaj in pomen kulture. Razen tega govori za ta izraz neposredna bližina Ljubljane, katere historični lik je nastal tudi na podlagah kulture na Barju. Izraz »ljubljska kultura« je pregantnejši kot izraz »ljubljsko barska kultura« (Laibacher Moor-Kultur), ki ga uporablja R. Pittioni in pod. Drugi izrazi se bodo pojasnili v tekstu.

4. Nekateri problemi »ljubljske kulture«

V izkopavanjih leta 1877 je Dežman dobil povod za domnevo, da sta na tega leta preiskanem zemljišču stali dve naselbini, druga vrh druge, to se pravi ena starejša in ena mlajša.¹⁵ Ti naselbini sta se med seboj ločili po tem, da so v spodnji plasti ležala le okrogla debela, v zgornji pa cepljena klana bruna. Taka razlika v izgradnji je brez dvoma možna in prav verjetno je, da je naselbina na Barju trajala dalj časa, v katerem je n. pr. starejša iz katerega koli vzroka propadla, na njenem mestu pa je nastala nova. Toda tedanje raziskovanje je bilo tehnično premalo izpopolnjeno, da bi zadostovalo za rešitev tega važnega problema. Iz poročil ni nikjer razvidno, da bi bil Dežman kdaj kombiniral horizontalni način z vertikalnim in obratno, niti ne obstoje nikaki zapiski o poteku izkopavanja. Zato je možno, da sta oba sloja, t. j. sloj brun in sloj debel, sestavna dela ene in iste plasti, čeravno se posamezni nivoji med seboj ne ujemajo ali pa jih je več.¹⁶ Oddaljen vzrok tega je brez dvoma meglenost arheološkega pojma kolišče ob Dežmanovem času, kateri ni bil tako dognan, da bi bil sam v sebi nudil oporo za jasno problemsko izkopavanje.

Tudi o obliki bivališča kot takega tedanja izkopavanja niso prinesla skoraj nobenih podatkov. Za rekonstrukcijo hiše oziroma koč bi morali imeti na razpolago ostanke temeljev oziroma talnega načrta dotičnih objektov, katerih raziskavanja niso odkrila. (Model stavb na kolih, ki se nahaja v ljubljanskem muzeju, je bil napravljen po splošnih predstavah o koliščarski hiši, vladajočih konec 19. stoletja.) Ker so smatrali tedaj kolišča za nekako prakulturo, ki povsod, kjer nastopa, kaže enake oblike, je bilo razširjeno mnenje, da so tudi oblike bivališč teh ljudi povsod enake oziroma iste. Moderna prehistorija je teorijo o prvotnosti koliščarske kulture ovrgla, zaradi tega odpadejo vsa posploševanja. Končno predstavo o obliki stavbe na kolih bomo dobili le, če se posreči odkriti talni načrt kake hiše ali koč.

V zvezi s temi problemi je vprašanje, kakšne naselbine so sploh bile stavbe na kolih. Svojčas so splošno mislili, da so stavbe na kolih stale zares na jezerih ali na vodni gladini, obdane vsenaokrog od vode. V novejši dobi pre-

¹⁴ Od te ljubljanske keramike je treba ločiti ljubljansko keramiko ali fajanso, ki so jo v 19. stol. proizvajale Zoisove fajančne tovarne v Gradišču v Ljubljani.

¹⁵ Deschmann, 1877, 18.

¹⁶ To domnevo je v ostalem izrazil že Dežman sam (III, 18).

vladuje prepričanje, da je treba tudi tu ločiti več vrst. Najprej je razlikovati barske ali močvirske naselbine, katerih je večina, potem pa obrežne naselbine, h katerim spadajo po večini one, ki se nahajajo njih ostanki danes v jezerih samih. Do teh rezultatov so privedla zlasti raziskavanja klimatologije in rastlinske geografije, kakor tudi polnoanalitične študije. Na podlagi vseh teh so znanstveniki dognali, da je ob času evropskih kolišč obstajala zelo suha klima in da je zaradi tega pogrešno današnje klimatične razmere prenašati v ono preteklost nazaj. Najprej so se teh problemov dotaknili Švedi, za njimi pa zlasti Nemci: Weber, Gams, Nordhagen in dr. Izmed prehistorikov se je s tem problemom izčrpnje bavil posebno H. Reinert, ki se sklicuje na važna arheološka opažanja pri raznih svojih izkopavanjih, katera se z dognanji klimatologov ujemajo.¹⁷ Posebno važna so v tem oziru njegova opažanja na Bodenskem jezeru in na Federseeju. Na kratko povedano je njih rezultat ta, da se arheološka perioda neolitika ujema s klimatično periodo izrecne suše, katero so postavili klimatologi. Tako so na primer za Federsee ugotovili, da je od prvotnih 1787 ha površine, kolikor je je obsegalo najstarejše jezero, med leti 3000—800 pr. Kr. samo južno od brega postalo kopnih okrog 620 ha, kar da povprečje 28 ha na 100 let.¹⁸ Tej periodi klimatične suše je z arheološko periodo brona sledila klimatična doba velike vlage, ki je dosegla viške v periodah Hallstatt in La Tène.

Če upoštevamo ta opažanja in prenesemo njih problematiko na Ljubljansko barje, je pojav naselbine na njem ob onem času popolnoma razumljiv. Seveda pa nastopijo važni problemi, na katere bo treba v bodoče paziti. Doslej smo bili vajeni misliti, da je bilo Barje tedaj eno samo jezero in da so stavbe na kolih naselbine ljudi, ki so se umaknili s svojim posebnim načinom bivanja na vodno gladino stanovat zategadelj, ker so bili tam varni pred napadi sovražnikov. O tem jezeru obstoje podatki, ki jih nudi geološka stratigrafija,¹⁹ pa tudi arheološka opažanja plasti so za enkrat takšna, da ni nobenega povoda o njih dvomiti. Koli, odkriti 1875—1877 so tičali s svojimi spodnjimi konci v plasti ilovice, ki se imenuje polžkarica. Nad njo se nahaja rjavo blato, ki je identično s pravo kulturno plastjo kolišč; nato slede šota in trebež.²⁰ Iz tega bi sledilo, da je ob času stavb na kolih že bilo jezero. Toda s to ugotovitvijo si delo samo olajšamo, ne da bi vprašanje rešili, čeprav je jezero dejansko eksistiralo.

Ako tuji rezultati za naše razmere tudi ne veljajo točko za točko, bo treba tem problemom pri bodočih izkopavanjih posvetiti več pažnje. V svojih izkopavanjih leta 1877 je Dežman naletel v stratigrafiji na nekatere nejasnosti, zaradi katerih je skoraj vsa tozadevna izvajanja zaključil z vprašanji oziroma pustil neodločena. Danes še nismo mnogo dalje, nego je bil Dežman ob svojem času. Znan ni niti obseg prvotnega jezera, niti njegove posamezne faze, ako

¹⁷ H. Reinert, Die jüngere Steinzeit der Schweiz. 1926, 71 sl. A. Melik, Slovenija, I, 1935, 325 sl.

¹⁸ Isti, Das Federseemoor als Siedlungsland des Vorzeitmenschen. 4. A. 1929, 38.

¹⁹ E. Kramer, Das Laibacher Moor. Laibach, 1905.

²⁰ V glavnem povsod enaka vrsta; le pri tako imenovanih dveh naselbinah je stratigrafija nekoliko bolj komplicirana (Deschmann, III, 18). Sicer prim. še A. Müllner, Argo, 1892, 1 sl. (stratigrafija in slovenski domači nazivi plasti).

je na Barju res bilo jezero. Če pa je bilo to samo poplavno ozemlje, za kar bi govorili mestoma veliki ilovnati jeziki v slojih, bi pa bilo dobro poznati gibanje teh inundacij. Te stvari so važne predvsem zaradi razmerja stavb na kolih do nekdanjega jezerskega obrežja.

Za prehistorijo so ta nearheološka raziskavanja naravno zelo pomembna, ker rešujejo vprašanja, katerih prazgodovina sama ne more. S stališča arheološkega dokaza bi bilo možno, da stavbe na kolih niso stale sredi izrazite vodne gladine ali jezera, kakor si jih običajno predstavljamo, temveč, da so stale ali neposredno na obrežju, ali tik njega. Ves kulturni inventar stavb dokazuje, da si tedanji prebivalci svojih bivališč niso postavili na vodo iz varnostnih razlogov, kajti morda ni bilo ne prej ne kasneje mirnejše dobe v zgodovini našega ozemlja, kot je bila ta perioda poznega neolitika, v kateri je trgovina cvetela na vse strani. V tem primeru bi bile stavbe na kolih zgolj prehistorično-paletnologično določljive; prehistorično po tem, da je ta tip stanovanja nastal na kakem drugem delu sveta in dejansko na vodi, a to še prej, nego je prišel v Evropo, paletnologično pa po tem, da je ta način bivanja last posebnih plemen in to neodvisno od raznih geografskih faktorjev. L. Franz misli, da so bila vsa vzhodno-alpska kolišča zgolj nekaki trgovski emporiji ljudi, ki so kot prvi pridobivali v vzhodnih alpah baker in ga po vodni poti spravljali v druge predele.²¹ To velja deloma brez dvoma tudi za Ljubljansko barje in za funkcijo naselbin na njem. V izpopolnilo arheološkega dokaza, da je bilo Barje ob poznem neolitiku najbrž neprimerno bolj suho nego kasneje in danes, je pa dejstvo, da so se naselbine hallstattske in laténske dobe umaknile z Barja na griče in hribe na njegovih robovih in mejah, Barje samo pa je v teh periodah, nič manj pa v rimski dobi glede najdb popolnoma prazno. Med prehistorične naselbine, ki so nastale čeprav v zelo oddaljenem kontaktu z nekdanjimi bivališči na Barju, je treba šteti najbrž tudi ogromno prehistorično naselbino na Gori pri Šmarju ter njeno območje.

Iz prednjih vrst je dovolj razvidno, da v poznanju ljubljanske kulture še ne stojimo na koncu svoje vednosti, temveč na začetku. Je pa to tudi konkreten primer, kako bo treba pri obravnavanju ljubljanske kulture upoštevati dognanja moderne prehistorije in njenih pomožnih ved. Kakor pa se ta problem nanaša nekako na geološko-geografske podlage naselbine na Barju, in je torej nehistoričnega značaja, tako se drugi, največji problem ljubljanske kulture nanaša na prihod te kulture, na njeno pravo poreklo, njene paletnologične zveze in kulturne odnose z drugimi krogi. Odgovore na ta vprašanja nam more dati v prvi vrsti keramika, ki je dala podlago vedi o kulturnih krogih in razjasnila najstarejše dobe po-paleolitskih kultur. Dočim je prej omenjeni problem napol prirodosloven in napol zgodovinski, je ta izključno zgodovinski. Razumljivo je, da je Dežman kot prirodoslovec šel mimo onih podatkov, ki mu jih je barjanska keramika nudila. Snov naše študije je del tega historičnega problema, temelječega na študiju ljubljanske keramike, katere se nam bo v okvirju tega spisa mogoče dotakniti samo v zelo majhnem obsegu. Za uvod pa naj sledi pregled

²¹ L. Franz, Die kulturgesch. Bedeutung der oberöstr. Pfahlbauten (Mitt. der Anthropol. Gesellsch. Wien, LVIII, 1928, 104 sl.

literature o ljubljanski kulturi in keramiki, oziroma teorij o njenem poreklu in razširjenosti.

5. Dosedanje teorije o ljubljanski keramiki

Še za časa izkopavanja na Barju je o najdbah objavil lep pregled kulture mož, ki je prvi obdelal hallstattsko najdišče, E. v. Sacke n.²² Po svojem značaju je Sackenov način gledanja in obdelave zelo soroden deskriptivnemu orisu Dežmana in ne vsebuje niti zaključkov paletnološkega značaja, niti ne pozna problemov prehistorične periodizacije in kronologije. Sorazmerno mnogo dalje je šel poskus nekdanjega kustosa Deželnege muzeja, Alfonsa Müllnerja, po rodu Nemca.²³ Müllner gleda na dobo stavb na kolih kot na eno izmed zgodovinsko-razvojnih dob rimskega mesta Emone, ki ga je on lokaliziral na Ig. Ta vidik Müllnerjevega dela je omembe vreden. Kot prvi se je M. nadalje dotaknil kulture koliščarjev v zgodovinskem smislu in se glede tega naslanja na klasične vire, ker pač še ni imel na razpolago mnogo arheološke literature, od katere je poznal kvečjemu prva Kellerjeva poročila o švicarskih koliščih. V Müllnerjevem spisu se sicer prepletata znanje humanista in deskriptivnost prirodoslovca.

Prvi, ki se je v 19. stol. z ljubljansko kulturo bavil prehistorično, je bil znani dunajski prehistorik Moriz Hoernes. V svoji knjigi *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*²⁴ obravnava Hoernes prazgodovino upodablajoče umetnosti in s tega stališča tudi spomenike ljubljanske kulture, ki se jih dotika na dveh krajih: 1. pri obravnavanju plastike, 2. pri obravnavanju risbe. Posebno važna so njegova izvajanja o risbi.

Po Hoernesu je ljubljanska kultura del tako zvane trakaste keramike (Bandkeramik), in sicer leži na robu južnega območja trakastokeramičnega kroga.²⁵ To sklepa Hoernes na podlagi dejstva, da se v ornamentiki ljubljanske keramike ne nahajajo nikake spirale, pač pa krogi in polkrogi. Misel, da obstoje notranje zveze med spiralami butmirske keramike,²⁶ ki je ena vrsta trakaste, namreč čisto spiralna in ki jo je Hoernes tedaj prvenstveno poznal, na drugi strani pa med krogi ter polkrogi ljubljanske, je bila kot vse ostalo Hoernesovo tipologično razmotrivanje srečna, toda kronologično se je pokazala kot nevzdržna. Hoernes je namreč tega leta gledal na marsikaj drugače, nego se je

²² Der Pfahlbau im Laibacher Moore v Mitt. d. k. k. Central-Commiss. 1876, 24 sl.

²³ A. Müllner, Emona. Archaeologische Studien in Krain. 1879, 136.

²⁴ M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis um 500. v. Chr.* Wien, 1898.

²⁵ Trakasta keramika pozna glede oblik posod predvsem kroglaste posode (polkroglaste, tričetrtkroglaste), v ornamentiki pa spiralne in meandrične motive. Ostalina izvira po večini iz naselbin. Med spremnimi predmeti sta zanjo značilna kamnitna sekira, ki je v profilu podobna čevljarskemu kopitu (odtod ime Schuhleistenkeil), ter iz školjk napravljeno okrasje. Trakasta keramika je razširjena po vsem ozemlju od Belgije tja do Južne Rusije; ker je Donava izrazita vodna žila v tem ozemlju, je trakasta keramika tipično podonavska kultura. Hoernes l. 1898 še ni poznal trakaste keramike v oni obliki kot jo danes, temveč le spiralno trakasto keramiko Butmirja. Za informacijo gl. Ebert, *Reallexikon* pod besedo Bandkeramik.

²⁶ Radimsky-Hoernes, *Die neolitische Station Butmir bei Serajewo in Bosnien*, I. 1895, Fiala-Hoernes, isto II, 1898, Ebert, *Reallexikon*, II, Butmir.

potem izkazalo kot pravilno. Tako je pripisoval spiralni in trakasti keramiki relativno zelo majhno starost, za kulturo relativno zelo visoke, če ne največje starosti pa je smatral tako zvano vrvičasto keramiko.²⁷ Razvojni proces kot si ga je na podlagi teh podmen predstavljal Hoernes, bi bil naslednji: krogi in polkrogi v ornamentiki ljubljanske keramike so elementi ali prastestavine, iz katerih so se v mlajši dobi razvile spirale in spiraloidi trakaste keramike butmirske vrste. Pot, po kateri se je to vršilo, je ali navadna additivna kompozicija, ali sklapljanje teh krogov, njih ponavljanje v istem smislu itd.

Novejša raziskavanja so dokazala ravno obratno. Vrvíčasta keramika, ki je na nje relativno zelo visoko starost Hoernes polagal mnogo važnosti, velja na splošno za relativno precej mlajšo od trakaste keramike. Dalje so med tem časom odkrili tudi čisto linearno trakasto keramiko na Češkem in Moravskem, dočim je Hoernes poznal samo Butmir. Gornji proces je, po novejših najdbah sodeč, potekal ravno obratno, nego si je mislil Hoernes: krogi in polkrogi ljubljanske keramike niso nič drugega kot razpadline ali odводи stare trakaste keramike, predvsem tekočih spiral; ta ornamentika je sčasom popolnoma degenerirala, trakovi so razpadli v posamezne sestavine, s tem pa je dala hraniva številnim mlajšim stilnim skupinam in oblikam.

Marsikatero pogrěšno sodbo iz 1. izdaje svojega dela je Hoernes v 2. izdaji leta 1915 popravil in tam navedene skupine izpopolnil.²⁸ Vrvíčasto keramiko datira tu že po novo pridobljenih izkustvih in dokazih. Ljubljansko postajo smatra za v celoti kuprolitično (str. 338). Kot novo skupino pozna tako zvane kroglaste amfore, o katerih bo še govora, ljubljanske keramike pa ne smatra za elementarno kulturo, temveč za mešano. Njeni neposredni sosede so ljudje, ki delajo svoje čaše v obliki zvoncev (tako zvana Glockenbecherkultur).²⁹ Važne

²⁷ Vrvíčasta keramika (po nemško Schnurkeramik) se imenuje ta vrsta zato, ker so ornamenta napravljeni s pomočjo odtisov vrvic ali pa z odtisi z vrvicami ovitih palčic. Namesto tega pa se pogosto porablja pseudovrvíčasti ornament, in sicer tako, da se vgrebena črta opremlja z neštevilnimi vanjo počez, pravokotno, idočimi ubodljaji, ki dajo potem vtis vrvíčaste odtisa. Ta lastnost približuje to vrsto tkzv. globokobrazdanemu in globokoubadanemu ornamentu (Furchenstich, Tiefstich), zaradi česar je vrvíčasto keramiko težje opredeliti kot en sam tip. Je mnogo lokalnih stilov in oblik posod, najvažnejša je visoka cilindrična čaša. Iz spremnega gradiva: facetirana kamnitna sekira. Razširjenost je izredno velika. Ebert RE, BD. XI, Schnurkeramik. Na Barju sta zakopani obe varianti vrvíčaste keramike: prava v. k., pseudo v. k., razen tega obstoje tudi posode, ki so okrašene z odtisi tkanin ter podobnih mrežastih predmetov (skleda iz Notranjih gor, ki o njej W. Schmid misli, da je okrašena z vrvíčastimi odtisi [JAK IV, 1911, 96 b, Fig. 7], je okrašena z odtisom kosa tkanine in je domneva K. Willvonsederja na str. 21 v naši op. 41 citiranega spisa pravilna).

²⁸ Hoernesova izvajanja v 2. izdaji citiramo po ponatisu v 3. izdaji, ki ga je priredil O. Menghin 1925 ter ga opremil s samostojnimi dodatki (O. Menghin-M. Hoernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa).

²⁹ Str. 338 sl. Kultura tkzv. zvončastih čaš (Glockenbecherkultur) je najmlajša neolitska kultura. Kakor pove ime, imajo čaše, ki so vodilna posoda, obliko zvoncev (pri robu ustja). Tehnika okrasa je večinoma ubod; motivi so v glavnem nordijsko-trakasto keramični, kompozicija zonalna (pasovi drug vrh drugega). Posebna zvrst srednjenemških čaš se imenuje Zonenbecher (mešanica zvončastih čaš in vrvíčaste keramike). Kultura ni enotna, temveč kaže nešteto variant, je pa zelo vplivala tudi na svoje sosede. V izvenšpanskih najdiščih je tipičen spremni kos ščitek za zapestje lokostrelca (Armschutzplatte); en primer najden na Barju. O. Menghin osporava Hoernesovo domnevo odnosov med kulturo zvončastih čaš in

so nadalje domneve zvez ljubljanske kulture s slavonskimi postajami (str. 328), kakor tudi s klasičnimi kulturami grške celine in egejskega bazena. O kvaliteti ljubljanske keramike ima Hoernes zelo visoko mnenje, zlasti kar se tiče ornamentalnega dela. Smatra jo za najlepšo izmed vseh koliščarskih keramik.

Ako iz Hoernesovih izvajanj slika soobstoja kulturnih krogov, ki prihajajo za ljubljansko kulturo v poštev, ni popolnoma jasna, je vzrok temu sorazmerno majhno število arheoloških postaj, potem pa tudi izključno umetnostno-analitična orijentacija Hoernesove knjige, oziroma njegovo posebno gledanje. To pa je na drugi strani postavilo temelj marsikaterim mlajšim tezam o ljubljanski kulturi. Hoernes je ljubljansko keramiko prisodil v skladu s snovjo knjige in s cilji svojega raziskavanja skupini tako zvanega okvirnega sloga (Rahmenstil). Ta skupina topografsko ni opredeljiva, ker je po svoji naravi pretežno razvojna, vendar je Hoernes okvirni slog našel v najpopolnejši obliki izdelan ravno v postajah vzhodnoalpskih stavb na kolih, h katerim spadajo razen Iga še Mondsee in Attersee na Avstrijskem.³⁰ Že tu so v glavnem naznačeni obrisi kulturne skupine vzhodno-alpskih kolišč, od katere potem ni bilo daleč do samostojne skupine koliščarske kulture sploh. Taka razdelitev spomenikov v samostojno skupino je glede na svojevrstno obliko bivališča razumljiva, in ljubljanska kultura se v tej zvezi tudi vedno omenja.³¹ Tu po Hoernesu nakazane odnose je potem zasledoval zlasti Karl Schumacher, ki je že leta 1906 razširil skupino tudi na severno, t. j. nemško podnožje vzhodnih Alp ter pritegnil našo kulturo v vplivni sestav tkzv. Schussenriedske keramike.³² V celoti je skupino, pa tudi probleme očrtal med svetovno vojno v spisu *Stand und Aufgaben der neolithischen Forschung in Deutschland*.³³

V skupino koliščarskih kultur spadajo po izvajanjih tega spisa: Michelsberg, Schussenried, Ljubljansko barje, Mondsee in še druge keramične skupine sorodnih tipov, tako tudi Altheim. Koliščarsko kulturo ima Schumacher za samostojno kulturo, ki pa se v mlajših dobah križa z drugimi. Zastopana je tudi v ljubljanski kulturi, vendar pa je tu že zelo močno prekrizana s trakasto-keramično kulturo (str. 41). Druga komponenta ljubljanske kulture kaže dalje v Slavonijo.³⁴

Za dokaz zvez Ljubljane s Schussenriedom navaja Schumacher predvsem okrogle amfore in vrče z ročaji.³⁵ K tem primerjavam je pripomniti, da ne dokazujejo nič drugega kot to, da je osnovna oblika ljubljanske in schussenriedske keramike neka forma ali skupina form, ki je tu v večji, tu v manjši meri omogočila obe kulturi. Isto dokazuje ornamentika. V trakasti keramiki domači motivi Schussenrieda niso nastali v okviru tega kroga, temveč so vanj zašli

vzhodnoalpskimi kolišči (o. c. 713), to pa brez razloga. V ljubljanski keramiki imamo močne sledove vpliva zvončastih čaš.

³⁰ Razen v *Urgeschichte* še v *Jahrbuch der Zentralkommiss.* III, 1905, 51 sl.

³¹ G. Kyrle v Ebert, RE X, Pfahlbauten.

³² AUHV V, 1906, 201, Taf. 37.

³³ 8. Bericht der Römisch-germanischen Kommission, 1913—1915, 32 sl.

³⁴ AUHV, 204.

³⁵ AUHV, Taf. 37, 611—613 Ljubljana, 597—605 Schussenried.

brez dvoma iz tkzv. rössenske kulture. Tudi v Ljubljani ne manjka rössenskih vplivov. Iz tega sledi, da je Schussenried sam od drugih kultur vplivana mešana kultura, in torej ni najboljša primerjalno gradivo za okvirno ornamentiko Ljubljane, katera se razlikuje i od Rössena i od Schussenrieda, še manj pa to more biti kultura, iz katere naj bi bila ljubljanska nastala. Glede form ljubljanske keramike je potreba upoštevati, česar nista storila niti Schumacher, ni Hoernes, pa tudi nobeden izmed avtorjev, ki jih bomo še omenili, kulturo kroglastih amfor, ki je na eni strani v znatni meri omogočila ljubljansko kulturo, na drugi pa poslala mnogo svojih elementov tudi v Schussenried. Prav to skupno matično poreklo je vzrok, da se v literaturi Ljubljana pridružuje skupinam, ki so od svoje strani odvisne od drugih kultur. Ako bi Schussenriedska teorija obveljala, bi morali najti med centrumom kolišč (Švica, Nemčija) ter med Ljubljano oziroma Slavonijo vmesne postaje, v katerih bi se nahajale tudi forme, ki so služile ljubljanskim kot izhodišče ali kot predstopnja. Tega pa za enkrat ni. Zato zveze med Ljubljano in Schussenriedom, ako je te zveze smatrati za direktne, niso niti zanesljivo dokazane in prepričevalne.

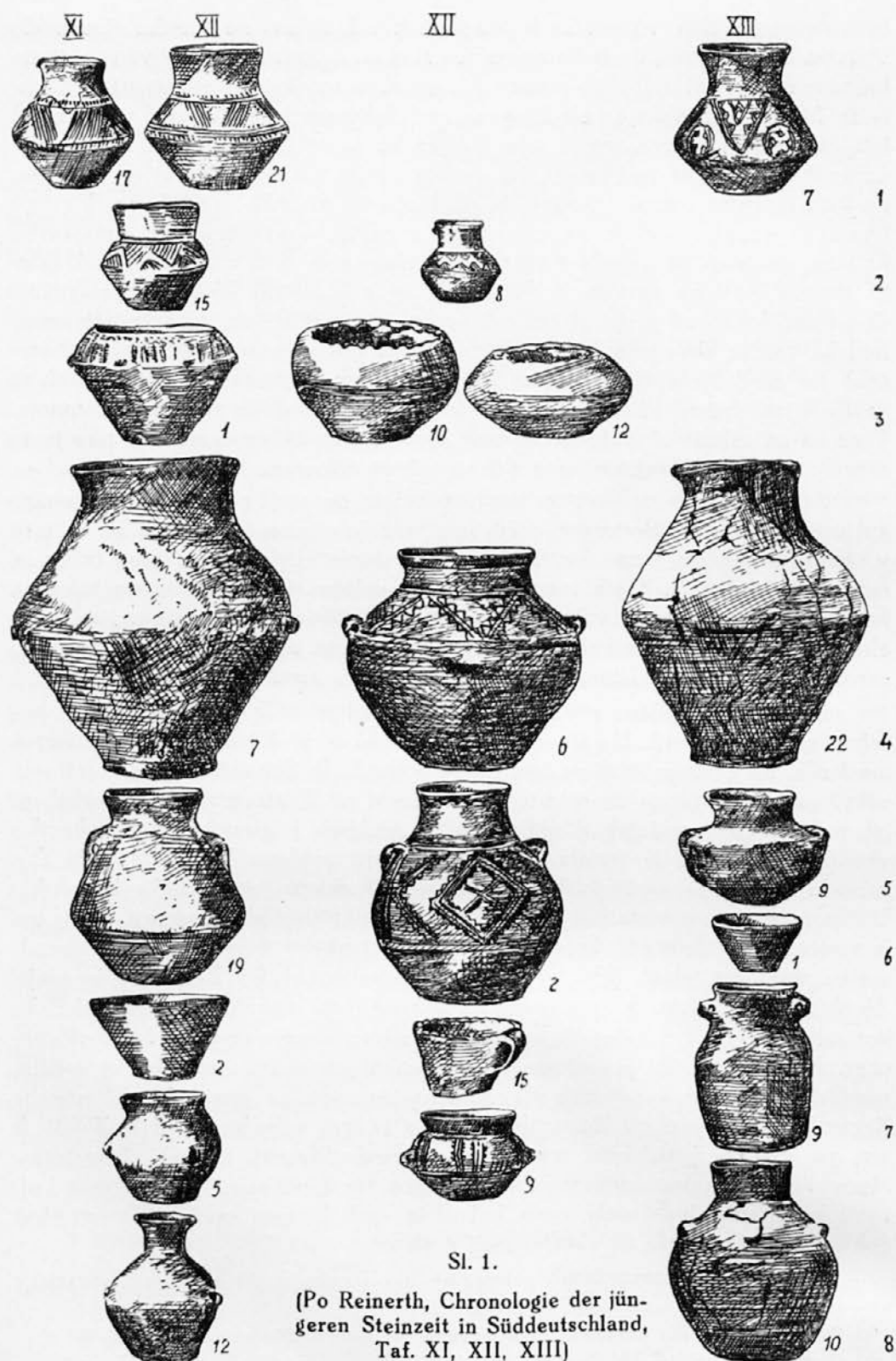
Schumacher je na drugem mestu pravilno opozoril na odnose ljubljanske kulture do trakaste keramike, predvsem tudi do slavonskih postaj, ki že leže v območju trakaste keramike. Toda tudi tu stanje ni preprosto in bo treba še mnogo raziskavanja. Kljub temu pa kažejo deloma Ljubljana, ravno tako pa tudi Vučedol na važnost vzhodnega podnožja Vzhodnih Alp, ob katerem se je ob koncu neolitika premikal večji del ljudstev, ki so s severa odhajala na jugozapad, t. j. v italško nižino, in na jugovzhod, t. j. proti grški celini.

Na zveze Ljubljane z vzhodnoalpskimi kolišči je v poslednjem času posebno močno opozoril Hans Reinerth, ki se je v tem naslonil na Schumacherja. Reinerth je znan po tem, da je poleg R. R. Schmidta izkopal oziroma odkril največ postaj na znamenitem Federseeju na Württemberskem Švabskem (gl. v op. 18 citirano delo). V bližini zaselka Aichbühl istotam so izkopali barsko vas (Moordorf), ki je trajala dolgo časa, kajti najdena keramika kaže dve periodi: 1. starejšo aichbühlsko keramiko in 2. mlajšo aichbühlsko keramiko. Dočim prevladujejo v starejši aichbühlski keramiki nordijski elementi, zlasti oni iz vrvičasto-keramičnega kroga,³⁶ se v mlajši pojavijo v večji množini zapadnjaške sestavine, zlasti take iz kulture zvončastih čaš. Po Reinerthu je mlajši Aichbühl ona kultura, katere pododdelek tvori prej omenjena schussenriedska keramika in jo torej Reinerth interpretira za spoznanje drugače kot Schumacher. Mlajši Aichbühl je kultura, ki je nastala ob koncu neolitika in usedlin nordijske, trakasto-keramične ali vzhodne, in zapadne keramike (Westische Keramik). Ona tvori po Reinerthu podlago za ves vzhodnoalpski Hallstatt, k njej pa spadajo: Aichbühl sam, Schussenried, Wauwil (Švica), Thayingen, Münchshof, Altheim, Jordansmühl, Mondsee ter Ljubljana.³⁷ Aichbühlski kulturni krog tvori tedaj cela vrsta kultur iz vseh koncev srednje Evrope, kar dokazuje Jordansmühl na skrajni meji v Šleziji.

Iz zelo dobro naznačenih primerjav ljubljanske in aichbühlske keramike

³⁶ H. Reinerth, Die Chronologie der jüngeren Steinzeit in Süddeutschland 1923, 37.

³⁷ Reinerth, istotam 37.



je razvidno, na podlagi katerih argumentov pripisuje Reinerth tudi Ljubljano k tej skupini (glej sliko 1).³⁸ Te primerjave zahtevajo nekaj pripomb. Pod številko 3, 4, 5 in 7 primerja Reinerth posode, ki bi jih ne smel, ker so tipi posod med seboj heterogeni; aichbühlske sklede št. 3 ni mogoče smatrati za analogijo ljubljanskih skled; posoda pod 4 iz Aichbühla je po tipu vrvičastokeramična brenta, dočim je ljubljanska tipični spremni kos kroglastih amfor in po vsej svoji obliki različna od one. Posoda pod 7 iz Aichbühla je piskerc, ona iz Ljubljane pa kroglasta skodelica (Kugelschale). Prav tako ni pravilna primerjava posod pod 5, ker so te forme med seboj tipološko neprimerljive.

Popolno pripadnost Ljubljane k Aichbühlu bi mogla zatorej dokazati samo absolutna identičnost form ter stilnega razvoja form in njihovega okrasa, enako v Ljubljani kakor v Aichbühlu. To bo pa v taki meri, kakor bi bilo potrebno, težko izpeljivo, ker so tipi posod pretežno sploh različni, stilne skladnosti v zahtevani obliki pa nezadostne. Kar je keramiki Ljubljane in Aichbühla skupnega, to so: osnovni tip posode pod št. 1 in 2, rössenski vzorec na št. 2, varianta amfore pod 5, ter posodica pod 7. Ravno pri tej primerjavi pa se ponavlja ono, kar smo videli že pri Schumacherju, da stilni inventar in tipi posod kažejo preko Ljubljane in preko Aichbühla v neko drugo kulturo, od katere je tudi Aichbühl sam zelo zavisen in ta kultura po našem mnenju ne more biti nobena druga kot skupina kroglastih amfor. Iz nje so dotekali sokovi in elementi na eno stran v Aichbühl, na drugo v Ljubljano, zaradi česar obstoje med obema kulturama izvestne sličnosti. Toda v ožjem odnosu do kroglastih amfor je brez dvoma ljubljanska kultura, ki hrani čistejša oblike.

Zoper Reinerthov Aichbühl so tedaj možni pomisleki, če je Aichbühl smatrati za kulturno skupino. Kolikor gre za Aichbühl kot kronološki okvir, temu začasno še ne moremo utemeljeno oporekati. Ali s kronološkim sistemom se ne smejo združevati domneve gornje vrste in deloma je to izrazila že kritika Reinerthove teze, predvsem O. Menghin.³⁹ Ob koncu neolitika gredo številne nordijske skupine s severa na jug in v območju Donave nastane vse polno novih kultur in stilov, prava nepreglednost. Razumljiva je želja prehistorika, pravi Menghin, napraviti iz te mešanice nekak red s pomočjo ene, centralne kulture. Iz podobne težnje je Schliz svojčas skušal napraviti rössensko kulturo za tako centralno kulturo mešanih stilov na tleh bivše A. O. monarhije.⁴⁰ Iz iste težnje je bil rojen tudi Reinerthov Aichbühl, ki mu pa Menghin odreka upravičenost in značaj centralne kulture, ker je sam tipična mešana kultura. Tudi za Reinerthovo naziranje, da je na kulturo Mondseeja in Ljubljane vplivala zapadno-alpska koliščarska kultura, ne nudi material sam nobene opore, kar je ugotovil že Menghin.

Podobno kulturo kot je Aichbühl skuša v zadnjem času postaviti Paul Reinecke. V svojem prispevku za Hoffillerjev zbornik je Reinecke to

³⁸ Zaradi lažje preglednosti so zbrane na eni tabeli (prerisane) risbe s tabel XI, XII in XIII Reinerthovega dela.

³⁹ Menghin-Hoernes, *Urgeschichte*, 754 sl.

⁴⁰ *Prähistorische Zeitschr.* II, 1908, 121 sl.

kulturo nazval: Vučedol-Vinča, Altheim-Remedello.⁴¹ Ta štiri najdišča predstavljajo nekake ogele kamne kulture, v kateri je subsumirana cela vrsta pozno-neolitskih kultur, ki so v bistvu ena sama, a vendar na vsakem najdišču druga. Podobno kakor je aichbühlska kultura podlaga zgodnje hallstattske kulture (po Reinerthu), je kultura »Vučedol-Vinča, Altheim-Remedello« predhodnik srednjeevropske bronaste dobe, ki jo datiramo po posameznih spomenikih egejsko-mikenskega okrožja. Posamezni krogi teh kultur vsebujejo mnogo autohtonega, imajo pa tudi mnogo tujega, kar so si izposodili celo od najoddaljenejših okrožij. Za vse pa je značilno to, da so kulturni odnosi tem nejasnejši, čim dalje gremo od severa proti jugu. V isti smeri se tudi večja število stilnih in skupinskih oddelkov.

Reineckejeva kultura dejansko ni nikaka zaključena kultura, temveč neka geografska enota, ki bi pa njene meje nosile lahko tudi drugačna imena. V to enoto je uvrščena tudi Ljubljana. Podrobnejših kriterijev za svoje naziranje Reinecke ne navaja, omejuje se samo na grobo hišno keramiko gladkih površin, okrašeno kvečjemu s pasovi prstnih odtisov. Ravno glede te keramike pa je treba imeti največje pomisleke kadar gre za tako važne probleme, kot jih skuša rešiti Reinecke. Groba hišna keramika se pojavlja v zelo sorodnih oblikah pri vseh kulturnih krogih in ni tako čista, da bi mogli na podlagi nje kako kulturo imenovati centralno ali autohtono.

Kot skupino splošnokoliščarske kulture obravnava Ljubljansko barje Robert Munro, ki podaja dobro morfologijo teh kultur. Vendar pa se ne dotika vprašanj periodizacije in kronologije, niti se ne spušča globlje v odnose posameznih kulturnih krogov.⁴²

Problema, ki ga je načelo že toliko prehistorikov z večjim ali manjšim uspehom, se je lotil tudi Oswald Menghin v dodatku k 3. izdaji Hoernesove knjige.⁴³ Menghin je one neštene stile med severnim in južnim pasom vzhodne Srednje Evrope, na vse mogoče načine med seboj prepletene, združil v poglavje, ki ga nazivlje južno-vzhodni mešani stili (die südöstlichen Mischstile), izmed katerih je eden tudi ljubljanska keramika. Menghinova delitev trenutno mnogo bolje ustreza dejanskemu stanju kot kaka hipoteza, saj je treba pomisliti, da doslej ni še niti eno najdišče na jugovzhodu objavljeno v primerni obliki, niti ni s sodobno tehniko raziskano. Šele v zadnjih letih so se v Vučedolu vršila prva sistematična izkopavanja in je tudi starejše vučedolsko gradivo bilo prvič v primerni obliki objavljeno.⁴⁴ O Ljubljani tega ni mogoče trditi, ravno tako pa tudi ne o gornjeavstrijskih jezerih.

Menghinova delitev je pa posebno važna zaradi tega, ker se naslanja na točno označeno vrsto spomenikov, namreč na keramiko, in ker je vodilne oblike

⁴¹ Serta Hoffilleriana, 1939, 31 sl. Vse prispevke iz Serte, zadevajoče Vučedol in Ljubljano, mi je še pred izidom knjige dal na razpolago prof. dr. V. Hoffiller, ki se mu na tem mestu zahvaljujem.

⁴² R. Munro, Les stations lacustres d'Europe aux âges de la pierre et du bronze, Paris, 1908, 176.

⁴³ Pod naslovom Die neolithische Keramik, 697 sl.

⁴⁴ V. Hoffiller v Corpus Vasorum antiquorum (CVA). Yougoslavie, Zagreb, Fasc. 1, Vučedol.

opisal. Ti spomeniki so navadno hišno posodje raznih oblik, po svojem značaju konzervativnejše od okrašene keramike, ki v manjši meri ohranja autohtone poteze nego hišna keramika. Ravno ta vrsta pa je po Menghinovem mnenju dobra podlaga za nadaljnje delitve. K Menghinovim izvajanjem se bo treba še vrniti. Kar se ljubljanske kulture tiče, smatra Menghin, da je v svojih starejših sestavinah paralelna z badensko kulturo, v mlajših pa z vrvičasto keramiko, ki je v Vzhodnih Alpah na koncu neolitika (str. 763).

Dočim je v starejši literaturi prevladovalo mišljenje, da tvori Ljubljana z Mondseejem in Atterseejem tkzv. vzhodnoalpsko koliščarsko skupino, ki stoji v najožji zvezi z začetki pridobivanja bakra v Vzhodnih Alpah in ki leži predvsem proti severozapadu in severu, prevladuje v nekem delu novejšje prehistorije mnenje, da se pravo območje ljubljanske kulture razteza proti jugovzhodu. Pod jugovzhodom je treba razumeti zlasti Slavonsko ravnino ter območje Donave v najširši okolici izliva Drave v Donavo, kjer leže nekatera že od prej znana najdišča, kot so Vučedol pri Vukovaru, Dalj, Sarvaš, Zoka, Peč in druga.⁴⁵ Najznamenitejše med njimi je Vučedol pri Vukovaru.

Vučedol leži na bregu Donave, 4 km vzhodno od Vukovarja. Naselbina je bila do pred nekaj leti neraziskana, znano je bilo samo številno keramično gradivo, ki je prišlo na dan ob priliki raznih rigolanj in poskusnih izkopavanj na kraju samem, ter se nahaja večinoma v zagrebškem Arheološkem muzeju. Pred leti je pričel v Vučedolu raziskavati R. R. Schmidt, ki je svoje delo osredotočil na vršac, ležeč med dvema platojema, a ločen od njiju z globokimi jarki. Na vršacu je odkril stanovanje oziroma mesto, kjer so imeli svoja stanovanja vučedolski gospodarji, t. j. grad. Številne plasti so dokazovale, da je naselbina trajala dalj časa. Naselbine same se nahajajo na obeh platojih, ki še nista preiskana. Na gradu sta važni zlasti dve plasti, spodnja s tkzv. badensko kulturo, in njej sledeča z vučedolsko kulturo. Badenska kultura pozna hiše, katerih največja posebnost je apsidalni zaključek na enem kraju; hiša vučedolske kulture pa je tipično megaronska. V plasteh je bila najdena številna keramika. Te vrste so bile potrebne zaradi pojasnitve pojma vučedolska kultura. Ta torej ni enotna, temveč sestoji iz dveh plasti, iz starejše badenske kulture in iz mlajše, ki jo je treba smatrati za pravi Vučedol.⁴⁶

Na zveze Ljubljane z Vučedolom je opozoril pred kratkim Menghinov učenec Kurt Willvonseder.⁴⁷ Willvonseder sodi, da se jedro ljubljanske kulture nahaja stvarno v Slavoniji, a je kljub temu mnenja, da je treba pridržati še nadalje naziv ljubljanska kultura, ker ima Ljubljana številne posebnosti (Sonderformen). Toda širši, splošnejši pojem je po njegovem mnenju vučedolska kultura, ljubljanska pa samo neka njena podvrsta ali pododdelek.

⁴⁵ Sarvaš, Dalj: Hoffiller CVA, Fasc. 2. Zoka: N. Vulić in M. Grbić CVA, Belgrade, Fasc. 3.

⁴⁶ Te podatke posnemam iz razgovorov z R. R. Schmidtom, ki mi je oktobra 1940 v Vučedolu na licu mesta razkazal najdišče ter raztolmačil svoja izkopavanja, potem pa mi dal na vpogled rokopis svoje knjige *Burg Vučedol, Stein- und Kupferzeit*, ki izide v založbi Arheol. muzeja v Zagrebu. Zahvaljujem se R. R. Schmidtu za prijaznost, grofici Zofiji von Eltz v Vukovaru pa dolgujem zahvalo za gostoljubnost.

⁴⁷ *Funde des Kreises Vučedol in Österreich*. Serta Hoffilleriana, 1939, 11 sl.

Willvonsedrovo stališče bi bilo utemeljeno, če bi bile keramične oblike Ljubljane in Vučedola med seboj res v taki meri slične, da bi lahko v obeh videli enotno kulturo, in sicer vučedolsko kulturo. Kajti če je ljubljanska kultura pododdelek vučedolske, potem mora biti Vučedol starejši in Ljubljana mlajša, ljubljanska keramika mora biti mlajša razvojna stopnja vučedolske. Zoper to hipotezo pa govorijo predvsem rezultati Schmidtovih izkopavanj, ne glede na analizo keramike, ki je po Hoffillerjevi objavi sedaj že mogoča. Schmidt je pri svojih raziskavanjih prišel do zaključka, da je ono, kar je tipična vučedolska kultura, mlajše od ljubljanske; Ljubljana je po njegovem mnenju v glavnem paralelna z badensko plastjo v Vučedolu. Na to paralelnost Ljubljane in Badena je svojčas opozoril že Menghin (gl. str. 14). V zvezi s tem morda ni nezanimivo, da obstoje po sodbi R. R. Schmidta sličnosti tudi v antropološkem materialu Ljubljane in badenske plasti Vučedola. To vse pa so stvari, ki nasprotujejo Willvonsedrovim dognanjem. Preden bi mogla vučedolska kultura obveljati kot primarna kultura Ljubljane ali kot njej nadrejena višja kultura, bi morali spoznati druga dejstva; zveze, ki doslej obstoje med obema najdiščema, je pa mogoče tolmačiti na drug način.

Tudi one posebne oblike (Sonderformen), ki jih Willvonseder navaja, niso navadne posebne oblike ali inačice, temveč so deloma celo vodilne oblike, ali pa celo zastopniki takih kulturnih krogov, ki v eni kulturi so, v drugih jih pa ni. V to vrsto »Sonderform« spadajo brez dvoma vrvičasto-keramične črepinje, katerih se do danes v Vučedolu še ni posrečilo najti. Razen tega obstoji tudi vprašanje zvončastih čaš. V Vučedolu zaenkrat o teh stvareh še ni mogoče govoriti, dočim je problem v ljubljanski kulturi že jasen. Iz vsega tega sledi, da so osnovni predpogoji kulture na Ljubljanskem Barju vendarle drugi nego v Vučedolu in da je tudi razvoj deloma drugačen. Obstoje pa seveda velike sličnosti, ki jih bomo skušali razložiti na drug način, morda uspešneje nego se je to doslej delalo.

Kot južnovzhodno kulturo obravnavata Ljubljano tudi Nikola Vulić in Miodrag Grbić.⁴⁸ Namesto topografičnega okvira jemljeta za vodilo periodično-kronološki sistem po vzoru razdelitve v stil A, B itd. ter pripisujeta Ljubljano stilu B eneolitika, ki združuje v sebi Vučedol, Ljubljano in Zoko. Stil B obsega najdišča od gornjega toka Save do Donave pri Vučedolu. Če bi bilo mogoče v ta okvir brez sile spraviti vse kulture na tem področju, bi imela kronološka periodizacija po opisanem vzorcu mnogo prednosti.

Sem je končno prišteti tudi mnenje, ki ga ima o ljubljanski kulturi V. G. Childe.⁴⁹ Childe prisoja Ljubljano kulturi slavonskih najdišč, išče pa preko teh meja zvez z egejskim bazenom. Ljubljano obravnava v sestavu ogrskega kuprolitika ter se naslanja v glavnem na kovinski inventar. Izmed obeh postaj pripadajo po njegovem mnenju Notranje gorice še periodi Danubian III, torej je starejša, dočim je Studenec-Ig že polni Danubian IV (1800—1600 pr. Kr.). Ni pa izključeno, da je še mlajši. K tej razdelitvi in dataciji se bomo na drugem mestu še povrnili.⁵⁰

⁴⁸ CVA, Yougoslavie, Beograd, Musée du Prince Paul, Fasc. 2.

⁴⁹ V. G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, 209 sl, 213 sl.

⁵⁰ Pomisleke zoper Childejevo kronologijo, oprto na kovinske inventarje, sta izrazila

Iz prednjih vrst je razvidno obsežno delo mednarodne prehistorije za dosego jasne slike neolitskih kultur v vzhodni Srednji Evropi, s tem pa tudi za pojasnitev ljubljanske kulture. Delo je spremljala zdaj večja zdaj manjša sreča. Vzroki, da kljub tolikim težavam značaj ljubljanske kulture še ni jasen in da so še vedno možna nova naziranja, so raznovrstni. Zlasti je odločilna okolnost, da najdišče svojčas ni bilo raziskano po vidikih sodobnega prehistoričnega izkopavanja in problemov sodobne prazgodovine. Nadalje otežuje študij raztresenost gradiva po raznih zbirkah. Material tudi ni bil še nikdar v celoti objavljen, predvsem pa ne ustrezajo znanstvenim zahtevam dosedanje objave in reprodukcije keramike ter ostalih predmetov v raznih publikacijah gori omenjenih avtorjev. O teh reprodukcijah ni odveč spregovoriti nekaj besed.

Večino reprodukcij ljubljanske keramike predstavljajo doslej čiste linearne risbe, ki imajo svoj izvor v prilogah gori omenjenega Sackenovega spisa (op. 22). Po teh ploščah so bile napravljene reprodukcije Muchovega atlanta,⁵¹ po atlantovih reprodukcijah pa so bile narejene ilustracije za Hoernesovo delo in sicer najbrž na ta način, da so svoječasnno litografirane risbe prenesli v risbo s tušem, da so lahko napravili moderne klišeje. Te risbe so ostale celo v 3. izdaji Hoernesove *Urgeschichte*. Njihova značilnost je, da ne podajajo ustrezno niti form posod, niti njihovega okrasa. Od kje izvirajo risbe Reinerthovega dela, ni znano. Gotovo je samo, da niso točne. Fotografske reprodukcije ljubljanske keramike so bile doslej zelo redke.⁵² Prvi je zadovoljive fotografije objavil V. G. Child, dočim o Munrojevih reprodukcijah ni mogoče reči, ali so napravljene na podlagi fotografij, ali na podlagi akvareliranih risb. Na nekaterih posameznostih so te slike take, da je nemogoče misliti, da bi jim bila služila za podlago fotografija. V fotografskih posnetkih nastopa nadalje vedno ista keramika tkzv. okvirnega stila. Le redko se upošteva ostalina drugih skupin.

6. Razširjenost ljubljanske kulture

O ljubljanski kulturi se ne govori le tam, kjer se obravnava najdišče samo, temveč tudi pri določevanju oziroma študiju ekspanzije ljubljanske kulture po drugih deželah vzhodne Srednje Evrope. Že dalj časa prihaja ostalina ljubljanske kulture na dan v neslovenskih zemljah, ni pa še popolnoma jasno, kakšno vlogo ima: ali je to sled poti, po katerih je ta kultura prišla v Ljubljano oziroma prejemala vplive od drugod, ali je posledica zvez trgovskega značaja, izhajajočih iz naše naselbine, ali je odsev še drugih nam neznanih dejstev. Potemtakem so neslovenske postaje naše kulture lahko ali izvirne ali vmesne postaje na poti prihoda, ali so postaje emigracije — v tem primeru bi morale tvoriti v drugih najdiščih samostojne enote —, ali pa so zgolj odsevi trgovskih zvez in torej priložnostne postojanke.

Neslovenske postaje naše kulture leže v glavnem na ozemljih, ki meje

J. Nestor, 22. Ber. d. Röm. Germ. Kommiss. 1932, 83 za Romunijo, za Ogrsko pa F. v Tompa, 24.—25. Ber. d. Röm. Germ. Kommiss. 1934/35, 62 sl.

⁵¹ M. Much, *Kunsthistorischer Atlas*, Abt. I. Hgn. von der k. k. Central-Commis. Wien, 1889.

⁵² A. Müllner, *Typische Formen*, Taf. I—IX.

neposredno na ozemlje Slovenije oziroma nekdanje Kranjske, v katero najdišče spada. Nekatere so pa od matičnega ozemlja tudi bolj oddaljene.

Za neolitik jugoslovanske Slovenije je bilo doslej najbolj značilno to, da razen postaje na Barju ni bila znana nobena druga postaja stavb na kolih, niti na naših jezerih, niti na naših barjih.⁵³ Upravičeno se domneva, da so bila na nekaterih koroških jezerih kolišča, toda niso še raziskana. Isto velja o Štajerski, kjer postaje in gradivo tudi še niso raziskani. Največje sličnosti imajo še postaje v severoitalski nižini, tkzv. *terramare*, katerih odnosi z ljubljansko kulturo so prav tako še zaviti v temo. Pa ne samo, da na slovenskem ozemlju ni nobene druge koliščarske skupine, tudi ostali neolitski kulturni tipi so bili do zadnjih let popolnoma neznani. Šele zdaj prihajajo na dan prve neolitske postaje, kot so Pijavško, Dole pri Sv. Križu pri Kostanjevici, Nemška gora pri Krškem ter Vinomer pri Metliki. To so prve točke, na katerih so bili najdeni poleg običajnih kamnitih sekir v zvezi z drugimi ostalinami tudi ostanki keramike.

Ali obstoji med temi postajami in med Ljubljanskim barjem kaka zveza? Za enkrat je to mogoče trditi samo o vinomerskem najdišču, to pa le deloma. V nekaterih formah, kot je n. pr. skodela na nogi, se stikajo vinomerske najdbe z ljubljansko keramiko, toda glavna vsebina Vinomera kaže proti vzhodu in jugovzhodu. V jamah na Pijavškem, v Nemški gori in v Dolu je prišla na dan keramika, ki je deloma absolutno različna od ljubljanske in kaže ozke zveze s trakasto keramiko, deloma pa nekatere posebnosti, ki jo približujejo Vučedolu. Posebnih zvez med Ljubljano in navedenimi postajami ni pričakovati že iz tega razloga, ker je Ljubljansko barje kolišče, Pijavško, Dol in Nemška gora so jamske postaje, Vinomer je pa tipična trakasto-keramična postaja na planem v puhlici. Jame na Krasu in nad severnim Jadranom so preslabo obdelane, da bi bilo mogoče kaj govoriti o njihovih odnosih do Ljubljane, izključeno pa ni — sodeč vsaj po nekaterih posameznostih —, da obstoje delne zveze med temi jamami in jamami na Kranjskem.

Prva večja izvenslovenska kultura, ki stopa v horizont ljubljanske, je Vučedol. O odnosih Vučedola do Ljubljane bo spregovoril v publikaciji, ki jo pripravlja, R. R. Schmidt. Če so obstajale med tema dvema najdiščema kake zveze, jih je mogla oživetvarjati samo vodna pot Ljubljanice, Save in Drave. V nekaterih detajlih je način, kako se je to godilo, še nejasen. Gotovo je, da so oni elementi, ki so iz Ljubljane prišli v Vučedol, tam zelo spremenjeni, oziroma da je Vučedol zelo drugače pojmoval iste elemente, katere je skupno z Ljubljano prejemal iz nekega drugega, severnejšega vira. Tudi za Vučedol obstoji problem kroglastih amfor.

Zveze z Ljubljano obstoje po mnenju Leonharda Franza v inventarju, ki je bil najden v Škocjanu (Kanzianberg) pri Beljaku (Koroško) in predvsem jih razodeva keramika.⁵⁴ Vendar, če sodimo po objavljenem gra-

⁵³ F. v. Hochstetter, Bericht über die Nachforschungen nach Pfahlbauten in den Seen von Kärnten und Krain (Sitz. Ber. Akad. d. Wiss. hist. phil. Cl. Bd. LI, 1865). O. Menghin v Die österreichischen Alpen, 1928, str. 186.

⁵⁴ L. Franz, Aus Kärntens Urgesch. Zeit 1935, 12. H. Dollenz v Wiener präh. Zeitschrift XXV, 1938, 59.

divu, te zveze niso prepričevalne; gradivo kaže celo nekatere sorodnosti z neolitikom, ležečim neposredno ob vodni žili Save (Nemška gora pri Krškem) ter v njenem daljnem območju. O tem pa na drugem mestu.⁵⁵ Ravno tako je malo zanesljivih dokazov za obstoj ljubljanske kulture na Štajerskem. Na Buchkoglu pri Wildonu pri Gradcu je Walter Schmid pred leti odkril večjo naselbino, ki jo je meni označil kot Altheim, Willvonsederju pa predvsem kot sorodno z Vučedolom-Ljubljano (keramika).⁵⁶ To najdišče bo najbrž zelo važno in bo v kratkem objavljeno. Med neolitskim materialom graškega muzeja pa bo gotovo še kaj, kar doslej ni bilo znanega.

S Štajersko sta v neposredni zvezi avstrijsko ozemlje kot tako (Spodnja Avstrija, sedaj Gau Niederdonau) in zapadna Ogrska. Na tleh nekdanje Avstrije je prvi zasledil ostalino ljubljanske kulture Menghin o priliki najdbe skodele na nogi v Melku ob Donavi.⁵⁷ Posodica je okrašena zonalno z odtisi vrvic. Noga kaže obliko križa. Menghin in za njim Willvonseder pripisujeta najdbo krogu Vučedol-Ljubljana. K temu je pripomniti, da trenutno v Vučedolu še ni znan noben primer zonalnega okrasa niti vrvičaste ornamentike, in da obstoje le neki nejasni podatki, da so bile nekoč najdene posode s takim okrasom v Vukovaru.⁵⁸ V ljubljanski kulturi je zastopano oboje, a kljub temu je upravičeno ob najdbi iz Melka govoriti o posebni melški keramiki kot varianti ljubljanske (Melkerkeramik).

Za Menghinom se je dotaknil ljubljanske kulture na ozemlju bivše Avstrije Richard Pittioni.⁵⁹ Po njem nima ta kultura v Avstriji nobene naselitvene osnove, to se pravi, ni nikjer zastopana kot samostojna arheološka plast. Skoraj povsod nastopa v zvezi z badensko kulturo (str. 148). Kaj je vzrok tega pojava, ni jasno; gola priložnostnost pa bi govorila za trgovske stike in odseve trgovskih zvez.

Sledove ljubljanske kulture na avstrijskih tleh je pregledno zbral v že večkrat omenjenem spisu Hoffillerjevega Zbornika Kurt Willvonseder. Skupno navaja ta avtor 11 postaj. Dopolnilno k temu spisu je navesti tudi njegovo obdelavo župe Niederdonau (Spodnja Donava) ter sosednje Ogrske.⁶⁰ V prvoomenjenem spisu se dotika vseh problemov, ki so v zvezi s poznim neolitikom vzhodne Srednje Evrope v podonavski kotlini in tako tudi z našo postajo. O njegovih izvajanjih bom o priliki še govoril. Na Ogrskem je ljubljanska kultura zastopana v Hidegségu in Kémendu. Na črepinjah, najdenih v navedenih krajih, nastopajo kot vzorec šrafirani trikotniki in trapezoidi v šahovskem razporedu, dalje geometrični vzorci nepravilnih oblik in gladkih površin, ki nastajajo v sredini od trikotnikov obrobljenih polj. Črepinje izvirajo od skodelic na nogi. To ornamentiko pozna v takšni izvedbi

⁵⁵ Neutemeljeno bi bilo po inventarju s Škocjana osnovati posebno skupino Kanzianbergtypus, kot predlaga to Dollenz (o. c., 76).

⁵⁶ K. Willvonseder v Serta Hoffiller., 17, op. 26.

⁵⁷ MAG 43, 1913, 94 sl.

⁵⁸ Podatek R. R. Schmidta. Njih vrvičasta tehnika je pa še kljub temu problematična.

⁵⁹ Rich. Pittioni, Handbuch für den Geschichtslehrer, Ergänz. Bd I: Urgeschichte, 1937, 148.

⁶⁰ Wiener präh. Zeitschrift XXVI, 1939, 135.

samo Ljubljansko barje. Zato je odločno preveč dobrega, če jo Willvonseder pripisuje kot značilnost Vučedolu.

Mešano vučedolsko-ljubljansko kulturo vsebuje ostalina iz Zoke.⁶¹ Ogrske postaje te kulture so naselbine na planem,⁶² dočim je ljubljanska kolišče. Kakor je imel kulturni krog Vučedol-Zoka važno vlogo pri nastanku ogrske bronaste kulture s svojimi vplivi od juga,⁶³ tako je od zapada prispevala svoj delež nedvomno ljubljanska kultura, kot pričujejo najdbe iz Hidegséga in Kémenda.

Še dalje proti severu so ohranjeni sledovi ljubljanske kulture na Češkem. Med kulturami nordijske skupine češkega neolitika je zastopana tudi koliščarska keramika tipa, ki je v zvezah z ljubljansko. Po izvajanjih Schránila se sličnosti ne nanašajo samo na forme posod (skodela na nogi, najdena v Pragi),⁶⁴ temveč tudi na motiviko in tehniko okrasa (Řeporyje pri Pragi).⁶⁵ Nadalje je bila v Zamki pri Bohnicah najdena vrvičasto okrašena posoda skupno z nordijsko keramiko, ki je ljubljanski zelo sorodna. Ta primer zopet nazorno kaže težave pri opredelitvi in kronologiji poznoneolitskih kultur v srednjem Podonavju, ki so često v najtesnejših odnosih s keramiko Ljubljanskega barja. Pričakovanje, da bo ravno ta vzporednost pomagala razvozljati vprašanje, kakšno je bilo medsebojno razmerje kultur v prostoru in času, se vedno zaključuje z ugotovitvijo, da ravno njihova številnost in prepletenost ne vodi k cilju, temveč rajši proč od njega. Ta vprašanja so še danes skoraj vsa nerešena.

Ljubljanska kultura pa je brez dvoma vrgla svoje odseve tudi na jug. Že v prvi izdaji svojega dela⁶⁶ je Hoernes opozoril na nekatere zveze ljubljanske keramike z italško keramiko zgodnje dobe železa iz skupin Villanova in Arnoaldi-Bologna. Kasneje je ta izvajanja določeneje izrazil ter poudaril predvsem zveze med vzhodnoalpskim kuprolitikom in bronasto dobo Italije, to je kulturo terramar v Padovi nižini.⁶⁷ Da je nordijsko-koliščarska kultura, prepletena z zapadnoevropskimi sestavinami, vplivala na Severno Italijo, trdi tudi Menghin.⁶⁸ V posameznostih pa ta proces še ni zadosti pojasnjen. Ob nastopu železa se je ravno na tem področju najbrž začelo močno gibanje v nasprotni smeri, t. j. iz Padove nižine proti severovzhodu in se od Hoernesa omenjene zveze med Ljubljano in med kulturami Villanova, oziroma Arnoaldi-Bologna pojasnijo na ta način. Pri reševanju teh vprašanj bodo imele važno vlogo postaje nad in okoli severnega Jadrana, ki so do danes še neraziskane. Vendar je pomen tega teritorija razviden že iz do sedaj znanih dejstev in najdb. Tako se nahajajo tu razne provincialne oblike spiralno-keramičnega kroga, ki so iz

⁶¹ Vulić-Grbić, CVA, Fasc. 2.

⁶² Tompa, 24./25. Ber. Röm. Germ. Kommiss., 60 sl.

⁶³ Tompa, 61. P. v Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, 1938, 24. A. Mozsolics v Serta Hoff. 25 sl.

⁶⁴ J. Schránil, Vorgeschichte Böhmens und Mährens, 1928, 67.

⁶⁵ Schránil, istotam.

⁶⁶ Urgeschichte, 1898, 306.

⁶⁷ Urgeschichte, 1925, 400.

⁶⁸ Die österreichischen Alpen, 188.

centrov zašle v bližino Jadrana.⁶⁹ Slediti je mogoče tudi posredovanje nordijskih oblik na jug, za katero prihaja predvsem v poštev vzhodna obala Jadranskega morja.⁷⁰ Toda tudi na Apeninskem polotoku se morajo nahajati odsevi neolitskih kultur, ki imajo svojo domovino v južnovzhodnih Alpah.

Hoernes je skušal že leta 1898 ugotoviti tudi zveze Ljubljane z grško celino ter z raznimi otoki Egejskega morja, tako n. pr. s Kreto. Podrobneje je te misli razvil v 2. izdaji svojega dela, v kateri smatra ljubljanski okvirni ornamentalni stil za predhodnika mikenskega geometričnega stila (str. 354). Tudi v plastiki idolov se nahajajo po Hoernesovem mnenju med Ljubljano in celo med Kreto nekatere zveze. Čeprav je medsebojno razmerje navedenih kulturnih okrožij še nejasno, vendar že iz tega sledi velik pomen ljubljanske kulture v sestavu neolitika jugovzhodne Srednje Evrope.

II

1. Ljubljanska keramika in kultura kroglastih amfor

Najvažnejši vir za določevanje prehistoričnih kultur je po naziranju sodobne prazgodovine lončarstvo ali keramika. Posoda, potrebna za kuho in jelo, je tako prvotna in neobhodna naprava, da spremlja človeka že tam, kjer še nima drugih priprav na razpolago, pa tudi še tam, ko je vse drugo zapadlo. Prav posebej velja to o lončarstvu neolitske dobe.

Paleolitski človek lončarstva najbrž še ni poznal. Namesto posod iz gline so mu služili razni prirodni predmeti, kot so lupine školjk, sadežev, skledice človeških in živalskih kosti, kalote lobanj itd.⁷¹ Lončarstvo je izumil šele neolitski človek in je najvažnejša pridobitev njegove materialne kulture. Kateri vir bi mogel biti zato za študij njegovih kultur, tedanjih etničnih skupin in njihovega gibanja boljši od keramike, ki je najvernejši izraz njegove tvornosti, oblikovnega in estetskega čuta ter doživljanja, verskega predstavljanja in sploh celokupnega duševnega življenja? Keramika spremlja neolitskega človeka na vseh njegovih često ogromnih potovanjih širom sveta. Ona edina nas poučuje o prihodu in odhodu posameznih ljudstev in ljubljanska keramika glede tega ni drugačna od ostalih keramik neolitika.

V vsaki keramiki razlikujemo formo ali obliko posode in njen okras. V naslednjih vrstah leži poudarek na raziskavanju forme. O okrasu bo govora na drugem mestu.

V pregledu tuje literature je bila večkrat omenjena kultura kroglastih amfor. Ta kultura je po mnenju pisca osnovno deblo ljubljanske keramike, ki ga dosedanje obravnave niso dovolj upoštevale.⁷² V ljubljanski keramiki so forme, ki jih ni mogoče drugače razložiti, kakor da so prišle iz okrožja tkzv. krog-

⁶⁹ P. Reinecke, Ein neuer spiralkeramischer Kreis an der Nordostküste der Adria (Germania, 1939, 1).

⁷⁰ Natan Valmin, Das adriatische Gebiet in Vor- und Frühbronzezeit. 1939.

⁷¹ M. Hoernes, Natur- und Urgeschichte des Menschen, Bd. II, 20 sl. Ebert, Reallexikon Bd. XIII, Töpferei, 328 sl.

⁷² Tako imenovane radi kroglastih oblik posod. Kjer so kroglaste oblike čiste, posode nimajo ravne dna. Vratovi so cilindrični in okrašeni, trupi nimajo okrasa. Razširjene so po-

lastih amfor in to na kakršenkoli način. V kolikor obstoje sličnosti med Ljubljano in med posameznimi najdišči, kot je Schussenried, Mondsee itd., je mogoče te sličnosti pripisovati posledici odhajanja kroglastih amfor iz njihovega matičnega ozemlja na vse strani. Kako silna je bila penetracija te oblikovne skupine, se vidi iz usedlin, ki so jih kroglaste amfore zapustile v neolitski keramiki grške celine in celo Krete ter Sicilije.⁷³ Ljubljanska kultura je tedaj že neke vrste drugotna, deloma tudi mešana kultura. Kajti poleg kroglastih amfor je v njej zastopanih še nekaj drugih vej neolitske keramike.

Pri študiju te keramike se je pokazala kot neobhodno načelo uspešnega obravnavanja potreba, od raznih mešanih form prodreti do onih osnovnih oblik, ki bi jih bilo mogoče smatrati za matične oblike ljubljanske keramike, kar pa mora po analogiji veljati tudi za vse druge mešane stile jugovzhoda. Podobno stališče je izrazil že Oswald Menghin, ki je v svojih izjavah o Reinerthovem Aichbühlu zapisal tudi stavek, vreden, da ga na tem mestu prevedem. Glasi se: »Po našem mnenju je treba pri vsaki stilni vrsti, ki je nastala zaradi mešanja, ugotoviti, kateremu glavnemu deblu (neolitske keramike, opomba prevajalca) je najbližja, in temu jo je potem treba prirediti, ako hočemo ustvariti sistem ne pa kaosa.« Tako metodično pravilno spoznanje je brez dvoma koristnejše, nego konstruiranje raznih skupin, za katere ne nudi gradivo nikakšne opore.

Kulturo kroglastih amfor predstavljajo v ljubljanski keramiki številne oblike, ki kažejo vse značilnosti teh amfor s pridržkom, da so v sekundarnem položaju in pa deloma mlajše nego matična kultura v njihovi pradomovini.

Med lonci z Barja, shranjenimi v ljubljanskem narodnem muzeju, sta najprej dve posodi, ki ne dopuščata nobenega dvoma o svojem poreklu, sta pa nekak ključ za razčlenitev ostalega gradiva. Te sta:

1. Amfora 1298 (sl. 2).

2. Amfora 1296 (sl. 2).

Posodi nista okrašeni. Barva gline je siva. Amfora 1 ima velik, v spodnji polovici nekoliko stisnjen kroglast trup, izrazito ravno dno, visok, skoro cilindričen vrat, na prehodu trupa v vrat pa 2 ročaja v obliki ušes. Amfora 2 nima okroglega, temveč v profilu dvojnokoničen oglat trup, vrat se navzgor oži, njena izhodiščna oblika je amfora 1. Od kod ta forma posod? Za odgovor ni težave: iz skupine kroglastih amfor. Primerjalno gradivo za amforo 1 so: Priebe, Taf. II c, VI c, VIII b in druge; Stocky, tab. 84/4. Edina razlika so manjši ročaji

sebo med pogorjem Harz na jugu in reko Havelo na severu. Iz te brandenburško-turinške domovine so potem potovale na vse strani, posebno pa po Labi na Češko. Dve skupini: Zapadna in vzhodna. Literatura: W. Bremer v Ebert RE. pod Kugelamphore. Bd. VII, 112 sl. A. Goetze v Zeitschrift für Ethnologie, 1900, 169. G. Kossina v Mannus, II, 69. N. Åberg, Das nordische Kulturgebiet in Mitteleuropa während der jüngeren Steinzeit, 1918, I, 171 sl, II, Abb. 275 sl. H. Priebe, Die Westgruppe der Kugelamphoren, 1938 (Jahresschrift für die Vorgesch. der Sächsisch-Thüringischen Länder, Halle, XXVIII, 1938). A. Stocky, Pravěk země české, Díl I. 1926, 94 sl. J. Schráníl, Vorgeschichte, 62 sl. Menghin-Hoernes, Urgeschichte, 748 sl.

⁷³ Prim. je dotična mesta pri C. Schuhchardt, Alt-Europa, 2. Aufl. 1926. R. Dussaud, Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la Mer Egée 1914. D. Fimmen, Die kretisch-mykenische Kultur, 1921. Del o tesalski keramiki neolitika (Kunze, Bulle, Thompson, Wace) ni v Ljubljani. Valmin, Das adriatische Gebiet in Vor- und Frühbronzezeit, 1939.

in okrašeni vratovi oziroma rame. Primerjalno za amforo 2: Priebe, Taf. II a, f, III b, IV a, c itd. Razlike so spet okrašeni vratovi.

Stik Barja s kulturo kroglastih amfor je v tej obliki nedvomen. Ali obstoji tudi v drugih? Pripomniti je treba, da tipološka analiza ni istovetna s kronološkimi zaključki. Naslednja forma je brez dvoma nastala pod vplivom kroglastih amfor:

3. Amfora 1308 (sl. 4).

Trup kaže zelo plemenito oblikovano okrogolino, dno je ravno, vrat je nizek in rahlo konkaven v profilu, najvažnejše pa je, da je v ramo tako zarinjen, da je zaradi tega nastal okrog vratu nekak žleb. Priebe omenja na nemških kroglastih amforah zapadne skupine natančno iste poteze: »Bei einer ganzen Anzahl von Gefäßen scheint der Hals wie in den Bauch hineingetrieben.«⁷⁴ Na naši amfori je le sorazmerno nizki vrat z ven zavihanim robom poteza, ki se s srednjenemško in češko amforo ne ujema; ta vrat je pač posledica križanja z nekim drugim tipom, ki se je pridružil temu stilnemu inventarju očitno še na njegovi poti s severa na jug.

Kroglasta amfora kot tip je omogočila naslednje 4 posode:

4. amfora 1322 (sl. 3).

6. amfora 1318.

5. amfora 1323.

7. amfora 1307.

Izmed teh kosov je posebno znamenita amfora 4, ker je njen okras klasičen primer tkzv. okvirnega stila po Hoernesu.⁷⁵ Kar se oblike tiče, so te posode znatno mehkejše nego prve tri, kar je posledica mehkejši izoblikovanega prehoda trupa v vrat in sorazmerno nižjega vratu. Vrat amfore 4 meji že skoraj na vrat steklenice. Ušesca se nahajajo na 4 in 6 na vrhnjem delu trupa, na 5 pa na rami. Posoda 6 ima pod vratom niz jamic. Tudi ta varianta je v kroglastih amforah zapadne grupe nakazana s tem, da so vratovi posod mestoma zelo stožčasti, zaradi tega pa so tudi prehodi trupov v vrato manj ostri. Edino kar se ročajeve oziroma zank tiče, so amfore zapadne skupine zelo dosledne, ročaji so vedno na prehodu trupa v vrat oziroma tik njega.⁷⁶ Naše posode si glede tega dovoljujejo razne svoboščine.

V dveh primerih je na Barju zastopan tip posode, ki mora razpršiti vse dvome in pomisleke glede obstoja zvez med ljubljansko keramiko in kroglastimi amforami. To sta lonca:

8. lonec 1321.

9. lonec 1305 (sl. 5).

Za ta tip je značilna precej izrazita in navzdol stožčasta oblika trupa, kateri proti sredini posode nesorazmerno naraste, a se takoj nad ramo zopet zoži ter preide v docela ozko ustje. Dno je ravno. Ročaji-ušesca so v obeh primerih na rami, pri 9 sta ročaja široka, pri 8 pa sedlasta. Dočim je posoda 9 neokrašena, nosi lonec 8 na rami in na vratu v vrvičasti tehniki izvršen ornament v obliki friza.

⁷⁴ Priebe, str. 24—25, Taf. IV d, c, II d, VI d in druge.

⁷⁵ Hoernes, *Urgeschichte*, 1925, 266.

⁷⁶ Priebe, Taf. III a, VII a, b, VIII e itd.

Reprodukcije lonca 8 v starejši literaturi, posebno pri Sackenu, Hoernesu in Muchu,⁷⁷ so obliko posode tako iznakažale, da si na podlagi njih sploh ni bilo mogoče predstavljati prave oblike ter se lonec v ničemer ne razlikuje od bučaste steklenice št. 1324.⁷⁸ Po eni izmed navedenih reprodukcij je dal napraviti svojo risbo tudi Reinerth v že omenjenem delu. Reinerth primerja posodo z vrvičasto-keramično amforo. Ničesar pa ni bolj napačnega nego to. Kajti, kaj je barski lonec po svojem bistvu?

V spremstvu nemških in čeških kroglastih amfor opazajo stalno kot spremeni inventar tip lonca, čigar trup je spodaj stožčast, se pod ramo zelo razširi in preide nato v ozek vrat. Posoda ima običajno 4 ušesca-ročaje, včasih pa tudi samo 2. Kot spremni kos kroglastih amfor jo je prvi opredelil A. Götze.⁷⁹ Podobni primeri so znani iz številnih drugih krajev, na vseh pa se ponavlja konična oblika trupa spodaj in vratu zgoraj, ki pa se seveda od primera do primera spreminja.⁸⁰ Naša dva lonca nista nič drugega kot dva lonca po vzorcu pravkar opisanih kosov in najčistejši spremni inventar kroglastih amfor. V primeri s potezami, ki to nepobitno dokazujejo in so v večini, razlika v številu ročajev (2 namesto 4) ni tako pomembna, da bi to dodelitev osporavala. Na loncih je stožčasta oblika trupa last neke druge keramične skupine, katera je živela v neposrednem sosedstvu kroglastih amfor. Od te skupine, ki je najbrž megalitična keramika, so nekateri elementi zastopani tudi v ljubljanski. Kar se vrvičastega okrasa lonca št. 8 tiče, ni v kroglastih amforah nič nenavadnega, še celo ne na vratu.⁸¹

Keramika kroglastih amfor zapadne skupine ni posebno bogata na formah, je pa vseskozi enotna. Skoraj v vseh posodah je ohranjena kroglasto-geometrična osnova trupa. Ta se v inventarju na zunaj izraža na razne načine, čemur je vzrok to, da poraja na eni strani notranji ali imanentni razvoj oblike vedno nove inačice in tipe, na drugi strani pa so vplivale na kroglaste amfore razne sosedne oblike in iz križanj z njimi so nastale številne nove forme. Inventar kroglastih amfor sestoji zato iz treh skupin posod: 1. skupino tvorijo posode, ki so nekak prvotni inventar kroglastih amfor, njim na čelu kroglasta amfora sama; v 2. skupino spadajo posode, ki so po imanentnem razvoju nastale iz ene izmed osnovnih oblik. V 3. skupino pa sodijo posode, ki so nastale deloma na osnovah kroglastih amfor, deloma pa pod vplivi keramičnih oblik sosednih skupin in so torej mešane oblike. Ako je ljubljanska keramika v stvarnih zvezah s kroglastimi amforami, potem mora vsebovati tipe vseh treh skupin, seveda bi pa bilo neutemeljeno pričakovati ono tipično čistost ter sistematičnost form,

⁷⁷ Sacken n. n. m. Taf. II, 1. Hoernes, *Urgeschichte*, 1898, Taf. VII, 11. Much, *Kunsthist. Atlas*, Taf. XI, 1.

⁷⁸ Spada v vrsto čistih bučastih steklenic in je nastala verjetno pod trakasto-keramičnimi vplivi, čeprav je njen okras metopen. Much, Taf. XI, 3.

⁷⁹ ZFE 1900, 169, po njem Kossinna, *Mannus* II, 1910, 69, Abb. 28.

⁸⁰ Åberg I, 171, II, Abb. 275. Ista posoda Ebert, RE VII, Taf. 89, 15. Stocký, Taf. LXXXIII, 2. LXXXIV, 2. LXXXVI, 14 itd. Priebe navaja in deloma v sliki objavlja 25 posod tega tipa. Taf. XVII—XXI. E. Sprockhoff, *Die nordische Megalithkultur* (Handbuch der Urgesch. Deutschlands, Bd. III, 1933), Taf. 62/7; str. 120 sl.

⁸¹ Götze, 162, Priebe 34 sl.

kot jo ima kroglasta amfora v svoji pradomovini. Ljubljanska kroglasta amfora je v primeri z njo tipična oblika koloniziranega ozemlja in območja.

V prvotni inventar kroglastih amfor (1. skupina) zapadne skupine sodita po dosedanjih raziskavanjih 1. amfora sama (v vseh treh inačicah), 2. lonec kot spremni kos. Tretja oblika je piskrček ali lonček po vzoru

10. piskerc 1389.

Posodice te vrste je bilo najdenih več. Tip se je skoro gotovo razvil v delavnici kroglastih amfor. Praktično ti mali 5—7 cm visoki lončki niso imeli nikakega pomena in so najbolj verjetno služili kot otroške igrače. Obstoja pa 2 skupini: 1. skupina so posodice, ki so nedvomno igrača, a so jih napravile izvežbane lončarske roke; 2. skupino so skoro gotovo napravili otroci sami iz okoli ležečih kep ilovice oziroma blata. Posodice-igračke so v neolitski dobi zelo pogost pojav.⁸²

Četrta oblika prvotnega inventarja je steklenica. Dasi je kroglasta amfora ze sama po sebi bolj steklenica nego odprt lonec, vendar nastopa še posebna steklenica, kot kažejo primeri pri Priebeju.⁸³ Dvema, tam omenjenima posodama je z izjemo ročajev, ki so na rami, docela slična

11. steklenica, 1131.

Na sredi višine trupa se nahajata ročaja. Steklenica ima ravno dno, zgoraj zelo zožen vrat in je na zunaj bolj podobna mošnji iz usnja. Skupno z njo je morda pravilno omeniti vrhnji del steklenice

12. steklenica, 1918,

ki ima pod vratom 4 po dvakrat v navpični smeri preluknjane podolgovate bradvice, skozi katere so bile napeljene vrvice, da je steklenica na njih visela. Posoda je služila za obešanje.

Za steklenico ni izključeno, da se je razvila iz kake inačice kroglaste amfore, ni pa izključeno, da je tudi steklenica ena izmed osnovnih oblik keramike te skupine.

V drugo skupino ali med posode, ki so nastale razvojno iz prve, spada v ljubljanski keramiki vrsta manjših amfor, dvoročk.⁸⁴

13. dvoročka, 1326,

14. dvoročka, 1331,

15. dvoročka, 1315,

16. dvoročka, 1336,

17. dvoročka, 1304,

18. dvoročka, 1225.

⁸² H. Reinerth, *Das Federseemoor*, 100.

⁸³ Taf. VI f, IX c, e, f, XII a.

⁸⁴ Stocký, *Tab. LXXXIV*, 7; Schránil, *Taf. X*, 4. Iste spreminjalne tendence stila se kažejo tudi pri kroglasti amfori sami, za kar je posebno lep primer dvoročka Sprockhoff, *Taf. 60*, 5. Karakteristična za ta tip je izrazita dvodelnost zgradbe (trup in vrat), okroglost celotne posode, predvsem pa trupa spodaj. Dvoročke 13—18 nasprotno so oglate in imajo ravno dno. Zato ni izključeno, da je pri njihovem nastanku sodelovala walternienburška keramika (N. Niklasson, *Studien über die Walternienburg-Bernburger Kultur*, I, v *Jahresschrift, Halle XIII*, 1925, *Taf. VIII*, 5), pa še več: da je spremni lonec sam po eni strani omogočila prava keramika.

Posode so na splošno dokaj slabo delane, oblike so dvojnostožčaste, na prehodu trupa v ramo so ročaji, ki so z izjemo št. 14 in 16 preluknjani v vodoravni legi. Posoda 17 ima dva velika ročaja, posoda 18 pa na eni strani ročaj nekoliko pod vrhom roba, na nasprotni strani pa navpično preluknjano bradavico, skozi katero je šla vrvica.

Dvoročke tega tipa so se razvile poglavitno iz spremnega lonca zapadne amfore. Vzporedno s pomanjševanjem formata se je razširilo ustje lonca, zaradi česar je nastala skoraj kvadratična oblika zunanjsčine. Podobni primeri so znani tako iz nemških kakor iz čeških najdb kroglastih amfor; značilno zanje je, da so višine vratov in trupov med seboj precej slične.

Tretja skupina posod sestoji iz mešanih tipov in oblik. Njihovo izhodišče so še vedno posode kroglastih oblik kot so amfore, toda poglavitne značilnosti so vendarle nastale iz križanj z drugimi keramičnimi oblikami in stili. Zaradi tega se ob tej skupini zastavlja najtežje vprašanje študija ljubljanske keramike, vprašanje, kateri keramični kulturni stili so v tem najdišču sploh zastopani. Za njegovo rešitev ne nudijo poročila o izkopavanjih nikake opore, kajti če sodimo po Dežmanovih poročilih, niso bile posamezne vrste lončevine med seboj ločene niti po prostoru, niti po času. Iz dejstva, da so vrvičasto-keramično gradivo našli pretežno l. 1877 (Deschmann 1877, 4), ni mogoče sklepati na ločenost tega posodja od ostale keramike. Zato ne preostane nič drugega, kakor primerjati ljubljansko gradivo z inozemskim, o katerem je možno domnevati, da je enako ali vsaj sorodno, razen tega pa je treba točno zasledovati obliko in njen razvoj.

Kot prva skupina se iz materiala oddeljujejo 3 posode, ki so v marsikateri potezi različne od gori opisane kroglaste amfore. To so:

19. amfora, 1294,
20. amfora, 1273 (sl. 6),

21. amfora 1317.

Vsem posodam je skupno to, da so njihovi trupi izrazito dvojnostožčasti, navzgor in navzdol močno zoženi. Posledica tega je, da nastane v sredi višine trupa oster kot ali klek. Dna so ravna. Vratova posod 19 in 20 sta skoro pravilno cilindrična ter sorazmerno precej visoka, a nista okrašena. Na prehodu trupa v vrat so ročaji; na 21 je en ročaj široko pentljast, njemu nasproti pa je zanka za vrvico, posoda 19 ima 2 široka ročaja, posoda 21 pa ima 4 zanke in je torej prava posoda za obešanje. Okrašena je samo posoda 20.

Navedeni klekasti profili trupov in skoraj čisto valjasti vratovi, zraven pa še okras po vzorcu posode 20, so značilni za tkzv. vzhodno skupino kroglastih amfor, ki je razširjena po ozemlju Šlezije, Poljske in Galicije, pa tudi Ukrajine.⁸⁵ Zanimivo je, da je ta skupina v tesnejši zvezi z megalitično keramiko severa nego zapadna skupina; megalitične sestavine so omenjeni klekasti profil, cilindrični vrat, predvsem pa okras, ki sestoji iz raznih navpičnih res, padajočih izpod vratu na trup posode, v primernih presledkih z vmesnimi motivi, izveden v tehniki globokih vbodov.⁸⁶ Značilno za te posode je tudi večje število ročajev

⁸⁵ Bremer v RE VII, 113. Åberg I, 201, II, Abb. 313, 314. Kossinna v Mannus II, 67. Menghin-Hoernes, Urgeschichte, 748.

⁸⁶ Åberg II, Abb. 312, 313, 314; Menghin-Hoernes, 748.

oziroma zank; te navade se strogo drži le posoda 21, dočim imata ostali 2 samo po 2 ročaja.

Ornamentika posode 20 pa ni več čisto megalitična. Med resama, sestojecima iz 5 črt, katere tvori globoki brazdasti vbod, se nahajajo trije navzdol viseči trikotniki, znotraj šrafirani s križnimi črkami v isti tehniki. Če je resasti motiv skupno s tehniko vbadanja nordijskega izvora, je motiv trikotnikov odsev ornamentike trakaste keramike hinkelsteinskega tipa, torej zopet posledica križanja nordijskih in podonavsko-vzhodnih elementov.

Pojav amfore vzhodnega tipa na Ljubljanskem barju je izredne važnosti za zasledovanje smeri, v kateri se je vršila kolonizacija Barja. Važna je ta oblika tudi zaradi tega, ker je služila za osnovo številnih drugih tipov. Določiti jih pomaga predvsem klekasti oziroma dvojnostožčasti profil trupa, kateri je sploh ena najvažnejših potez pozno-neolitske keramike na vzhodnem delu Srednje Evrope.

Na oblikovnih podlagah vzhodne amfore je nastala naslednja oblika:

22. amfora, 1293,

24. fragment amfore, 1370.

23. amfora, 1325,

Poglavitna poteza tipa je dvojnokonični trup, ki je sorazmerno stlačen. Dvojnostožčasta struktura je posledica ostrega kleka v sredi višine. Pri pogledu od zgoraj kažejo trupi posod rombične oblike z vpognjenimi stranicami. Dno ni izrazito, tem močnejše pa se poudarja prehod trupa v vrat. Posodi 22 in 23 imata na prehodu zankaste ročaje.

Vzhodna amfora je omogočila tudi naslednjo skupino:

25. amfora, 1295 (sl. 7),

28. amfora, 1303,

26. amfora, 1309,

29. amfora, 1314.

27. amfora 1272,

Vse posode imajo močno klekaste trupe, vratovi so visoki, dna ravna. Na prehodu vratov v trupe so ročaji. Toda pomembne so razlike. Dočim so na amfori 20 stranice zgornje polovice trupa v enakem kotu nagnjene kot stranice spodnje polovice ter v glavnem preme, so na naši skupini posod stranice zgornjih polovic izbojke, konveksne, znamenje, da je njih osnova čisto kroglasti trup zapadnih amfor. Zaradi tega nimajo te posode onega geometričnega značaja, ki ga kažejo amfore 19—21. Ta je ohranjen le še v talnem načrtu posod; ob pogledu z viška so tudi trupi naših posod čisto okrogli, podobno kakor na posodah 19—21. Toda premikanje kleka navzdol je znak preoblikovalnih tendenc, ki se kažejo tudi v manj ostrem oblikovanju prehodov trupa v vratove. To vse so pojavi mlajših oblik, ki pa imajo zelo velik pomen za nadaljnji razvoj.

2. Odnosi ljubljanske kulture do drugih neolitskih kultur

Poslednje imenovane posode so nekako zadnja stopnja, v kateri še žive čisti in neposredni elementi stila kroglastih amfor. Ostalo gradivo je že tako spremenjeno, da bi bilo marsikje možno dvomiti o odnosih ljubljanske kulture do kroglastih amfor, če ti ne bi bili čez vse pomisleke zanesljivi in dokazljivi. Za

stilne spremembe so važni štirje momenti, v katerih je tudi možno slediti odseve posameznih kulturnih krogov:

1. Klekasti profili trupov posod.
2. Proporcije in sorazmerja oblik posod.
3. Mesto kleka na trupu.
4. Ročaji.

Sprememb si ni mogoče drugače predstavljati, kot da so kroglaste amfore zašle v vplivna območja drugih kulturnih okrožij ter oblikovnih skupin in so od njih nekatere elemente prevzele. Katere so te kulturne skupine? Določiti jih je mogoče samo preko analize skupin, ki kažejo posebno razvite posamezne izmed prej navedenih štirih potez.

30. amfora, 1292 (sl. 9),

32. amfora, 1270,

31. amfora, 1301,

33. amfora, 1325.

V tem tipu živi še stil kroglastih amfor. Toda izraziti krekasti profili trupa, sloke proporcije posameznih delov, predvsem vratu, in medsebojno razmerje delov dokazujejo mlajši datum posod tega tipa. Na posodah 30 in 31 se nahajata na sredi vratu dva zankasta ročaja, na posodi 33 sta dva prava ročaja, ki segata od roba ustja do prehoda vratu. Amfora se je brez dvoma razvila iz kroglaste amfore. (Primerjaj št. 32 z amforo št. 4.)

Jasna členovitost in smiselnost zgradbe posode je že tu očitna, še bolj pa na naslednjem tipu, na vrču z ročajem. Vrčev je dvoje vrst: a) okrašeni in b) neokrašeni. Dejstvo, ali je posoda okrašena ali neokrašena, ni videti take vrste, da bi smeli v okrašenih posodah videti grobno keramiko, v neokrašenih pa navadno kuhinjsko posodje; v bistvu gre le za boljšo in slabšo vrsto hišne keramike. Na splošno je izvedba obeh vrst dokaj slična. Posode so lepo grafitirane, deloma polirane in dimasto-črne barve. Po talnem načrtu njihovih trupov jih delimo v dve vrsti: v posode okroglega trupa in v posode rombičnega trupa.

Vrči okroglega trupa:

34. vrč, 1191 (sl. 8),

38. vrč, 1206,

35. vrč, 1192,

39. vrč, 1207,

36. vrč, 1193,

40. vrč, 1235,

37. vrč, 1205,

41. vrč, 1227.

Telo posode je trupasto, dno poudarjeno, prehod trupa v vrat izrazit, vratovi so cilindrični in visoki. Natančno na prehodu ali v njegovi neposredni bližini se pričinja ročaj, običajno ploščate široke oblike, ki sega v močnem robu do roba ustja. Imajo pa ponekod ročaji tudi tendenco, seči skoraj preko roba. Ti ročaji so zelo značilni in bo o njih še govora.

Vrči rombičnega trupa:

42. vrč, 1259,

46. vrč, 1287,

43. vrč, 1260,

47. vrč, 1288,

44. vrč, 1261,

48. vrč, 1234,

45. vrč, 1232,

Pri pogledu od zgoraj kaže trup obliko romba z usločenimi stranicami. Za zvezo s kroglastimi amforami govori okolnost, da je na posodi 36 ročaj

zgoraj ostal pod robom ustja, kar je gotovo atavizem po zgledu v sredi vratu nahajajočih se ročajev. Zelo poudarjena pa je tektonsko-jasna kompozicija posode kakor tudi vitkost proporcij.

V samostojno skupino se združujejo naslednje posode:

49. vrč, 1224,

50. vrč, 1221,

51. vrč, 1254,

52. vrč, 1380,

53. vrč, 1381.

Zanje je značilno, da imajo stlačen trup, ki je posledica navzdol premaknjenega kleka, prehodi vratu v trup so mehki, vratovi so sorazmerno visoki in valjasti, ročaji pa veliki. Profili posod kažejo deloma zelo nepravilne oblike.

Te skupine naj zadostujejo za kratek začasen očit odnosov ljubljanske kulture z nekaterimi sočasnimi kulturami neolitika.

Prva izmed gori navedenih oblikovnih značilnosti skupine mešanih form je klekasti trup. V izraziti obliki je izražena ta značilnost na posodah, ki pripadajo vplivnemu območju vzhodne amfore, kamor je prišla klekasta silhueta očitno iz megalitične keramike, podobno kakor tudi mnogo ornamentalnih motivov. Vprašanje je, katera kultura je posredovala megalitične elemente vzhodni amfori tam in ljubljanski keramiki tu. Čeprav ni na razpolago absolutno zanesljivih dokazov in strnjenih razvojnih vrst, obstoji vendar možnost, da je bila to katera izmed kultur na ozemlju reke Saale, najbrž kultura, ki jo nazivljemo po najdiščih Walternienburg in Bernburg.⁸⁷ Da so med to kulturo in Ljubljanskim barjem obstajale nekatere zveze, to dokazujejo nekatere posode z Barja:

skleda, 1360,

skleda, 1361,

skleda, 1358,

vrček, 1314.

V glavnem pripadajo ti kosi mlajšemu oddelku imenovane kulture, bernburški skupini Edini tip, ki se nahaja v obeh pododdelkih kulture, je stožčasta skleda po vzoru skleda 1358. Značilni za bernburško keramiko so ročaji na sredini trupa, podobno kot ga ima naš vrček 1314. Takí ročaji so znani iz Bernburga I, posebno pa iz B. II.⁸⁸ V B. III se pojavijo tipična vzvalovana ustja posod, kakor ju kažeta naši dve skledi 1360 in 1361.⁸⁹ Na podlagi teh primerov so zveze Ljubljane z W.-B.-kulturo jasne, čeprav samo v mlajših oddelkih te kulture.⁹⁰ Zato pa niso izključene tudi zveze med Ljubljano in starejšimi oddelki W.-B.-kulture, čeprav se nanašajo te zveze morda bolj na sličnosti stilne in oblikovne vrste, ne pa tudi na identičnost tipov. Ena izmed teh sličnosti je brez dvoma klekasti trup. V walternienburški stopnji so ti kleki izraziti in pogosti.⁹¹

⁸⁷ N. Niklasson v. n. d. (gl. opombo 84). Åberg, Das nordische Kulturgebiet, I, 156, II, Abb. 255—265. Menghin-Hoernes, 752. Sprockhoff, 104 sl.

⁸⁸ Niklasson, Taf. LIV, LV.

⁸⁹ Niklasson, Taf. LVI.

⁹⁰ Te odnose je opazil že Hoernes, n. pr. ravno pri navalovanih ustjih (Urgeschichte 1925, 324). V svoji tabeli na str. 735 prinaša Menghin grafičen izraz teh zvez; Ljubljana je v tabeli mlajša nego mlajša Walternienburška keramika, a v zvezah z njo. Je pa starejša nego Bernburška, s katero pa ni v zvezi. Ta del tabele zasluži popravek v smislu naših izvajanj.

⁹¹ Niklasson in Sprockhoff, na dotičnih mestih.

Kako si moramo predstavljati zveze med Ljubljano in W.-B.-kulturo v podrobnem, ni jasno. Vse pa kaže, da ti vplivi niso direktni, temveč jih posreduje neka druga kultura, morda vrvičasta keramika.⁹²

Po svoji obliki zavzema nekakšno osrednje mesto v prej navedenih skupinah vrč z ročaji. Nastal je najverjetneje na osnovah kroglaste amfore, predvsem ob sodelovanju vzhodne inačice, za kar govori najbolj klekasti trup. Za ljubljansko kulturo bi bilo to dognanje zelo važno, ker bi dopuščalo možnost, da so ti vrči nastali že na Barju. Če so kroglaste amfore morda še prinesli s seboj v novo domovino, kar pa ni popolnoma verjetno, je za te vrče skoraj izključeno, da bi jih bili od koderkoli importirali. Kronologično so vrči mlajšega datuma. Toda s tem njihova važnost še ni izčrpana.

Posode tega tipa imajo na sebi poteze, ki jih kroglaste amfore ne poznajo, in to je njihova vitka proporcionalnost, izražajoča se v visokih cilindričnih vratovih in v slokih trupih. V svojem bistvu so to novi elementi. Dočim je na kroglastih amforah vrat s trupom v razmerju 1 : 4, vlada tu na splošno razmerje 1 : 3, ponekod celo 1 : 2. Ta prevladujoča vloga vratu ni last kroglastih amfor, temveč nekega drugega keramičnega tipa. V poštev prihajajo najbolj čaše iz kroga vrvičaste keramike, ki niso nič drugega kot lonci v obliki slokih deloma konkavnih, deloma konveksnih valjev, ki prehajajo spodaj v konične ali okrogle trupe. Dejansko gre v našem primeru za neko združitev dveh oblik. Najlepše prikazujejo posamezne štadije tega razvoja čaše iz češkega materiala, mimo katerih je res težko iti, ne da bi mislili na to kolizijo.⁹³ Spodnji deli vrvičasto-ornamentnih čaš so se najbrž zares razvili iz nekih inačic kroglastih amfor. Češko gradivo pa je važno za našo barsko keramiko tudi zato, ker pozna natančno iste oblike vrčka z ročajem. Schráníl pravi o njem: »Die eigentlichen Krüge der Schnurkeramik haben einen bauchigen Unterteil mit markiertem Knick; der walzenförmige Hals ist scharf aufgesetzt. Der bandförmige Henkel beginnt dicht unterhalb des Randes und wölbt sich nach der oberen Bauchpartie.« (Str. 77.) Ta opis bi bil Schráníl lahko napravil tudi ob ljubljanskih vrčih. Ti vrči so večinoma gladki, le deloma so plastično okrašeni. Kar se razvoja tiče, se mi zdi, da ni važen samo ročaj, temveč tudi spodnji trupasti del. V češkem materialu je tudi viden prehod od čaš k vrčem.⁹⁴

Ako so ta opažanja kolikor toliko točna, potem bi sledilo iz njih marsikatero važno poznanje o prihodu in poti ljubljanske kulture, kakor tudi o njenih kasnejših zvezah. Zopet se kažejo v jasni luči stiki ljubljanskega kroga s kulturami severa in severovzhoda, mimo katerih so vsi dosedanja raziskovalci ljubljanske kulture šli, kakor da ne obstoje in ki sta jih bežno omenjala le Hoernes in Menghin. Spričo teh stikov izginejo vezi s pravo koliščarsko kulturo Gornje Avstrije, Švice in Južne Nemčije v nič. V poznem neolitiku je

⁹² O nekaterih vplivih kultur ob Saali nanjo govori Åberg I, 178.

⁹³ Stocký, tab. LXVI, 1 in 2, 4 in številni primeri na drugih tablah. Schráníl, Taf. XIV, 1—4. Åberg, II. Abb. 284. Ob tem gradivu dobe svoje razvojno mesto tudi naše amfore 30—33. Ta tip, ki ga ogrski arheologi nazivljejo Milchgefäß, posoda za mleko (Tompa, l. c., Taf. 18, 1, tekst str. 51), ni nič drugega nego varianta vrvičasto-keramične amfore, ampak z odločnimi vplivi kroglastih amfor (mesto in oblika ročajev).

⁹⁴ Schráníl, Taf. XIV, 5 in Stocký na raznih mestih.

držala pot v naše kraje predvsem ob vzhodnem podnožju Vzhodnih Alp preko današnje Nižje Avstrije in Gradiščanske na Donavo, odtod pa na Moravsko in Češko in dalje proti severu.

Iz omenjenih dejstev je mogoče sklepati tudi na obstoj važne in obsežne vrvičasto-keramične kulture na našem Barju. O njej so bile izgovorjene doslej le priložnostne opombe, čeprav so na Barju našli pristno vrvičasto keramiko, ki pa je žalibog vsa v črepinjah. Tako pozna ljubljanska kultura tudi tipične vrvičasto-keramične čaše, z visokim cilindričnim vratom, ki prehaja spodaj v široke trupe, a razen tega še druge tipe.⁹⁵

Iz tesnih odnosov kroglastih amfor in vrvičaste keramike pa sledi marsikak važen zaključek celo za nastanek vrvičaste keramike, predvsem njenega ornamentalnega okrasa. Kot sorazmerno vsaj v svojih mlajših odsekih mlajša skupina nego kroglaste amfore, je vrvičasta keramika posledica simbioze, in ni dvoma, da je ljudstvo, ki je krasilo svoje posode z odtisi vrvic, prejelo pobude za to od nosilcev kroglastih amfor, ker pa je ta skupina črpala od megalitične keramike, jih je prejela torej od megalitičnega stila. Tak megalitični element je brazdasta tehnika linearne okraševanja. Ni izključeno, da je lončar v nekem trenutku to tehniko, ker se je tako približala značaju odtisov vrvic, nadomestil oziroma poenostavil s tem, da je uvedel vrvico.⁹⁶ To je važno zagotavlja, ker imamo v ljubljanski keramiki v glavnem le ti dve tehniki, ti pa tako izraziti, da je včasih težko govoriti o dveh samostojnih stilih in je preverjetno, da sta obe tehniki le dve različni sredstvi enega in istega stilnega hotenja, pa tudi istega etničnega nosilca. Kar velja v velikem za pradomovine teh kultur, velja v malem o ljubljanski keramiki.⁹⁷

Izmed tipov, ki so nastali v ozračju pravkar omenjenih oblik, stoji na prvem mestu skupina posod 49—53. H gornji karakteristiki je pristaviti, da je izmed njih najvažnejša posoda 49. Osnova njenega debelušnega trupa je stari trupasti klek. Z vrvičasto-keramičnim vrčem veže to posodo visoki vrat, predvsem pa ročaj. K tej skupini spadata še dve posodi:

54. vrč, 1259 (sl. 10),

55. vrč, 1260.

Od posode 49 se ta dva vrča razlikujeta po svoji boljši izdelavi in po skoraj monumentalnih oblikah.

Sorazmerno velikanska trupa posod, posebno pa obsežna in strogo cilindrična vratova, ki sta bila nekoč opremljena z mogočnima ročajema, so stvari, ki jih v takih oblikah pozna le tkzv. badenska kultura. Mala posoda 1224 je zgolj slabše izdelan kos. Za badensko kulturo⁹⁸ so značilne ročke z nizko ležečimi in stlačenimi trupi, velikimi ročaji, ki segajo v mogočnem loku

⁹⁵ Črepinje vrvičasto keramičnih čaš so n. pr.: 1790, 1794, 1795, 1796, 1799 in še druge.

⁹⁶ Åberg II, 206, govori naravnost o prehodu od brazdaste tehnike k vrvičasti, od te pa se je kasneje razvila pseudovrvičasta (črte in poprek nanje postavljene zareze).

⁹⁷ V tehniki okrašanja z ubodi in brazdami je treba računati tudi s primernim porastom spretnosti in virtuoznosti. Ena izmed črepinj, najdenih lani v Vinomeru, dela na prvi pogled vtis vrvičastega okrasa, tako umejo brazde imitirati posamezne vozle. Šele pod lečo spoznaš brazdasto tehniko.

⁹⁸ G. Kyrle v Österr. Kunsttopogr., Bd. XVIII, 1924, 11 sl. Isti v Ebert, RE pod geslom Baden. Menghin-Hoernes, 761. J. Palliardi v Wiener präh. Zeitschrift, I, 1914, 256 sl.

od prehoda do roba ustja, pa tudi visoko preko roba, in so delani včasih tudi v obliki tkzv. ansa lunata (luninega krajca). Teh dveh potez naše posode ne kažejo. Toda podobno kakor ročaji vrvičasto-keramičnih vrčev imajo ročaji naših vrčev tendenco seči preko roba ustja. Kar se tiče ročajev v obliki luninega krajca, jih na celih posodah ni, pač pa so nekateri fragmenti, iz katerih je mogoče sklepati, da so ti ročaji tudi v ljubljanski keramiki obstajali. Za badensko kulturo so nadalje značilni tudi tkzv. subkutani ročaji, to se pravi v steno posode izvrtane luknje, skozi katere so bile potegnjene vrvice, ter kanelirani okras. Zopet se med črepinjami z Barja nahajajo fragmenti z obema značilnostima.⁹⁹ In tako res ne more biti dvoma, da je badenska keramika zastopana tudi v Ljubljani. Menghin je opazil, da se subkutani ročaji pojavljajo samo južno od badenske kulture, na Ljubljanskem barju, vzhodno pa Tripoljski kulturi v Ukrajini.¹⁰⁰ K temu vprašanju se bo treba vrniti pri obravnavanju trakaste keramike.

Ker je na avstrijskih tleh ljubljanska kultura vselej pridružena badenski keramiki, je to ponoven dokaz zvez med obema kulturama.¹⁰¹ Vprašanje je le, kako si jih je treba predstavljati. Ali je badenska kultura samostojna tvorba, za sebe, ali je pa le izžarevanje iste kulture, ki je ustanovila ljubljansko, pa je našla v svoji novi domovini različne okolnosti. Kolikor gre tu za avstrijska najdišča badenske kulture, zavisi rešitev vprašanja predvsem od pojasnitve tamošnje badenske kulture.¹⁰² Na Ljubljanskem barju pa se badenska kultura pojavlja bolj kot stilna stopnja v razvoju vrvičaste keramike. O odnosih badenske kulture do vrvičaste je govoril že Kyrle.¹⁰³ Dejansko nima badenska kultura nobene svoje forme in so njena lastnina — vsaj začasno — subkutani ročaji na eni strani ter široki in visoko nad ustje segajoči ročaji na drugi, kanelirani okras ter motiv anse lunate. Forme posod so tudi po Menghinovem mnenju prišle pretežno od drugod, tako so tesne njene zveze z nosviško keramiko, pa tudi z mlajšo walternienburško-bernburško lončarijo.¹⁰⁴ Gledane z Ljubljanskega barja se te Menghinove formulacije izrazijo lahko tudi sledeče: Na badensko kulturo je vplivala vzhodna kroglasta amfora istočasno s kulturami na Saali in Labi.

Če je pravilno z Åbergom domnevati genetično zvezo vrvičastega okrasa in staro-nordijske tehnike globokega ter brazdastega vbadanja,¹⁰⁵ potem smo

⁹⁹ R. Pittioni, l. c. 148. Zaradi kanelurnega okrasa se ta keramika nazivlje včasih tudi kanelirana keramika, n. pr. pri Palliardiju, str. 268, 277 in pri Schránilu, str. 65; izraz Badenska kultura je vpeljal Menghin. Sorodno pri Ossarnu najdeno kulturo nazivlje J. Bayer »Ossarner Kultur«, za vse, kar si predstavljamo kot badensko kulturo pa predlaga izraz Bandhenkelkultur (Die Ossarner Kultur, Eiszeit und Urgesch. V, 1928, 90). Ta predlog z ozirom na pomen ročajev ni tako neupravičen.

¹⁰⁰ Urgeschichte, 760.

¹⁰¹ Pittioni, l. c. 148.

¹⁰² Dosedanja slika te keramike v znanstveni literaturi ni posebno jasna in plastična. Zato bo za poznanje kulture zelo važno, kar je dočel v Vučedolu R. R. Schmidt, ki je odkril pod tkzv. vučedolsko plastjo badensko kulturo.

¹⁰³ Ebert, RE pod Baden.

¹⁰⁴ Menghin-Hoernes, Urgeschichte, 761 in tabela na str. 735.

¹⁰⁵ Åberg, l. c. 206.



Sl. 2



Sl. 3



Sl. 4



Sl. 5



Sl. 6



Sl. 7



Sl. 8



Sl. 9



Sl. 10

zopet pri kroglastih amforah kot eni izmed matičnih oblik ljubljanske kulture. Pot kolonizacije pa ni bila brez motenj. Deloma so že prvi pojavi severnih kultur na naših tleh nekakšni mešani stili in ne več one čiste tvorbe, kot je megalitična keramika, deloma pa so se priključile na poti sestavine različnih drugih kulturnih krogov. Med te smemo zanesljivo šteti vplive iz okrožja trakaste keramike v srednjedonavskem območju Nižje Avstrije, zapadne Ogrske ter Moravske,¹⁰⁶ enako pa tudi kulturo tkzv. zvončastih čaš.¹⁰⁷

Zaključujemo. Osnova in jedro doslej obravnavane ljubljanske keramike izvirata iz okrožja kroglastih amfor zapadne in vzhodne izdaje. Predvsem je razvidno to iz analize tipov ter njihovega inventarja, toda tudi okras sam govori isti jezik. Tehnika globokega vbadanja, tipična za Ljubljano, kaže v nordijske kulture ter nam deloma pojasnjuje razmah vrvičasto-keramičnega okrasa v ljubljanski keramiki. Poleg kroglastih amfor vsebuje Ljubljana tudi vrvičasto keramiko, in sicer v dveh izdajah: 1. tipične oblike kot so visoke cilindrične čaše z obsežnimi trupi spodaj; 2. oblike, ki so nastale po nekakem združevanju vrvičaste keramike, kroglastih amfor in kultur z ozemlja Saale. Nadalje je zastopana v ljubljanski kulturi tudi badenska komponenta, katere značaj se da začasno označiti le kot stilna stopnja.

V nasprotju z dosedanjimi tezami, da je prišla ljubljanska kultura iz okrožja vzhodnoalpskih kolišč, je prišla do svoje veljave predvsem pot iz Ljubljane proti severovzhodu ob vzhodnem podnožju Vzhodnih Alp. Ljubljanska keramika dokazuje, da zanjo pojma koliščarske keramike kot posebnega tipa ali kulture sploh ni, še prav posebej pa ni v njej nobenih sledov zapadne koliščarske keramike.¹⁰⁸ Vse forme, ki so jih doslej skušali razložiti z vplivi od vzhodno-alpske koliščarske keramike, se smotrneje in pravilneje razložijo na ta način, če zasledujemo in dokažemo zveze med Ljubljano ter kulturami na severovzhodu in severu. Pač pa obstoji tudi za Ljubljano vprašanje tkzv. zvončastih čaš, ki pa je po mojem mnenju deloma identično s problemom, kakšen delež so imele pri njihovem srednjeevropskem razvoju kroglaste amfore.¹⁰⁹ Vprašanj absolutne in relativne kronologije se naš pripravljalni spis ni dotikal, ker bi to presegalo zastavljeni okvir.

Zusammenfassung

Studien zur Laibacher Keramik

In den einzelnen Kapiteln wird folgendes behandelt:

I. 1. Die Entdeckung der Laibacher Kultur. 2. Das Ziel und die Aufgabe der Studien im Rahmen der slowenischen Vorgeschichtswissenschaft. 3. Es wird vorgeschlagen, die Begriffe L. Kultur und L. Keramik auch ins slowenische Fachschrifttum einzuführen. 4. Die Laibacher Keramik in der fachwissenschaftlichen Literatur (Sacken, Hoernes, Schumacher, Reinerth, Reinecke, Menghin, Munro, Willvonseder,

¹⁰⁶ O vplivih trakaste keramike na ljubljansko kulturo je za Hoernesom govoril predvsem Schumacher.

¹⁰⁷ Prim. naša izvajanja v op. 29.

¹⁰⁸ Menghin, 755.

¹⁰⁹ Priebe, l. c. 31.

Vulić, Grbić, Childe). Die Stellungnahme und vorläufige Begründung der abweichenden Auffassung der Autors. 5. Ausbreitung der Laibacher Kultur. Teilweise zusammenhängend mit dem vorangehenden Kapitel.

II. 1. Die Beziehungen der Laibacher Keramik zu den Kugelamphoren. 2. Die Beziehungen der Laibacher Kultur zu anderen neolithischen Kulturen.

Sowohl der Überblick der bisherigen Literatur als auch die Analyse der Laibacher Keramik brachten den Verfasser zu der Überzeugung, daß wir zu einem richtigen Bilde dieser endneolithischen Kultur nur dann gelangen können, wenn wir versuchen, die Mischformen im einzelnen, als auch den Mischstil im Ganzen auf einen der Grundtypen der neolithischen Keramik zurückzuführen. Diesen Grundsatz hat ähnlich Menghin in seiner Stellungnahme zur Aichbühl-Kultur Reinert's ausgesprochen, er muß aber beim Studium jeder neolithischen Mischkultur beachtet werden.

Als eine der bisher vollkommen unbeachteten Grundkulturen der Laibacher Keramik stellen sich die Kugelamphoren dar und zwar sowohl die westlichen als auch die östlichen. Wir haben geradezu mit einer späten Südgruppe derselben zu tun. Der Kolonisationsweg führe am Ostrande der Ostalpen gegen Süden und Südwesten. Auf demselben Weg ist die Herkunft des starken schnurkeramischen Anteils in Laibach verfolgbar, zu dem genaue Form- und Typenanalogen in Böhmen und den angrenzenden schnurkeramischen Gebieten vorliegen. Kurz gestreift werden die Anklänge an die Walternienburg-Bernburger Kultur, ferner der Zusammenhang mit der Badener Kultur. Gewisse Formen dieser Kultur in Laibach erscheinen als eine Art Stufe in der Entwicklung eines späten Kugelamphorenstils, jedenfalls aber eines nordischen Stiltypus unter bandkeramischen Einwirkungen. Für Laibach existiert endlich auch die Frage der Glockenbecher.

Alle Formen der Laibacher Keramik, die man bisher mit der ostalpinen Pfahlbaukeramik (Mondsee) oder mit anderen Mischstilen (Aichbühl, Altheim etc.) hat erklären wollen, erklären sich richtiger, unmittelbarer und natürlicher, wenn man sie in Zusammenhang bringt mit den Kulturen im fernerem Norden, beziehungsweise Nordosten. Den Weg zeichnet der Ostrand der Ostalpen, d. i. der natürlich gegebene Weg. Verschiedene oberflächliche Ähnlichkeiten zwischen der Laibacher Keramik und dem süddeutschen Neolithikum finden ihre Erklärung in den getrennten Einwirkungen derselben mitteldeutschen und nordischen Stilgruppen nach Süddeutschland einerseits, über Böhmen, Mähren, und N.-Ö. gegen S. u. SW. andererseits.

Für die Annahme eines selbständigen pfahlbaukeramischen Stils bietet Laibach keinen Grund, ebenso müssen vorläufig alle Beziehungen zu dem westischen Pfahlbaukreis als unbewiesen erklärt werden. Fragen der absoluten und relativen Chronologie wurden in diesem rein vorbereitenden Aufsatz nicht behandelt, desgleichen nicht die Beziehungen zur Bandkeramik.

NOVI NAPISI S KRANJSKEGA

Balduin Saria

Odkar sem v Glasniku XVII 1937, 132 sl., zadnjič objavil nove rimske napise s Kranjskega,¹ se je zopet našlo precejšnje število novih spomenikov. Pričujoča in morebitne nadaljnje publikacije novoodkritih rimskih napisov naj služijo kot dopolnitev naše velike zbirke antičnih napisov iz Jugoslavije, katere prvi zvezek je izšel ob koncu leta 1938 v izdaji Jugoslovanskega odbora mednarodne unije akademij.² Novi napisi iz severne Slovenije, ki jih je tudi že precej, odkar je omenjena zbirka izšla, bodo pozneje objavljeni v mariborskem ČZN.

Pri objavi napisov iz področja nekdanje Kranjske se bom držal istega reda kakor v glavnem delu.

I. E m o n a

1. Ljubljana, Grad, spodaj na stolpu desno od južnih vrat na stolp. Siv apnenec. Najbrže fragment nagrobnega napisa, zgoraj, spodaj in desno odlomljen, na levi strani rob ohranjen. Višina 0·28, širina 0·22, višina črk 0·05 do 0·06 m.

C · I
CLA
V

C(aius) . I[.....
Cla(udia) [.....
v[.....

Cla(udia) v 2. vrsti morda označba tribusa ali priimek domovinskega mesta, na pr. *Cla(udia) Celeia* ali podobno.

2. Ljubljana, Grad, stolp, pri severnem dohodu ca. 4 m nad zemljo narobe vzdano. Zgoraj rob ohranjen, drugače na vseh straneh odlomljeno. Apnenec. Velike, 12 cm visoke monumentalne črke.

N F

Verjetno od kakega obrobniaka nagrobne areje: *i]n f[ronte...*, kakor ga imamo na vzhodni strani Gradu pri poligonalnem stolpu, tik nad zemljo vzdani (CIL III 13401).

¹ Prim. tudi GMDS XIV 1933, 5 sl., in XVI 1935, 124 sl.

² Antike Inschriften aus Jugoslawien, Heft I: Noricum und Pannonia Superior. Bearbeitet von V. Hoffiller und B. Saria. Zagreb 1938, cena 750 din. Slovenski del je obdelal B. Saria. (Citirano v naslednjem kot AIJ).

II. Cesta Emona—Praetorium Latobicorum

3. Tlake,³ občina Šmarje na Dol., podružnica Sv. Helene. V notranjosti cerkve na desni strani portae triumphalis. Spodnji del nagrobnega spomenika iz belega apnenca. Napisno polje obrobjeno. Višina 0·37, širina 0·64, višina črk 0·045 m.

FACIVNDVM
CVIIT

faciundum
cur[av]it

Na jugozapadnem voglu iste cerkve, tik nad zemljo, je vzdignjena nagrobna ara iz sivega apnenca. Napisna stran ni vidna, nego le ena od bočnih strani z delfinom v okviru. Višina 0·76, širina 0·40 m. Po stilu ustreza podobnemu spomeniku pri župni cerkvi na Igu.⁴

Na hribu jugozapadno od cerkve sv. Helene se vidijo v gozdu ostanki starega zidovja, ki so ga kmetje že precej razkopali. Proti jugu se še zelo dobro vidi stari dohod. Ker tu ni nobenega spomina na kak srednjeveški grad, ni izključeno, da gre za poznoantično utrdbo (burgus), ki je branila rimsko cesto na vznožju tega hriba (tzv. »Strassensperre«).⁵

4. Stična. V stiškem eksemplaru knjige Apianus P., *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis*, Ingolstadii 1534, ki ga hrani Univerzitetna biblioteka v Ljubljani pod inv. števil. 193 — I Da — f^o, je p. CCCLXXII z roko pripisan sledeči napis. Gosp. J. Kastelic, abs. phil., me je ljubeznivo opozoril na to beležko. Kot najdišče je omenjeno: »in agro Sitticensi Lemberg dicto lapis inventus 1676«. Kraj »Lemberg« v bližini Stične ni znan. Morda gre tu le za kako staro ledinsko ime, ki je pozneje izginilo. Gora Limberk južno od Grosuplje, kjer so tudi poznoantični ostanki, se sicer imenuje v starih listinah Lemberk, vendar pa nikdar ni bila v posestvu stiškega samostana. Napis je danes izgubljen.

Vrsta 1: *Adnamo*. Keltsko ime Adnamus je dobro znano, na pr. CIL III 4731, 5028, 5644, 11646, 14359¹⁸ itd. Vrsta 2: *C(ai). Anonis f(ilio)* ni verjetno, vsekakor se skriva tu kako keltsko ime kot patronimikon. Vrsta 3 je jasna: *an(norum) LXX h(ic) s(itus) e(st)*. Vrsta 4: nad E majhna črtica kot ligatura med E in T, morda je treba čitati »*s(ibi) et Nemetoni*«. Začetek 5. vrste ni jasen. *German(a)* kot ime znana, na pr. CIL III 4983 a, moška oblika *Germanus* večkrat. Vrsta 6: *coniunx an(norum)*, vrsta 7: *ex* sigurno pomotoma za LX, I za *et*. Vrsta 8: OSIJEK = *posierunt*. Iz Stične so nam do sedaj znani trije napisi AIJ 224⁶ in 225 ter CIL III

ADNAMC
C · ANONIS · F
AN · LXX · H · S · E
SĒNEMEIOM
5 AR A GERMAN
CONIVNX · AN
EX · I · FILIA
OSIEK

³ Ime Tlake je verjetno v zvezi s tlakom rimske ceste, ki je tekla tu mimo, prim. Premerstein - Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain* 19.

⁴ Slaba slika pri A. Müllnerju, Emona tb. V/1, boljše AIJ 147.

⁵ GMDS XX 1939, 147 sl.

⁶ Pri napisu AIJ 224 je treba dodati pri literaturi še A. Müllner, *Geschichte des Eisens in Krain* I 75 sl., kjer pa napis sam ni objavljen.

3898. Na jugovzhodnem voglu samostanske pristave pri Stični pa je vzdian rimski reliefni kamen, do sedaj še neobjavljen.

5. Grad Rukštanj (Rukenstein) v Mirenski dolini. Severopazadni vogel gospodarskega poslopja. G. dr. D. Mušič, sedaj zdravnik v Celju, me je ljubezno opozoril na ta napis. Slika 1.

Fragment nagrobnega napisa iz apnenca. Ohranjen levi spodnji del. Napisno polje obrobljeno s po 2 špiralnima stebroma na vsaki strani. Črke zelo primitivne med linijami. Višina 0.25, širina 0.45, debelina 0.38, višina črk 0.035 do 0.055 m.



quisca/. .
qui vix/. . .

Sl. 1.

Pomen prve vrste ni jasen, morda del kakega imena. Prva črka morda tudi O, na koncu še poševna hasta (M ali N). Na desnem koncu druge vrste se vidi polovica črke X. Torej *qui vix [it annos . . .]*.

Skozi Mirensko dolino je morala iti kaka cestna zveza iz Trebnjega v Savsko dolino. Premerstein-Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain* 26, navajata celo vrsto rimskih najdb iz te doline. Na južnem koncu imamo blizu Mirne na Trbinčevem vrhu celo poznoantične utrdbe (prim. GMDS XX 1939, 148). Beneficiarska postaja v Praetorium Latobicorumu je bila gotovo ustanovljena tudi glede na to cesto (glej spodaj str. 41 sl.).

III. Praetorium Latobicorum

Konec l. 1939 so našli pri zidanju hleva na dvorišču gostilne Opare v Trebnjem (št. 26) pet rimskih kamnov v sekundarnem položaju kot tlak. Vsi kamni so ležali na močnem rimskem zidnem ometu. Na kamnu št. 8 je bil še nek zid, na kamnu št. 6 se je zadaj še poznal močan sloj rimske malte. Potemtakem se zdi, da so bili kamni še v poznorimski dobi odstranjeni iz svetišča, kjer so prvotno stali, in uporabljeni kot gradbeni material. Spomeniki so danes v Narodnem muzeju v Ljubljani.

6. Votivna ara iz belega apnenca. Napisno polje v preprostem okviru, ki se zgoraj končuje s tzv. noriško-panonsko voluto. Profilirani venec spodaj in zgoraj. Nad zgornjim vencem aedicula s krogom in preprostima akroterijama. Prva vrsta napisa na zgornjem vencu (najbrž naknadno dodana, ko ni bilo več prostora izpod zadnje vrste, ki se nahaja že v žlebu okvira). Višina 1.25, širina 0.60, debelina 0.51, višina črk 0.05—0.055 m. Slika 2.



Sl. 2.

*Tertullo et Clemente co(n)s(ulibus)
I(ovi) . O(ptimo) . M(aximo)
pro sal(ute) Aug(usti)
5 M(arcus) Vict[o]-
rius Vi-
ctori-
nus . b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)
v(otum) s(olvit)*

Kamen je datiran. Ser. Sulpicius Tertullus in Q. Tineius Sacerdos Clemens sta bila consules ordinarii l. 158 (CIL VI 31153). — O pomenu tega kamna za zgodovino orožniške postaje v Praetorium Latobicorum bomo govorili na koncu.

Gentile Victorius znano. Victorius Victorinus Dessau ILS 7073.

7. Votivna ara iz belega apnenca. Spodaj profiliran podstavek, zgoraj enako profiliran venec, nad njim preprosto označena akroterija. Višina 1·09, širina 0·52, debelina 0·32, višina črk 0·035—0·06 m. Slika 3.



Sl. 3.

*I(ovi) . O(ptimo) . M(aximo)
et . Gen(io) . loci
L(ucius) . Var(ius) . Suria-
nus . b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)
5 v(otum) . s(olvit) . l(ibens) . m(erito)
Sabino . et Ven-
asto . co(n)s(ulibus)
die . III . Kal(endas) . Octo(bres)*

Kamen je datiran točno na dan 29. septembra 240 po Kr.

8. Votivna ara iz belega apnenca. Bogato profiliran podstavek in okrajek z malimi akroteriji. Na levi strani žrtveni vrč (*urceus*), na desni žrtveni krožnik (*patera*). Višina 1·04, širina 0·56, debelina 0·50, višina črk 0·045 do 0·075 m. Slika 4.



Sl. 4.

I(ovi) . O(ptimo) . M(aximo)
C(aius) . Carminius
Maturus
b(ene)f(iciarius) . co(n)s(ularis)
5 v(otum) . s(olvit) . l(ibens) . m(erito)
 Ta in še oba naslednja kamna niso datirani.



Sl. 5.

9. Votivna ara iz belega apnenca. Profiliran podstavek in okrajek. Višina 0·68, širina 0·44, debelina 0·36, višina črk 0·04 do 0·055 m. Slika 5.

I(ovi) . O(ptimo) . M(aximo)
Tib(erius) . Cla(udius)
Peregrinus . b(ene)f(iciarius) . co(n)s(ularis)
5 v(otum) . s(olvit) . l(ibens) . m(erito)

10. Votivna ara iz belega apnenca. Napisno polje in obe bočni strani okvirjeni. Zgoraj grobo označene nabuhline oltarne blazine. Nasproti ostalim kamnom kaže ta ara pisavo, ki zelo spominja na tzv. scripturo actuario. Višina 0·82, širina 0·42, debelina 0·365, višina črk 0·04—0·06 m. Slika 6.



Sl. 6.

*I(ovi) . O(ptimo) . M(aximo)
L(ucius) . Clodius
Priscus . b(ene)f(iciarius)
leg(ati) . co(n)s(ularis)
5 v(otum) . s(olvit) . l(ibens) . m(erito)*

Nenavadna, toda točnejša je formulacija našega kamna *beneficiarius legati consularis* mesto *beneficiarius consularis*, ki jo imamo običajno na beneficiarskih napisih. Tudi v taki krajši formulaciji je namreč treba pri besedi *consularis* do polniti *legati* ali *viri*.

*

Zgoraj objavljeni napisi šte. 6—10 spadajo v skupino beneficiarskih kamnov, ki so stali v Jupitrovem svetišču v Praetorium Latobicorumu. Po-

znamo že celo vrsto takih kamnov (CIL III 3899—3909, 3912, 10787, 10789; AIJ 231—233) iz tega kraja, dalje iz Neviodunuma (CIL III 3916, 3918, 3919, 10799; AIJ 240—244), iz Celja (CIL III 5154, 5160—5182, 5185, 5187—5189; AIJ 43) itd. Posvečeni so v pretežni večini Jupitru samemu ali v zvezi z Genio Loci, le izjemoma kakemu drugemu božanstvu, kakor na pr. AIJ 240 kartaginski boginji Caelestis. Beneficiariji, ki jih lahko primerjamo z današnjimi orožniki, so jih postavili verjetno ob priliki odhoda od dosedanjega službenega mesta ali ob kaki drugi priliki kot znak hvaležnosti, da jim je nevarna služba srečno potekla.

Ker so te postaje stale vedno na kakem važnem cestnem križišču, ob meji itd., so beneficiarski kamni za nas važni dokumenti za poznavanje rimskih cest.⁷ Ker nam je obstoj orožniške postaje v Trebnjem že na osnovi prejšnjih napisov dovolj dokazan, nova najdba sama ob sebi še ne bi nič pomenila, zlasti ne, ker na nobenem kamnu ni omenjena vojaška enota, legija, iz katere je dotični *beneficiarius* prišel v Praetorium Latobicorum. Zelo važen pa je napis šte. 6, ki je datiran po konsulih v leto 158 po Kr. Na podlagi do sedaj znanih napisov se je namreč splošno mislilo, da je bila postaja v Trebnjem ustanovljena šele ob začetku 3. stol. po Kr. Premierstein-Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain* 24 sl., sta na pr. na podlagi restitucijskih napisov cesarja Septimija Severa, Karakale in Gete iz l. 201 (CIL III 4617, 4622, 11323) mislila, da je bila ustanovljena naša postaja ravno tega leta, obenem s popravitvijo ceste Emona—Siscia. V GMDS XIV 1933, 15 sl., in podobno v GMDS XX 1939, 139 sl., sem domneval, da so se te beneficiarske postaje organizirale ob priliki spremembe meje med Pannonio Inf. in Sup., ko je prišel Brigetio pod komando spodnjepanonskega legata. Zgodnji datum novega napisa nas

⁷ A. v. Domaszewski, *Westdeutsche Zeitschr.* XXI 1902, 158 sl.

preseneti. Potemtakem je morala biti postaja v Trebnjem ustanovljena vendar že pred l. 158 po Kr. ali vsaj že tega leta.

Zakaj se je vprav ob začetku druge polovice 2. stol. ustanovila beneficiarska postaja v Trebnjem, je težko povedati. Politična situacija je bila po splošnem mnenju ob tem času še mirna.⁸ Mogoče pa le na videz! Malo po nastopu cesarja Marka Avrelija se začno, kakor vemo, markomanski napadi, ki so posebno hudo zadeli naše kraje.⁹ Navadno se misli, da so prišli napadi za Rimljane popolnoma nepričakovano. Morda pa vendar ni bilo tako in je vlada v Rimu ob tem času že imela svoje informacije o razpoloženju germanskih plemen onstran meje. Borbe so bile za časa Antonina Pija tudi v Dakiji. Verjetno je torej, da je centralna vlada v Rimu že proti koncu 50ih let začela misliti na poostreno nadzorstvo in zaščito cestnih križišč in drugih važnih točk v obmejnih provincah.

Drugo vprašanje je, zakaj se je beneficiarska postaja ustanovila ravno v Trebnjem. Kako posebno važno cestno križišče tu ni. Skozi Mirensko dolino je gotovo tekla kaka stranska cesta. Najdbe imamo na več mestih, kakor smo že zgoraj pod št. 5 omenili. Ni pa to bila glavna, itinerarska cesta, ki bi le zaradi večjega prometa opravičila obstoj orožniške postaje. Glavna zveza itinerarne ceste Siscia—Emona s Celejo in ostalimi noriškimi mesti se je odcepila že pri Neviodunumu, kar nam dokazujejo razni miljniki iz bližine Rajhenburga (CIL III 11316—11318). V prometnem oziru važnejša je bila tudi cesta, ki se je pri Stični odcepila od glavne ceste proti jugu, na eni strani v dolino Krke, na drugi čez Rašico, Lužarje, Bloke na Notranjsko.¹⁰ Če bi se torej gledalo le na prometne razmere, bi beneficiarska postaja bila bolj na mestu južno od Stične. Pri Trebnjem pa je najboljša zveza s proti severu odprto Mirensko dolino, skozi katero bi mogli sovražniki vdirati proti jugu. In prav to dejstvo bi kazalo na to, da naša postaja ni bila ustanovljena le glede na živahen civilni promet, nego iz ozira na kako iz severa grozečo nevarnost.

V zvezi s tem je tudi vprašanje, kdaj se je spremenila meja med Italijo in Zgornjo Panonijo, tako da je prišla Emona pod Italijo, Praetorium Latobiorum pa je še ostal pod Panonijo. Kakor znano, se domneva, da je prišlo do te izpremembe okrog l. 200 po Kr. Po Ptolemeju II 14, 5, spada namreč Emona še pod Zgornjo Panonijo, čeprav očitno v nekem posebnem položaju, po besedilu Herodiana VIII 1, 4, k letu 238 po Kr. pa že pod Italijo. Novi napis iz Trebnjega načena zopet ta problem. Ali se je meja vendar že prej, sredi 2. stol. spremenila in je bila beneficiarska postaja že glede na novo mejo ustanovljena v Trebnjem?¹¹ V tem primeru bi bil seveda tudi legijski tabor v Ločici pri Celju že glede na novo italjsko mejo na Trojanah ustanovljen.¹² Ali se je meja — kakor smo do sedaj mislili — pozneje preložila ravno pred Trebnje, ker je moral

⁸ Sicer pa smo zelo slabo poučeni. Naši viri so baš za Antonina Pija precej pomanjkljivi.

⁹ GMDS XX 1939, 134 sl.

¹⁰ O njej prim. Premierstein-Rutar n. n. m. 21 in 29.

¹¹ Pod Antoninom Pijem se je tudi provinca Dacija reorganizirala. L. 159 po Kr. se je ta provinca razdelila v tri dele.

¹² GMDS XX 1939, 136.

ta vojaško zasedeni kraj ostati izven Italije? Na to vprašanje žal še ni mogoče odgovoriti.

Zusammenfassung

Neue Inschriften aus Krain

Die im Vorstehenden veröffentlichten neuen Inschriften aus Krain bilden eine Ergänzung zu der im Herbst 1938 im Auftrage des jugoslawischen Ausschusses der internationalen Vereinigung der Akademien erschienenen Inschriftensammlung »Antike Inschriften aus Jugoslawien«, Heft I: Noricum und Pannonia Superior, bearbeitet von V. Hoffiller und B. Saria. Die Inschriften aus dem nördlichen Slowenien (Untersteiermark) sollen in absehbarer Zeit im Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor erscheinen.

1. Inschriftfragment vermutlich von einer Grabinschrift, Ljubljana, Schlossberg, beim südlichen Aufgang zum Turm.

2. Bruchstück von einem Terminalcippus einer Grabarea. Ljubljana, Schlossberg, über dem nördlichen Aufgang zum Turm verkehrt eingemauert.

3. Unterer Teil einer Grabstele im Innern der Filialkirche St. Helena zu Tlake bei Šmarje na Dol. Aussen an der Südwestecke derselben Kirche ist eine Grabara mit Delphin eingemauert, Inschrift nicht sichtbar.

4. Umgebung von Stična. Grabinschrift mit keltischen Namen. In Abschrift erhalten in einem aus der ehemaligen Klosterbibliothek von Stična (Sittich) stammenden Exemplar von P. Apianus, *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis*, Ingolstadii 1534. Der hier angeführte Ort »Lemberg in agro Sitticensi«, wo die Inschrift 1676 gefunden worden ist, ist unbekannt.

5. Fragment einer Grabinschrift. Eingemauert im Wirtschaftsgebäude des ehemaligen Schlosses Ruckenstein im Tal der Mirna. Derbe, schwer lesbare Schrift.

6.—10. Die fünf Inschriften stammen aus dem Jupiterheiligtum der Benefiziarierstation zu Praetorium Latobiorum (Trebnje), von wo sie schon in spätantiker Zeit entfernt und als Fussbodenbelag verwendet worden sind. Es handelt sich um Weihungen von Benefiziariern. Die Truppenkörper, von welchen diese abkommandiert worden sind, sind nirgends angegeben. Die Inschriften 6 und 7 sind datiert. Wichtig ist der aus dem Jahr 158 n. Chr. stammende Stein Nr. 6, da er entgegen der bisherigen Annahme das Bestehen der Benefiziarierstation in Trebnje bereits um die Mitte des 2. Jahrh. n. Chr. erweist. Die fünf Inschriften sind heute im Nationalmuseum zu Ljubljana.

EMONA NI BILA VOJAŠKI TABOR

Walter Schmid

V orisu zgodovine vojaških čet in utrdb za Rimljanov v Sloveniji (Glasnik MDS XX 1939, str. 115 sl.) je Balduin Saria ponovil dvome o postanku rimske kolonije v Emoni v Avgustovi dobi. Njegove trditve se dajo strniti v treh točkah. 1. Prostor, ki ga obdaja rimski zid na Mirju, ima obliko in točno velikost rimskega tabora ene legije (str. 123). 2. Rimski tabor v Emoni je trajal do pričetka vladanja cesarja Tiberija (str. 121). To svedoči grobni spomeniki vojakov legije XV. Apollinaris in nagrobni napis prolegata T. Junija Montana. Emone torej ni ustanovil l. 34 pred Kristusom Oktavian. Se le po premestitvi XV. legije okoli l. 15 v Carnuntum postane Emona kolonija pod Tiberijem (14—37) in povzame po njem priimek colonia Julia. 3. Rimsko obzidje na Mirju je poznoantično; to dokazujejo okrogli stolpi, oblika vrat in zidna tehnika (str. 144). — Ker sem v letih 1909—1912 in 1916 vodil obsežna raziskavanja v Emoni, smatram za svojo dolžnost, da odgovorim na izvajanja Balduina Saria.

Obseg prostora taborov v prvem stoletju.

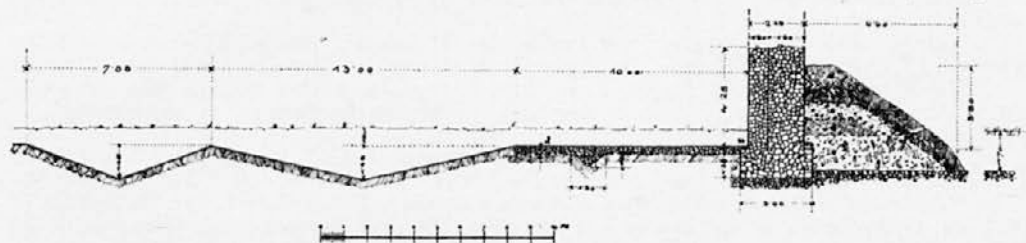
Mere z obrambnimi napravami vred od zunanjega roba jarka do na- sprotnega zunanjega roba jarka	Obseg v ha	Mere od zunanjega roba zi- dú do nasprotnega zunanjega roba zidú
Vetera (Xanten) ob Renu		
Dolžina 932 m = 3150'	59·28 ha	
Širina 636 m = 2150'		
(10 rimskih čevljev = 2·96 m)		
Novaesium (Neuß v Porenju)		
Dolžina 598 m = 2020'	27·2 ha	Dolžina 572·8 m = 1935'
Širina 456·5 m = 1540'	24·7 ha	Širina 431·5 m = 1455'
Vindonissa (Windisch v Švici)		
Dolžina 594 m = 2000'	27·2 ha	Dolžina 566 m
Širina 458 m = 1500'		Širina 430 m
Vindobona (Dunaj)		
Dolžina 473·6 m = 1670'	21 ha	
Širina 444 m = 1500'		
Emona		
Mesto	22·8 ha	Dolžina 523·60 m = 1768'
		Širina 435·50 m = 1470'
Domnevani avgust. tabor Balduina Saria		
Dolžina 585·36 m	29·11 ha	Dolžina 518·80 m
Širina 497·26 m	22·34 ha	Širina 430·70 m

1. Za časa ofenzive in zavojevanja sovražnih dežel pod vlado julijske in klavdijske dinastije (do 68 po Kr.) so v taborih zbrane legije s pripadajočimi pomožnimi četami. Doba miru za časa Vespasiana do Trajana (70—100) stremi za ohranitvijo in utrditvijo posesti; v taborih niso več združeni vsi vojaški oddelki, pomožne čete (alae) dobé lastna taborišča, večkrat v precejšnji oddaljenosti od legije same; legija dobi zložnejše prostore. Zato se pri primerjanju domnevnega »emonskega tabora iz Avgustove dobe« ne morem opreti le na mere v odličnem pregledu, ki ga je podal Ed. Nowotny¹ pri primerjanju Vindobone s tabori mlajše dobe. Tu so merodajne predvsem mere sodobnih taborov (gl. prednjo stran).

V najstarejši dobi, zlasti za vlade Avgusta je priljubljen tabor dveh legij. Ne samo v Porenju (Oberaden, Köln, Mainz, Vetera), tudi v Sisciji je obstojal do l. 46 po Kr. tabor dveh legij, v katerem je l. 35 pred Kr. utaboril Avgust garnizijo 25 kohort. Za panonskih vojn (12—9 pred Kr. in 6—9 po Kr.) je bil v Sisciji sedež vojaškega poveljstva. Tabor v Sisciji omenjam tu namenoma, ker je najstarejši tabor v Jugoslaviji. Le da hrvatski arheologi še niso pomislili na znanstveno raziskavanje v Sisku, ki bi bilo pri težavnih terenskih ovirah nedvomno trd oreh, toda vredno truda in znoja in bi v marsičem razbistrilo najstarejšo rimsko zgodovino Panonije (Hrvatske in Slavonije). Tabori za eno legijo v Avgustovi in v Tiberijevi dobi so Haltern an der Lippe, Vindonissa (Windisch v Švici), predvsem pa Novaesium (Neuss v Porenju).²

B. Saria meni (str. 123), da je domnevani »emonski tabor« po velikosti najbližji taboru v Vindoboni. Toda že razlika v dolžini znaša $100' = 29.6$ m; Vindobono izločam zaradi ustanovitve v flavijski dobi sploh iz računa. Tudi primerjanje s tabori Novaesium in Vindonissa ne kaže ugodnejših rezultatov; povsod se kažejo — zlasti v dolžini precejšnji razločki. Še bolj se pa oddaljuje od teh mer dozdevni »emonski tabor«, ako — kar je edino možno — računam, da je bil poznoantični zid postavljen tik pred nasip tabora Avgustove dobe in ako pritegnem k taboru še dvojni jarek, kakor B. Saria zahteva (Emona als Standlager der Legio XV. Apollinaris, Laureae Aquincenses I, str. 8).

Toda kakšne so dejanske razmere? Ob času raziskavanja Emone je stavbno vodstvo obrtne šole decembra l. 1909 presekalo rimski zid ob Gorupovi ulici in izkopalo globok jarek za odtok talne vode z Mirja h Gradaščici. Rimski zid, 2.40 m širok in še 4.25 m visok, stoji na raščenem svetu, na produ, brez sledu starejše kulturne plasti in je sestavljen iz lomljenega podpeškega kamna, ki je bil vezan z izvrstno s peskom in opečnim zdrobom mešano malto (sl. 1). Malta je bila v notranjem, proti



Sl. 1. Prerez rimskega zidu, ceste in dvojnega jarka ob Gorupovi cesti na Mirju

mestu obrnjenem delu zida iz belega, pri zunanjem delu pa iz umazano belega apna, tako da sem sprva sodil, da je notranji del starejši, zunanji pa mlajši zid. Toda oba dela sta stala na enotnem, 3.06 m debelem podstavku in njuno lice je bilo zapaženo z gladko obsekanim kamenjem. Razlika v malti dokazuje le, da so zid delali istočasno v oddelkih. Na mestni strani je bil zid okrepljen še z nasipom iz ilovice, zemlje in

¹ Ed. Nowotny, Das römische Wien und sein Fortleben, Mitt. f. Gesch. der Stadt Wien IV 1923.

² Za primerjanje sem izbral le pravilne, kolikor mogoče pravokotne načrte. Zaradi tega sem izločil Oberaden (prostor 60 ha) in Haltern, tabora Avgustove dobe iz l. 11 pred Kr. do l. 16 po Kr. Oberaden, tabor dveh legij (A. Baum, Das Legionslager in Oberaden, Mannus V

kamenja, ki je bil v sredi vezan z debelo plastjo malte, mešane s prodom.³ Ta nasip, po mnenju Balduina Saria obrambni nasip »emonskega tabora«, bi bil moral biti ob straneh obdan z lesenimi stenami, o katerih pa ni bilo nobenega sledu. Plast malte v sredi nasipa, ki je doslej niso našli nikjer v nobenem taborskem nasipu iz čiste zemlje, je pa dokaz, da je bil namenjen le za okrepitev zidu samega.

Pri taborih se pričena dvojni jarek tik ob nasipu, v Emoni pa je med zidom in jarkom vmes 10 m široka cesta (s cestnim jarkom), nekaj nenavadnega za tabor. Emona bi torej kazala prav izreden, enkratni primer »tabora«, ki ima pred nasipom 2.40 m širok obhod (»poznoantični zid«), 10 m široko cesto in za njo šele dvojni jarek. Že ta izjemni pojav svedoči, da v Emoni ni bilo tabora z nasipom iz zemlje.

2. Grobna spomenika dveh veteranov XV. legije (CJL III 3845 Oclatius, 3847 Titus Varius) ne dokazujeta, da bi bil v Emoni tabor. Isto tako ne spomenik veterana XIII. legije (CJL III 3844 Aurelius Jovinus), spomenik veterana neznane legije (CJL III 3848 C. Vettienus), opomba veterana VIII. legije (CJL III 3845 T. Calventius) in spomenik kurirja XV. legije (CJL III 3835 Vibius frumentarius). Mommsen (CJL III str. 489), Ritterling PWRE XII 1748 in tudi B. Saria sam (Laureae Aquinc., str. 9) priznavajo, da ti napisi veteranov iz panonskih legij nimajo dokazilne moči za tabor.

Pomembnejši je spomenik, ki ga je postavil aktivni vojak XV. legije (CJL III 10769 C. Clodius Secundus) svoji sestri Clodia Tertia. Spomenik je bil najden l. 1872 pri Sv. Krištofu tik ceste. V bližini Sv. Krištofa so našli l. 1881 tudi grobove, sestavljene baje iz opek z žigom XV. legije, ne daleč od Sv. Krištofa pa l. 1938 (Sl. Narod 28/11) zopet grobove starinskega značaja, v njihovi bližini pa poslopje z zelo močnim zidovjem. Opeko je žgal oddelek XV. legije, ki je bil l. 14 poslan v ljubljanski okraj, manipuli Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus (Tac. ann. I 20); ob rimski

1913 str. 39 sl.) je za primer zaradi neenakomerne sedmerokotne oblike manj poraben, istodobni tabor ene legije v Halternu ima pa podobo nepravilnega četverokota; starejši tabor (20 ha) meri v dolžini na severni fronti 536.60 m, na južni fronti 536.00 m, v širini na vzhodni fronti 352.85 m, na zahodni fronti 384.10 m, nekaj let mlajši tabor (18 ha) v dolžini 495.30 m na severu in 473.50 m na jugu, v širini 354.10 m na vzhodu in 384.10 m na zahodu. Mitt. der Altertumskommission f. Westfalen IV 1905, str. 4 sl. — Oberaden in Haltern sta poučna tudi za zgodovino naših krajev. Različni izvrstno urejeni pristani in skladišča ob reki Lipia (Lippe) kažejo, kako so Rimljani skrbeli za preskrbo čet. Hrano so jim dovažali po vodni poti, ob reki so tudi prodirali v notranjost neznane dežele. (Mitt. Westfalen II 1901, str. 199 sl.) Tako se je držal Oktavian l. 35 pred Kr. znane argonavtske poti preko Nauporta in ni hodil čez strme gore Kapele v Sisek.

Mere taborov podajam v vseh izmerah. Rimski merjevalci so obrambne naprave vedno računali v obseg tabora.

Vetera, tabor dveh legij, primer za Siscijo. H. Lehner, Vetera, Römisch-Germ. Forschungen IV 1930, str. 27. Tabor je bil ustanovljen l. 16 pred Kr. Mere tabora iz dobe Klaudija.

Tabori za eno legijo: H. Nissen, Novaesium, Bonner Jahrbücher 111/112 1904, str. 1—97, 137. Tabor iz dobe 16—43. Nissenova izvajanja so temeljnega pomena za castrametatio in ureditev taborov.

R. Laur-Belart, Vindonissa, Röm. Germ. Forschungen X 1935, str. 16. 99. Tabor iz Klaudijeve-Neronove dobe po l. 46. — F. Stähelin, Die Schweiz in römischer Zeit, 2. Aufl. 1931, str. 574.

Ed. Nowotny, Das römische Wien und sein Fortleben, Mitt. f. Gesch. der Stadt Wien IV 1923, str. 15. Malenkostna oporekanja E. Polascheka, Die röm. Vergangenheit Wiens, Mitt. XV 1935, str. 1 sl., ne izpreminjajo Nowotnega ugotovitev, ker so podlage v marsičem negotove.

³ Profil za zidom:

a) ilovica	70
b) zemlja, kamenje, pesek	38
c) plast malte s kamenjem	60
d) ilovica	50
e) prod	44

Ko so avgusta 1932 predrli za vodovod hiš ob Snežniški ulici zapadno mestno obzidje, sem v predoru ugotovil, da so bile mere zidu nekoliko različne od onih na južni strani; podstavek zadu je bil 3.325 m širok, zid pa 2.65 m = 9'. Zid sam je bil enakomerno z enako malto zidan. V preseku Aškerčeve ceste in Snežniške ulice se je o priliki kanalizacije l. 1932 pokazal tudi dvojni jarek s cesto v istih merah kakor na južni fronti. Pri vratih emonske ceste E (Jahrb. f. Alt. VII, tab. III) je bil dvojni jarek prekinjen.

Pri hiši dr. Frlana v bližini Paichlovega paviljona sem ugotovil obzidno cesto s sledečim profilom: zemlja 56 cm; cestno blato, mešano z apnom 5 cm; tlak ceste iz kamenja, mešan z blatom 45 cm; zemlja 5 cm; ilovica.

cesti proti Savi severno od Masarykove ceste je pa stala stražna postaja, v kateri so bivali vojaki XV. legije kot prometni nadzorniki.⁴ Vojake XV. legije, katere jedro je bilo v Carnuntu, srečamo še na postojankah v Rottenmannu (CJL III 5636) in Bruck a. Leitha (Ritterling PWRE XII 1750).

Spomenik prolegata T. Julija Montana dokazuje po mnenju Balduina Saria (Laureae Aquinc., str. 9) garnizijo legije v Emoni. Nagrobnik, po značaju črk (G, M, P, S, T) istodoben s stavbnim napisom emonskim, ne označuje legije, ki ji je Montanus poveljeval, in ne spričuje drugega kakor to, da je Montanus — morebiti za ranami — v Emoni umrl. V Panoniji se je skozi štiri leta zgrinjala silna vojska. Tiberij je l. 6 zbral deset legij in mnogoštevilna ojačenja, obstoječa iz veteranov, prostovoljcev in pomožnih čet (Vell. II 113, 1, prim. Ritterling, PWRE XII 1234 sl.) ter je zasedel obmejne postojanke in zlasti Akvilejo.⁵ Koliko vojaštva je takrat prešlo skozi Emono!

V Emoni torej ni bila nikdar stalno nameščena XV. ali kaka druga legija. Tabora v zgodnji cesarski dobi sta bila v Sisciji in Carnuntu. Pač pa so pošiljale legije oddelke (vexillationes) po deželi in tudi v podrejene pokrajine (Tac. hist. I 11: ... Raetia, Noricum ... et quae aliae procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinae ... agebantur), v središča manjših upravnih oblasti (civitates) kot žandarmerijo za okraje. Večje ali manjše garnizije sledimo v prvem stoletju v Ptuj, Virunu, na Nadleškem griču pri Ložu in v Emoni.⁶ Hiša II v Emoni kaže, da je bila vojašnica takega oddelka,⁷ kakor je razvidno iz orožja, ki je ležalo v ruševinah starejše plasti v prostoru 6. Štiri kratka bodala, 60 cm dolg meč, okov štita, pilum, slabo ohranjeno strgalo (strigilis), večje število železnega orodja, bronasto vedro in nekaj lončenih vrčev je ležalo med ogorki in ostanki stenske slikarije v orožarni emonske garnizije drugega stoletja.⁸

3. O mestnem obzidju Emone si B. Saria ni čisto na jasnem. L. 1937 (GMDS XVIII, str. 134) trdi, da je bil l. 15 dozidani emonski zid prvotno namenjen še vojaškemu taboru, nato pa da je služil novi koloniji. L. 1938 (Laureae Aquincenses, str. 7) pa že govori o poznoantičnem zidu in ponavlja svojo trditev l. 1939 v GMDS XX, str. 144, kjer je v naglici prezidal četverooglate stolpe v okrogle (prim. še GMDS XI 1930, str. 10: »v poznoantičnem času so morali mestno obzidje Emone v velikem obsegu rekonstruirati«).

Ako bi bili l. 14/15 vojaki zidali obzidje iz kamena za svoj tabor, potem bi bil to edinstven primer v Avgustovi dobi. Vetera zida l. 43—70 sicer poslopja iz kamena v taboru, toda nasip iz zemlje in njegove lesene stene ostanejo nadalje. V Vindonissi stavi XXI. legija v l. 46—70 obzidje tabora iz kamena; tej dobi pripada s precejšno gotovostjo le en pravokoten stolp na notranji strani zida poleg jugozahodnega vogla. V Carnuntu je prezidava tabora ugotovljena po stavbenem napisu iz l. 73; za obzidjem stoji 11 četverokotnih stolpov, a nobeden na voglu.⁹

Poznoantični značaj obzidja rimskih mest se očituje v nepravilni obliki, v večkotnem poteku močnega zidovja in posebno v gosto nastavljenih, okroglih ali polkroglih stolpih. Razdalje stolpov se gibljejo med 22—26 m in ne presegajo meje 38 m.

⁴ O legijskih opekah pri Sv. Krištofu dvomi nekam že Mommsen CJL III adnot. ad nr. 10.773. Tudi R. Ložar, ki je objavil iz okolice Sv. Krištofa celo vrsto grobov, sestavljenih iz opek, ne poroča v svojem skrbnem poročilu (GMDS XI 28 sl. in XIV 30 sl.) o kakih žigih. Morda so smatrali navadne opeke kot legijske. — A Domaszewski, Die Beneficiärerposten und die röm. Straßennetze, Westdeutsche Zeitschrift XXI 1902, str. 167. O udobnejšem življenju v stražnih postajah priča sestra Clodia Tertia, ki je živelja pri bratu.

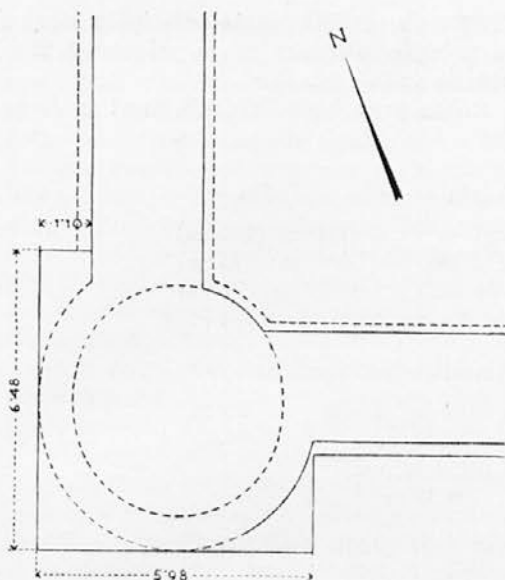
⁵ Nemara so v teh letih umrli prej omenjeni veterani. Njihovi spomeniki bi bili torej najstarejši v Emoni in istodobni z najstarejšim rimskim spomenikom M. Caelija v Porenju (cedidit bello Variano) l. 9.; Germ. Rom. 2. Aufl. III T. I 2.

⁶ Prim. moja izvajanja v XV. Ber. R. G. Kom. 1923/24, str. 216 in Ulaka, GMDS XVIII 1937, str. 28.

⁷ W. Schmid, Emona, Jahrb. f. Alt. VII 1913, str. 98. 100.

⁸ O vojaški opremlj s pilom, daljšim mečem in kratkim bodalom prim. Kromayer-Veith, Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer, str. 522. V. Hoffiller, Oprema rimskoga vojnika u prvo doba carstva, str. 174. Pilum je bil v rabi še v drugi polovici 2. stol. Prim. B. Saria, Zur Gesch. der Provinz Dacien, Strena Buliciana, str. 251.

⁹ Slovstvo v opombi 2. — Carnuntum, Röm. Limes in Oest. XII, 1914, tab. 1.



Sl. 3. Stolp na jugozapadnem voglu rimskega obzidja. (Risal inž. arh. Ivan Valentinčič)



Sl. 4. Slika stolpa ob Murnikovi ulici iz l. 1909 (Fotograf dr. Jos. Cerk)

Glasnik



Sl. 5. Steber iz podpeškega kamna (Foto dr. Pavel Grošelj)

Najbolj pregleden načrt nudijo Antumnacum (Andernach), Argentorate (Strassburg) in Tres Tabernae (Zabern).¹⁰ Emonsko obzidje nasprotno je zidano v strogo pravilnem pravokotu in utrjeno z dva in dvajset četrkovogelnimi in štirimi okroglimi masivnimi stolpi, nameščenimi v sredi zida.¹¹ Sl. 2. V teku stoletij je bil v mirnih časih zid zanemarjen, v kasnejši dobi, ko je grozil sovražnik, so ga popravili in podprli. Prizidki in opore kasnejše dobe niso v zvezi s prvotnim jedrom zida, celo 10 cm prostora je vmes. V kasnejša popravila je vžidanih obilo arhitektonskih kosov razpadlih stavb in nagrobnih spomenikov; zidu se pozna, da so v hitrici porabili vsakovrsten material,

ki je bil pri roki. Pri glavnih vratih južne fronte ob cesti G (porta principalis dextra) je bil zazidan spomenik L. Metella, centurija II. legije in steber (druga polovica 1. stol.) z bohotno razrazilo vejo, na vejicah sede ptički in psiček (sl. 3).¹²

Primer Emona z obzidjem isto tako strogo pravokotno zidanih mest iz Avgustove dobe kaže sledeči pregled.¹³

Emona	Aosta	Turin
Dolžina 523.60 m	754 m	720 m (745 m)
Širina 435.50 m	572 m	669 m (695 m)
23 ha	41 ha	45 ha (48 ha)
26 stolpov	20 stolpov	38 stolpov

Razdalje stolpov od sredine do sredine:

na južni strani	na zapadni fronti	75 m
65.15, 65.20 in 140.55 m	170 m	94.85 m
na vzhodni strani	na južni strani	
81.3, 81.6 m	130 m	

¹⁰ Ed. Anthes, Spätrömische Kastelle und feste Städte im Rhein- und Donaugebiet, X. Ber. R. G. Komm. 1917, str. 86 sl. E. Forrer, Neue Materialien zum ... Stadtmauerbau des röm. Strassburg, Anzeiger f. elsäss. Alt. Kunde VII 1915, str. 684 sl. T. XXXVI. E. Forrer, Das römische Zabern, Tres Tabernae, str. 146. Zelo poučen je pregled zgodovinskega razvoja stolpov na str. 137. — Interturrium na Vel. Malenicah znaša istotako 35–40 m (GMDS XI 1930, str. 8). Vrata v Malenicah so povsem različna od tlorisa emonskih vrat in ne morejo imeti »posebnega pomena za zgodovino Emona« (GMDS XI, str. 9); Emona datirajo najdbe v mestu samem. Ali ne bi B. Saria rajši iskal za Malenice časovno bližjih primer drugod, na primer v Vindonissi iz dobe po l. 260 (Laur-Belart, tab. 7/8) in vezal maleniške utrdbe z dogodki Gallienove dobe (Panegy. Constantio 10 ... sub principe Gallieno amissa Raetia, Noricum Pannoniaeque vastatae ...)? Preiskava poznoantičnih utrdb v Sloveniji bi v velikopoteznem okviru družila Malenice z Vranjem pri Sevnici (J. f. A. III 1909, str. 1 sl.), Rifnikom, Ančnikovim gradiščem pri Slov. Bistrici, Sv. Lovrencem nad Polhovim gradcem in Gradiščem na Bašlju (Sv. Lovrenc je cerkveni patron v prej rimskih naselbinah) in dr.

¹¹ W. Schmid, Emona J. f. A. VII 1913, str. 67 sl. XV. BRGK, str. 201 sl. 6 (načrt Emona). Avgusta 1932 sem preiskal stolp na južnozahodnem voglu na vrtni strani. Podstavek je bil 5.98 m širok in 6.48 m dolg, še 2.50 m visok in zelo poškodovan; le jedro (opus incertum) je bilo še ohranjeno, obsekano kamenje, s katerim je bil obložen, je izginilo (sl. 3).

B. Saria (GMDS XI 1930, str. 9) dvomi, da so emonski stolpi do prvega nadstropja masivni; on meni, da so »stolpi imeli notranje prostore, da pa se je zdelo jedro masivno zaradi zida, ki se je zrušil z vrha«. Le da se je to zgodilo pri vseh preiskanih stolpih južne in zapadne fronte! Naj ga o istinitem stanju prepriča slika 4 stolpa ob Murnikovi ulici.

¹² Kasnejši prizidki ob zidu v Emoni, ki so v tekstu (Emona, str. 71) kot taki označeni, so utegnili privedi Pavla Reinecke (Korr. Bl. f. Anthr. Ethn. u. Urgesch. 48, 1917, str. 99) do mnenja, da je Emona poznoantično mesto. Že B. Saria (GMDS XX) mu očita njegovo pomoto o zidanju Ajdovskega zidu nad Vrhniko za markomanske vojne; drugo pomoto naj popravim jaz. Reinecke je vzporedil Emona z Regensburgom. Ed. Anthes je medtem z ratisbonskimi arheologi očistil načrt trdnjave v Regensburgu, poznorimski okrogli stolpi (okoli 50) so se prelevili v srednjeveške, in ostal je le načrt tabora iz l. 179. Vsega tega pa, kakor kaže, B. Saria ni opazil; X. Ber. RGK 1917, str. 148. Prim še stari načrt pri Fr. Franz, Bayern zur Römerzeit 1905, str. 257 in novi načrt pri Fr. Wagner, Die Römer in Bayern 1924, str. 49. Alf. Müllner, Emona, str. 54, 70. W. Schmid, Emona, str. 71. O. Cuntz, Röm. Inschriften aus Emona J. f. A. str. 213 = A. J. Jugosl. str. 81, št. 179 (L. Metellus c(enturio) le(gionis), ne Cle(mens); Saria veže, kar napis natanko loči). Pilaster je iz pestro pisanega, za plastični okras ne ravno pripravnega podpeškega kamenja. Da je fotografija tako dobro uspela, je zaslug nepozabnega prijatelja prof. Pavla Grošlja, ki je ozadje in relief z barvnimi svinčniki nevtaliliziral (sl. 5).

PS. P. Reinecke sam mi je v razgovoru opomnil, da že zdavnaj več ne vzdržuje svoje trditve, ker se je prepričal, da se razvija vsaka pokrajina v svojstvenem načinu.

¹³ C. Promis, Storia dell' antica Torino 1869. F. Rondolino, Storia di Torino antica, Atti della Soc. Piemont. di arch. e belle arti XII 1930. Četverovogelni stolpi: Not. scavi 1938, str. 309, Fig. 1. Turin je vzor pravilno zidanega mesta iz Avgustove dobe, še bolj Emona. P. Barocelli, Appunti sulle mura romane di cinta di Torino, Boll. Studi mediterranei IV 1933, nr. 3, str. 7 sl. F. Haverfield, Ancient Town-Planning, str. 86 sl. C. Promis, Le antichità di Aosta 1862, str. 130. S. Filippello, Restauri dei Monumenti Romani di Aosta, Boll. della Soc. Piemont. XV 1931, str. 35, tab. F. Haverfield, str. 80.

Obzidje v Turinu je široko 2.35–2.42 m = 8', podstavek je 1.20 m visok, kakor v Emoni in zidano iz lomljenega kamnja (opus incertum) kakor v Emoni, še več pa iz razbitih prodnih kamnov, močno vezanih z obilno in izvrstno malto; ravno tako s prodnim kamenjem zidan je zid v mestu Alba poznorepublikanske dobe. Tudi v Poetoviju so zidovi hiš enako zidani. Zid v Turinu je predeljen s strešno opeko (45×29×8 cm) v okrepilo posameznih leg iz prodnega kamnja. Aosta ne rabi opek, ker nima ilovice, pač pa dovolj rezanega kamna na razpolago. Lice obzidja v Turinu je obloženo z opeko, v Emoni pa s skrbno obsekanim kamenjem in pobeljeno. Zunanji vtis v Turinu je isti kakor v Emoni, le da je v Emoni vse bolj preprosto. Malta v Emoni je skrbno napravljena in mešana s finim peskom in opečnim zdrobom, toda ne povsod. Pri kanalih manjka opečni zdrob, ki ga tudi ni pri isto tako skrbno izdelanem poznoantičnem Ajdovskem zidu nad Vrhniko, kjer v hribih pač ni bilo opeke na razpolago. Tako v Emoni, kakor v Turinu, Segusio (Susa), Aosta in Alba je bilo obzidje zidano v odstavkih, po tehničnem principu zadnje dobe republike in zgodnje cesarske dobe.¹⁴ Kljub popravilom v kasnejših dobah, ki so se naravno tikala vrhnjega dela, je ostal prvotni značaj emonskega zida v bistvu dobro ohranjen.

B. Saria omalovažuje »neki (!) gradbeni napis« (GMDS XX 1939, str. 144), ki pa pomeni v resnici vogelni kamen emonske zgodovine in je fundamentalnega pomena za mestni značaj Emone. Dva enako se glaseča monumentalna napisa (iz obeh odlomkov je O. Cuntz s popolno gotovostjo rekonstruiral besedilo) v krasnih lapidarnih črkah iz začetka prvega stoletja po Kr., najdena v smeri glavnih cest v bližini glavnih vrat (porta praetoria in porta principalis dextra), ki sta bila ves čas obstoja Emone nameščena na pročelju mestnih vrat, pričata o zidanju obzidja. Aprila ali maja l. 15 je bilo obzidje dogotovljeno in stavbeni napisi postavljeni.¹⁵

Imperator Caesar divi filius Augustus pontifex maximus consul XIII. imperator XXI. tribunicia potestate XXXVII. pater patriae. Tiberius Caesar divi Augusti filius Augustus pontifex maximus consul II. imperator VI. tribunicia potestate XVI. murum dederunt. Napis imenuje Avgusta in njegovega sovladarja (od l. 4 po Kr.) Tiberija. Toda na prvem mestu stoji cesar Avgust, četudi je že l. 14 umrl, ki je pa Emoni podelil pravice kolonije (colonia Julia, torej iz l. 34). Še za njegovega življenja se je pričelo staviti zidovje, ki so ga zidali oddelki (manipuli) treh panonskih legij (Tac. annales I 20 k l. 14). Zidanje je utegnilo trajati približno dve ali tri leta; obzidje kolonije Aosta, ki je bila ustanovljena l. 25 pred Kr., je bilo dogotovljeno v dveh letih, kakor priča baza spomenika iz l. 23 (obzidje v Aosti je dolgo 2592 m, v Emoni 1918 m).¹⁶

B. Saria (Laureae Aquincenses str. 4) dvomi, da bi bil že Avgust podelil Emoni kolonialne pravice; sodi, da se je to zgodilo šele za Tiberija. Takoj po osvojitvi Siscije l. 35 pred Kr. je postala Emona važna postojanka na črti Aquileia-Siscia; po tej prastari argonavtski poti so hodili Rimljani po ustanovitvi Akvileje l. 181 pred Kr. v Panonijo, to progo je uporabljal Avgust v svojih pohodih na vzhod, kjer je zamišljal velik spopad z Daki, po tej poti so hoteli vdreti Panonci l. 6 po Kr. v Italijo (Italiam ... iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio, Velleus II 110).

Jasno je, da je pokrajina med Oglejem in Siskom že l. 35 postala rimska. Dotedanja Panonija (Hrvatska in Slavonija, Florus II 24, 8. 9: Bellum Pannonicum. Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque vallantur), ki je z Dalmacijo tvorila Ilirik, je

¹⁴ P. Barocelli, Segusio, Boll. Soc. Piemont. XIII 1929, str. 62 sl.

¹⁵ Vodo bi nosil v Savo, če bi hotel izvrstnemu tolmačenju O. Cuntza (J. f. A., str. 195 sl.) še kaj pripominjati.

Čudovito, kako trdovratno se B. Saria upira temu, njegovim trditvam protivnemu napisu. Zlasti črka M zadnje vrste (murum) ga moti. GMDS XI 1930, str. 10; XVIII 1937, str. 134; XX 1939, str. 144. Laureae Aquinc., str. 7; Antike Inschriften, str. 68–78.

¹⁶ P. Barocelli sklepa, da je zidanje v Aosti trajalo dve leti, iz napisa, ki so ga postavili ob porta principalis dextra »imp(eratori) Caesar(i) Divi f(ilio) August(o) co(n)s(ul)u XI imp(eratori) VI, tribunicia pot(estate) Salassi incol(ae), qui initio se in colon(ia)m con(tulere), patron(o). Napis je bil postavljen l. 23 pred Kr., mogoče tudi le ob dogotovitvi samo južne fronte. Boll. Soc. Piemont. XIV 1930, str. 114, tab. VI in Not. scavi 1894, str. 369.

L. 170 po Kr. so oddelki leg. II Ital. in leg. III zidali del obzidja v Saloni v dolžini 200'; CJL III 1980.

bila po l. 35 upravni del Galije transpadane, ki je spadala k Italiji. Avgust v Mon. Ancyr. ne omenja italjskih kolonij, ki jih je ustanovil; zato niti Emona, Salona, Pola in Jader, niti Aosta in Turin, isto tako v Galiji transpadani, niso imenovani.¹⁷ Ljubljanska kotlina z Emono in Nauportom je bila do l. 35 pred Kr. v posesti Tavriskov, zaveznikov Rimljanov. Vse kaže, da je Emona prostovoljno sprejela kolonialne pravice in s tem stopila pod upravno rimsko nadoblast. Posnemala je le zgled venetskih mest; Veneti so bili vedno v prijateljskih odnosih z Rimljani, a se niso mogli ubraniti rimske premoči. Tudi Salasi v dolini Dora Baltea so si po kratkem odporu na podoben način po vzoru kralja Cottija izvolili milejšo obliko podložnosti, kakor svedoči že v opombi 16 omenjeni napis: ... Salassi incolae, qui initio in coloniis se contulere. Oktavian je povsod skušal sprva diplomatično na blagohoten način pridobiti tuja ljudstva zase. Japodi v mestih Arupium, Avendo, Monetium, in tudi v Terpo so se kmalu vdali; Metulum, ki se je trdovratno branil, je Oktavian v krvavem boju strl.

Ako so tudi Tavriski ljubljanske pokrajine na tak način postali rimski državljani, potem je umevno, da nimamo podatkov o veteranih — kolonistih.

Da je Emona colonia Julia, še pred l. 27 pred Kr., je očitno tudi iz vsebine zakletvene ploščice, ki jo je B. Saria prezrl. Ploščica omenja več meščanov emonskih: C. Volusius Maximus, Firmius Optatus, Publicius Porcius Munitus, Clodius Dexter, Tullius Secundus in Cornelius Priscus. Porcius Munitus je bil suženj vršilca javne oblasti (publicus), osvobojen l. 56 pred Kr. Ploščica je morala zaradi tega biti napisana v zadnjih dveh desetletjih pred Kristom.¹⁸ Tu so torej imena nekaterih naj-

¹⁷ Ritterling PWRE XII 1240; J. B. Keune, Colonia Treverorum, Schumacher-Festschrift 257 pripominja, da Avgust v Res gestae divi Augusti omenja sploh le vojaške kolonije.

¹⁸ O. Cuntz, Röm. Inschriften aus Emona, Jahrb. f. Alt. VII 1913, str. 195 sl. Tudi Ritterling, PWRE XII 1748 dvomi, da bi bila Emona ustanovljena z veterani. — S tem še ne zanikam, da se ne bi bil v Emoni naselil kak veteran; slični primeri so znani iz Poetovija, XV Ber. RGK 217.

Končno tudi emonski grobovi pričajo, da se je rimsko življenje pričelo že v dobi pred Kristom. B. Saria (GMDS XX str. 126) sicer sodi, da se je najstarejše grobišče širilo »proti severu, torej na sovražni strani« domnevanega tabora. Velleius II 110 (... universa Pannonia ... arma corripuit ... cuius immensae multitudinis ... pars petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio) in Cassius Dio 54, 31 sta nekoliko drugačnega mnenja; ona dva upoštevata sovražnika na vzhodu, v Panoniji, kjer so bili pogosti upori, in ne na severu, v Noriku, v deželi Tavriskov, ki so po Strabonu 4, 6, 9 l. 17 po Kr. že 33 let redno in brez ugovora plačevali državne davke. Pritrjujeta jima tudi Hyginus, de munitionibus castrorum cap. 56: porta praetoria semper hostem spectare debet, in Vegetius, epitoma rei militaris I 23: porta, quae appellatur praetoria, ad orientem spectare debet aut illum locum, qui ad hostem respicit. Po teh predpisih je bila porta praetoria v Emoni stavljena v sredo vzhodne fronte, v bližini Ilirskega stebra.

Na velikem rimskem pokopališču med Tavčarjevo ulico in Masarykovo cesto je ležalo več grobov, v katerih so bili priloženi novci iz Avgustove dobe: as Avgusta iz l. 15. pred Kr. (grob 650), drug as iz l. 11. po Kr. (grob 887), pod tem grobom je ležal še starejši skelet (grob 888). Prim. Ed. Nowotny, Das römische Gräberfeld in Laibach an der Wiener Strasse, J. f. A. II 1908, str. 151 sl.

Grobovi najstarejše dobe so se nahajali predvsem okoli Sv. Krištofa med Linhartovo ulico in Masarykovo cesto (Ložar, GMDS XIV 1933, str. 28 sl.; as cesarja Avgusta je ležal v grobu 7 na ozemlju železniških delavnic (Ložar, GMDS XI 1930, str. 30). Pri vходу v Gajevo ulico je stala družinska grobnica, gotovo enega najstarejših meščanov, v kateri je ležal novce Avgusta iz l. 10 po Kr. (Mal, GMDS VII/VIII 1926/27, str. 24).

Novci v emonskih grobovih so redki in tudi niso vselej za natančno kronologijo uporabni, ker so bili večidel dalje časa v prometu, preden so prišli v grob. Bolj zanesljiva je kronologija iz oblik posod. Zanimivo, da se nahajajo med posodami po starinskem videzu najstarejšega dela grobišča na voglu Tyrseve in Masarykove ceste, ki sega še dalje do Sv. Krištofa, vrči, deloma slični onim ob Trdinovi cesti, deloma pa še starejše oblike, ki jim je treba iskati analogije v zgodnjem rimskih posodah Avgustove dobe iz drugih krajev izven Slovenije (Nowotny, str. 152).

Naj zamašim še vrzel o emonskih lončarijih (Ložar, GMDS XX 1939, str. 207). Lončarski okraj se je razprostiral severno od Aleksandrove ceste; v Knezovi ulici je bila pri zidanju hiše Kubelka jeseni 1910 razbita lončarska peč, dve peči v Gledališki ulici med vojno. Na stavbišču hiše Mayr na Aleksandrovi cesti ste stali dve peči in delavnica (Laib. Z. 29. 3. 1911). Tudi imena lončarjev so znana iz žigov na opekah, ki so ležale v malih kanalih hiš. Še iz starejše dobe je L. P. Severus (Laib. Z. 6. 5. 1912), iz 3. in 4. stoletja so pa bratje Bononus

starejših meščanov nove kolonije, ustanovljene l. 34 pred Kr., imena, ki so obenem priča, da Emona ni bila vojaška kolonija, v katero bi bil cesar Avgust poslal veterane.

Naj ponovim. Pod vtisom panonskih vojn, ki z l. 9 niso bile docela končane in se je upor v Panoniji še l. 14 ponovil (Dio LIV, 24, 3), je dobila Emona obzidje, stavljeno v slogu prve cesarske dobe. Ime Avgusta na stavbenem napisu izključuje možnost, da bi bil Tiberij mestu podelil pravico kolonije. Obzidje emonsko je na srečo tako dobro ohranjeno, mestni prostor temeljito preiskan (12 popolnih, 6 delnih tlorisov hiš), da Emona lahko služi kot vzor za proučevanje drugih rimskih mest, v katerih so srednjeveške stavbe zakrile in zvečine uničile prvotne rimske plasti (sl. 2).

Zusammenfassung

Das vermeintliche Legionslager von Emona

Im Glasnik (XX 1939, S. 121, 150) und in den *Laureae Aquincenses* (Emona als Stadelager der Legio XV. Apollinaris) hat B. Saria die Behauptung aufgestellt, daß in augusteischer Zeit in Emona das Lager der XV. Legion sich befand, das im Jahre 15 aufgehoben und nach Carnuntum verlegt wurde. Das Legionslager sei ein Erdlager mit einem Doppelgraben gewesen, dessen Wälle man »in den letzten Monaten des Augustus durch eine Mauer zu ersetzen begann«, die man vor den bisherigen Erdwall setzte. »An diese frühkaiserzeitliche hat sich wohl die spätantike Stadtmauer angeschlossen.« Die Gründung der *colonia Julia Emona* sei erst unter Tiberius erfolgt.

Die Veteranensteine, auf die sich B. Saria stützt, »beweisen nichts für ein Lager« (Ritterling PWRE XII 1748). »Die Anwesenheit einer Legion in Emona bestätigt« dagegen nach der Meinung von B. Saria (*Laureae Aquinc.* S. 9) ein im Jahre 1936 in Ljubljana gefundenes Grabdenkmal des Prolegaten Titus Junius Montanus. Das Grabdenkmal, das keine Legion nennt, steht nach dem Charakter der Buchstaben zeitlich der Bauinschrift von Emona vom Jahre 15 sehr nahe. Es steht daher nichts der Ansicht entgegen, daß Montanus dem panonischen Heere der Jahre 6 bis 9 nach Christ angehört hat, das Tiberius um Siscia versammelt hatte: *iunctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, septuaginta amplius cohortibus, decem alis et pluribus quam decem veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorum numero frequentique equite regio* (des Thrakerkönigs Rhometalkes, Vell. II 113, 1). Auf der Linie Aquileia—Siscia wurden die Grenzübergänge gesichert, um Italien vor einem Einfall der aufständischen Pannonier zu schützen. Bei den vielen Truppenverschiebungen in diesem Kriege werden nach Emona, in die Etappe auch Abteilungen gekommen sein, die unter dem Kommando des Montanus standen, ebenso wiedereingerückte ausgesiente Soldaten, von denen ein Veteran der VIII. Legion dem verstorbenen Kameraden der XV. Legion ein Grabdenkmal setzte. (CJL 3845.) Auch der Depeschenreiter, *frumentarius Vibius* (CJL 3835, nach Ritterling PWRE 1748 »unheilbar verdorben und textlich eine Unmöglichkeit für die Frühzeit«) beweist in seinem zufälligen Zusammenhang mit Emona nichts für das Lager (Sueton, Augustus 49). Der einzige aktive Soldat der XV. Legion (auf dem nachaugusteischen Stein CJL III 10769) wird einen Straßenposten inne gehabt haben, wie sein Kamerad C. Vibius in Rottenmann (CJL III 5636, Ritterling a. a. O. 1750). Die in den *Laureae Aquinc.* S. 11 erwähnten Ziegelstempel gehören nicht Auxiliarformationen an, sondern sind von bürgerlichen Hafnern des 3./4. Jhdts. II Tros(iorum) und II Bononoru(m), den Brüdern Trosius und Bononus angefertigt.

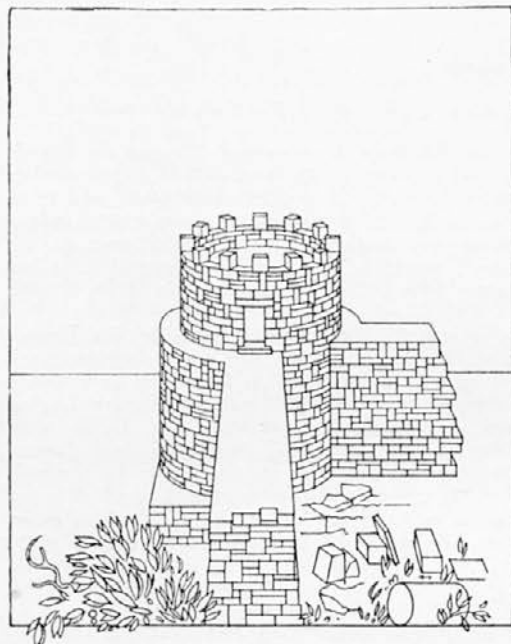
Die inschriftlichen Zeugnisse versagen daher als Beweis für das angebliche Stadelager der XV. Legion.

Grundriß und Form der Städte, besonders in der frühen Kaiserzeit, werden sehr stark vom Lagerschema beeinflusst, wie dies bei den augusteischen Stadtfestungen Turin, Aosta, Emona offenbar ist (F. Haverfield, *Ancient Town-Planning* S. 86 ff). Bei der Stadtanlage von Emona wurde nicht der ganze Flächenraum der Kolonie bei der Gründung verbaut, die Stadt ist erst in 3. Jahrhundert vollständig in ihren Mauerring hineingewachsen, wie der Befund bei den *Insulae XXX und XXXI* zeigt (Walter Schmid, Emona, Jahreshefte des österr. Arch. Instituts XIX/XX, 1916—1917, S. 164). Bei der Erforschung dieser *Insulae* habe ich keine Spuren des augusteischen Lagers gefunden, die doch in diesem von der Stadt nicht verbauten Teile zum Vorschein hätten kommen müssen.

Auch Reste einer Palisadenwand des Erdwalles wurden nicht beobachtet. Die Lehmboschung an der Stadtseite der Mauer kann nicht der alte Erdwall sein, da sie eine Zwischen-

(II Bononorum) in L. B(ononus) Sec(undus) (L. Z. 27. 10. 1910. Jahrb. f. Alt. VII 1913, str. 112 113). L. Bononus Secundus je lončaril tudi na Vrhniki (Mal, GMDS VII 1926, str. 24). Vsi so meščanski lončarji in med nje spadata tudi brata Trosius, II Tros(iorum) (GMDS XX 1939, str. 131; prim. CJL III 13525 Trosius Paullus, in 5274a: L. Trosius Propincus, oba v Celeji). S tem se razblinijo vsa ugibanja o vojaškem izdelku omenjenih opek, ki jih našteva B. S. v *Laureae Aquincenses*, str. 11.

lage aus Mörtel und Steinen zur Verstärkung hat. Der frühkaiserzeitlichen Mauer ist eine 10 m breite Straße und ein doppelter Spitzgraben vorgelegt. Schon das Vorkommen einer Straße zwischen Mauer und Graben erscheint bei einer Lageranlage als etwas noch nie dagewesenes. Der Flächeninhalt des vermeintlichen Erdlagers, die Wehranlagen inbegriffen würde 29.11 ha betragen, im Vergleich zu den anderen augusteischen Lagern (S. 44) ein ungewöhnliches Maß. Ein Umbau des Erdlagers in Stein im Jahre 15, wie Saria will, wäre für die augusteische Zeit ganz ungewöhnlich. Am Rhein werden die Erdlager in klaudisch-neronischer Zeit mit Steinmauern versehen, an der Donau erst unter den Flaviern. Ein kleiner Waffenfund im Hause II, in der Kaserne der Wacheabteilung der civitas Emona, gehört der Mitte des 2. Jahrhunderts, vielleicht der Zeit des Markomanneneinfalles an (15. BRGK S. 203 und 216).



Sl. 6. Rekonstrukcija jugozapadnega stolpa
(Risal prof. Jos. Plečnik)

(E. Forrer, Zabern, *Tres Tabernae* S. 146 und Anthes, X. Ber. der Röm.-Germ. Komm.). P. Reinecke (Anthrop. Korr. Bl. 1917 S. 99) hat Emona mit Regensburg geglichen; diese Ansicht hat bereits 1917 mit den Grabungsergebnissen von Emona nicht übereingestimmt und ist nach der Entfernung der mittelalterlichen Türme (X. Ber. RGK. S. 147 f) aus dem römischen Grundriß von Regensburg noch hinfälliger geworden.

Wie die von Otto Cuntz mit voller Gewissheit ergänzte Bauinschrift von Jahre 15 n. Chr. (Jahrb. f. Alt. VII 1913 S. 195 ff.) beweist, hat Augustus der Stadt die Stadtmauern gewidmet, die erst ein Jahr nach seinem Tode fertig gebaut wurden. Emona ist daher colonia Julia, aus der Zeit vor der Schlacht von Actium, mit Triest, Pola und Zara in Jahre 34 vor Chr. nach der Beendigung des pannonischen Feldzuges gegründet. Eine Erwähnung derselben in Mon. Ancyr. erfolgte nicht, da sie keine Militärkolonien waren und zum Gebiete der Gallia Transpadana, zu Italien gehörten.

Einige der ältesten Kolonisten von Emona aus den beiden letzten Dezennien des 1. Jhs. vor Chr. werden auf einem Fluchtäfelchen genannt (O. Cuntz, Jahrb. f. Alt. VII 1913 S. 206 ff.). Die Münzen in den ältesten Gräbern beginnen bereits mit dem Jahre 15 vor Chr. Desgleichen enthalten die Gräber frühe augusteische Keramik (Ed. Nowotny, Jahrb. f. Alt. II 1908 S. 152).

Die frühkaiserzeitliche Mauer vom Jahre 15 nach Chr. war im Verlaufe der Jahrhunderte verfallen und wurde im 4. und 5. Jahrhundert wiederholt ausgebessert. Ihr früher Charakter blieb jedoch erhalten, wie die weitgespannten, mit Turin und Aosta übereinstimmenden Interturrien der eckigen Türme beweisen (S. 50), die ganz verschiedenen sind von den kurzen Abständen der runden Türme der spätantiken Städte

EMONA NI BILA VOJAŠKI TABOR?

Balduin Saria

W. Schmid poskuša v sprednjem članku podrobneje utemeljevati svoje mnenje, ki ga je že v *Jahrb. f. Altertumskunde* VII 1913, 63 sl. povedal, namreč da bi Emona nikoli ne bila vojaški tabor, ampak da je že kmalu po l. 35 pr. Kr. postala rimska meščanska kolonija. Razlogi, ki jih navaja zgoraj v prilog svoje teze, ne vsebujejo nobenih novih momentov, ki bi kakor koli bili odločilni zoper moja, najbolj obširno v *Laureae Aquincenses*, str. 245 sl. objavljena izvajanja k temu vprašanju. Nasprotno me veseli, da je mednarodna znanost, kolikor vidim, le pritrdilno sprejela mojo argumentacijo (Hugh Last, Kornemann, Alföldi itd.).¹ Kornemann, *Röm. Geschichte* II 152, pravi n. pr.: »Ausser Siscia wurden jetzt auch Emona (Laibach), welches damals von Norikum losgelöst wurde, und Poetovio (Pettau an der Drau) römische Standlager« (namreč okoli l. 11 pr. Kr.). Le W. Sch. dela tu izjemo, predstavlja pa — podobno kakor v naši polemiki o Poetoviju — situacijo tako,² kot da sem jaz tako rekoč edini proti communis opinio. Da se izognem brezploдне, daljše polemike, naj navajam le nekaj točk.

Moje in — kakor sedaj lahko dostavljam — pretežno mnenje vseh, ki so se bavili z zgodovino avgustejske dobe, ne bazira, kar se tiče vprašanja emonskega tabora, nikakor ne izključno le na majhnem številu napisov leg. XV. Apoll. iz Ljubljane, katerih vrednost sem v *Laureae Aquinc.* 253 točno fiksiral, kar je W. Sch. pozabil navesti. To velja tudi za legijske opeke, zlasti ker ni izključeno, da se je signiranje opek z legijskim žigom pri nas začelo šele s cesarjem Klaudijem (*Glasnik* XX 121). Čista fantazija je torej, če W. Sch. na str. 46 sl. trdi: »Opeko je žgal oddelek XV. legije, ki je bil l. 14 poslan v ljubljanski okraj, manipuli Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus (*Tac. ann.* I. 20);³ ob rimski cesti proti Savi severno od Masarykove ceste je pa stala stražna postaja, v kateri so bivali vojaki XV. legije kot prometni nadzorniki,« ki so tu, kakor W. Sch. sklepa iz imena vojakove sestre, udobneje živeli (!).⁴ Da se je moralo taborišče XV. legije — in sicer verjetno šele po aneksiji Norika — nahajati v Emoni, zahteva v prvi vrsti celotni strateški položaj avgustejskega imperija v Iliriku. W. Sch. izhaja tu vedno od nedokazane premise, da je Oktavijan l. 35 pr. Kr. odrinil iz Akvileje čez Emono v Siscijo.⁵ K temu pride še, da Emona in njena okolica za časa Oktavijanovih ilirskih vojn, ko je bilo mesto po W. Sch. baje organizirano kot rimska meščanska kolonija, še niti ni bila v od Rimljanov zasedenem Iliriku, temveč v svobodnem Noriku, kjer deduciranje kake rimske meščanske kolonije sploh ne pride v poštev (*Laureae Aquinc.* 248).⁶ Trditev, da so »Tav-

¹ Prim. tudi E. Polaschek, *Erinnerungsblatt an Carnuntum* 1940, 6.

² Že l. 1913 se W. Sch. pritožuje nad »trdovratnostjo«, s katero se navadno smatra Emona za legijski tabor (*Jahrbuch f. Altertumskunde* VII 63).

³ Kaj so morali ti manipuli vse delati! Izsušili so Ljubljansko barje, zgradili so most v Črnučah in emonsko obzidje (*Jahrb. f. Altertumskunde* VII 187).

⁴ Ne vem, na kakšnih najdbah sloni njegova domnevana stražna postaja. Kamnitni blok, ki ga je našel R. Ložar pred Sv. Krištofom (*Glasnik* XIV, 1933, 31 sl.), kakor mi je najditelj tudi ustno zatrjeval, ni nobeno poslopje in morda niti ne rimski.

⁵ Sch-ovo lokaliziranje Metuluma, ki je v zvezi s tem, se danes, kakor znano, skoraj povsod odklanja, prim. *Laureae Aquinc.* 247, op. 8.

⁶ Da so Rimljani l. 35 pr. Kr. emonsko okolico odtrgali od noriške kraljevine, ki je bila, kakor Sch. sam pravi, njihova zaveznica, in jo priklopili Iliriku, nakar so tu ustanovili meščansko kolonijo, seveda tudi ni mogoče (*Jahrb. f. Alt.* VII 187).

riski ljubljanske pokrajine na tak način postali rimski državljani« (!),⁷ je absurdna. Zarotilne tablice AIJ 168 iz Emone nisem prezrl v tej zvezi, kakor W. Sch. domneva, nego je nisem navedel enostavno le zaradi tega, ker sploh ne sodi sem. Vsa na njej navedena imena, med njimi tudi imena osvobodencev, imajo že cognomina, kar pri preprostih ljudeh pred sredino 1. stol. po Kr. ni običajno. Po večini so imena tudi že brez praenomina, kar isto tako kaže na poznejši čas.

W. Sch. trdi dalje, str. 45, da nimajo mere mestnega dela, ki ga obdaja rimsko obzidje, velikosti enolegijskega tabora.⁸ Kot dopolnitev seznama, ki ga je Fr. Nowotny objavil v Mitt. Gesch. Stadt Wien IV 1923, 15, prinaša pregled obsega prostora raznih legijskih taborov v prvem stoletju. Prav hvaležen sem avtorju za to tabelo, ki namreč dokazuje prav to, kar hoče W. Sch. pobijati. Številke na levi strani podajajo tako rekoč zunanje mere taborov, na desni notranje (za točnejše pojasnilo glej str. 44). V Laureae Aquinc. 251, op. 23, in v Glasniku XX 123, op. 51, sem izrečno poudarjal, da točnih mer taborskega prostora v Emoni ne moremo z gotovostjo označiti, ker se nasip tabora in mestno obzidje morda ne krijeta popolnoma. Računati moramo torej z nekimi diferenčami. W. Sch. navaja na koncu svoje tabele tudi maksimalne in minimalne mere areala, ki prihaja v poštev za emonski tabor. Pri tem se pokaže, da ležijo baš mere avgustejstih taborov v Novaesiumu in v Vindonissi točno v teh mejah. S tem se ujemajo tudi mere tabora v Xantenu, le da so dvojne, ker gre tu za dvolegijski tabor.⁹

W. Sch. opozarja na str. 46 na to, da ima Emona med zidom in dvojnimi jarkom vmes 10 m široko cesto, kar bi bilo »prav izreden, enkratni primer tabora«. Ravno ta interval, ki so ga ugotovili tudi ob priliki izkopavanja v Nunki ulici, je pa najboljši dokaz, da gre tu za poznoantično utrdbo. Tak interval (nem. Berme) je namreč karakterističen za rafinirano poznoantično utrdbeno tehniko. Prim. med drugim poznoantični kastel Altrip v Nemčiji. G. Bersu pravi o tem v knjigi »Neue deutsche Ausgrabungen« (izd. od G. Rodenwaldta, str. 175): »Die Hauptidee der spätantiken Verteidigungskunst ist deutlich erkennbar. Sie richtet sich darauf, ein Untergraben der Festungsmauer durch einen Stollen unmöglich zu machen und den Gegner schon im Vorfeld der Befestigung aufzuhalten... Der weit vorgelegte Graben hält den Gegner an der Grenze des Schussbereiches der damaligen Waffen auf.« Istemu namenu služi tudi nasip v notranjosti obzidja, ki so ga tudi v Emoni ugotovili (Bersu 176).¹⁰ Vsega tega pa, kakor kaže, W. Sch. ni opazil. Pravilna oblika obzidja ni izključena pri poznoantičnih utrdbah (W. Sch., str. 47 sl.). Če to terenske razmere dopuščajo, poteka tudi v pozni antiki obzidje v ravni črti. Pri pogledu v Anthesovo odlično razpravo (X. BRGK 86 sl.) bi se W. Sch. lahko o tem prepričal, n. pr. Deutz, Boppard, Alzei, Kreuznach, Strassburg, Horburg, Irgenhausen itd. Protestiram tudi proti insinuiranju, da sem jaz »v naglici prezidal četverooglate stolpe v okroglo«. Emonsko obzidje ima oboje. Omenil pa sem v Glasniku XX 144 le okroglo, kajti le ti so značilni za poznoantične utrdbe. Sicer pa jih ima W. Sch. sam v svoji razpravi, celo z lepo rekonstrukcijo. O mestnem obzidju Emone sem si čisto na jasnem. Prvotni zid, ki ga sicer ne zanikam, je v teku stoletij propadel, l. 238 se Emona ni mogla več braniti za njim. V poznoantični dobi so ga na novo zgradili, oziroma od temelja rekonstruirali. Tudi W. Sch. trdi o njem v nemškem rezimeju (str. 54) podobno: »Die frühkaiserzeitliche Mauer vom J. 15 nach Chr. war im Verlaufe der Jahrhunderte verfallen« (v slovenskem besedilu str. 49 pravi le, da je bil »v mirnih časih zid zanemaren«).

⁷ Karni in Katali v bližini Trsta so dobili rimsko državljanstvo šele pod cesarjem Ant. Pijem (CIL V 532)!

⁸ Ne vem, zakaj mi W. Sch., str. 50, op. 12, očita, da nisem opazil, da je »Ed. Anthes z ratisbonskimi arheologi očistil načrt trdnjave v Regensburgu«. Anthesova razprava o poznoantičnih utrdbah v Nemčiji (X. BRGK 86 sl.) mi je dobro znana (glej glavni tekst), vendar ne vidim nobenega razloga, da bi jo bil na tem mestu citiral.

⁹ Da je bila Siscia do l. 46 po Kr. tabor dveh legij (W. Sch. 45), tega do sedaj še nobeden ni trdil.

¹⁰ Verjetno so za ta nasip rabili material iz starih taborskih okopov. Sicer pa sem o tem govoril v Laureae Aquinc. 252 s precejšnjo rezervo, česar W. Sch. ne omenja.

W. Sch. izkorišča priliko, da mi mimogrede očita tudi nekatere druge pomote. Tako str. 50, op. 10, zakaj nisem vezal maleniške utrdbe z dogodki Gallienove dobe. W. Sch. je najbrž prezrl, da sem to storil v Glasniku XX 145 sl. Na str. 50, op. 12, poskuša nasproti mojemu razlaganju zopet uveljaviti Cuntzevo dopolnitev napisa AIJ 179 v ljubljanskem muzeju. Razlaga *c(enturionis) le(gionis) II, viri sacerdot(alis)* je nemožna. Ne glede na to, da se beseda »centurio« navadno okrajša z obrnjenim C (C ali ʎ) in da je čisto nenavadno, da se legija označi brez priimka, kako naj se ujema položaj centuriona z duhovniško funkcijo?¹¹

Zusammenfassung

Emona kein Legionslager?

W. Schmid versucht im vorstehenden Artikel seine schon im Jahrb. f. Altertumskunde VII 1913, 63 f. ausgesprochene Meinung, dass Emona niemals Legionslager gewesen, dagegen bald nach 35 v. Chr. römische Bürgerkolonie geworden sei, eingehender zu begründen. Die von ihm oben vorgebrachten Gründe enthalten jedoch keine neuen Momente, die irgendwie entscheidend gegen meine, am ausführlichsten in den *Laureae Aquincenses* 245 ff. veröffentlichten Ausführungen zu dieser Frage sein könnten. Ich freue mich im Gegenteil, daß meine dortigen Ausführungen, so weit ich sehe, sonst nur zustimmend aufgenommen worden sind.

Meine erwähnten Ausführungen beruhen durchaus nicht ausschließlich auf einigen wenigen Inschriften der leg. XV. Apoll. aus Emona, deren Wert ich *Laureae Aquinc.* 253 genau fixiert habe. Das gilt auch für die hier gefundenen Stempel dieser Legion. Es ist in nichts begründet, wenn W. Sch. S. 46 f. behauptet, daß diese Ziegel von den Manipeln geschlagen worden seien, die nach Tac. ann. I. 20 beim Tode des Augustus in *Nauportus* lagen. Daß das Lager der leg. XV. Apoll. hier an der Savelinie lag, wofür nur Emona in Betracht kommen kann, verlangt in erster Linie die gesamte Lage um diese Zeit. W. Sch. geht immer wieder von der unbewiesenen Voraussetzung aus, daß Oktavian im J. 35 v. Chr. von Aquileia über Emona nach Siscia gezogen sei. Seine Behauptung (oben S. 52), daß die Taurisker des Gebietes von Ljubljana damals römisches Bürgerrecht erhalten hätten, ist unhaltbar. Die auf dem Fluchtafelchen AIJ 168 angeführten Namen gehören durchaus nicht zu den ältesten Bürgern von Emona (nach W. Sch. aus den beiden letzten Dezennien vor Chr.).

W. Sch. leugnet, daß die Ausmaße des für das Legionslager in Betracht kommenden Stadtteils einem Einlegionslager entsprächen. Ein Blick auf die von ihm S. 44 veröffentlichte Tabelle beweist das Gegenteil. Was den spätantiken Charakter der von W. Sch. ausgegrabenen Stadtmauer anbelangt, übersieht er die gerade für spätantike Befestigungen so typische 10 m breite Berme, die der Mauer vorgelagert ist und die er als einfache Straße deutet. Ihr entspricht die ebenfalls für spätantike Befestigungen bezeichnende Erdaufschüttung an der Innenseite der Mauer (vgl. etwa das spätantike Kastell Altrip). Der Zweck dieser Anlagen ist, ein Unterminieren der Mauer zu verhindern. Die breite, vorgelagerte Berme wurde auch in der Nunska ulica festgestellt. Auch die geradlinige Mauerführung spricht nicht dagegen. Sie kommt auch in später Zeit vor (vgl. Boppard, Alzei, Kreuznach usw.). Charakteristisch für die Datierung der Mauer sind ferner die runden Türme und die Mauertechnik.

¹¹ Tudi formulacija *vir sacerdotalis* je neobičajna. Beseda *vir* se navadno izpušča. Dobri napisi tudi nikdar ne okrajšujejo besede »legio« z LE, temveč vedno z LEG.

ROTA — STAROSLOVENSKA PRISEGA

Jos. Mal

Več je bilo načinov, kako so poganski Slovenci in stari Slovani sploh zatrjevali in potrjevali resničnost svojih izpovedi. Glede na važnost izjave in glede na poudarek, ki ga je stranka hotela podati odn. želela prejeti, se je to zaklinjanje stopnjevalo od rotitive pri raznih, prizadeti stranki ljubih in dragih stvarih, predmetih, delih telesa in pozemskih dobrinah pa do sklicevanja na nadzemske bogove in moči. Opisujejo sklenitev miru med caroma Leonom in Aleksandrom ter ruskim velikim knezom Olegom, pripoveduje Nestor, kako sta prva dva na krščansko-bizantinski način prisegla s tem, da sta poljubila križ, Oleg s svojim spremstvom pa je po ruskih postavah prisegel tako, da se je zaklel pri svojem orožju, pri Perunu in pri Volosu, bogu živine: »I rote zahodivše mežu soboju, celovavše krest; a Olga vodivše na rotu i muži jegu po Ruskomu zakonu, kljašasja oružijem svojim, i Perunom Bogom svojim i Volosom skotjem Bogom. I utverdiša mir.«¹

Zaklinjanje se je vršilo na slovesen način v obliki strogo določenega »zagovora«. Vsi Slovani so taki, v obliki verskega obreda izrečeni besedi pripisovali izredno, naravnost čarovniško moč. Tak zagovor je odstranjeval nevarnost strupenega kačjega pika, vračal je zdravje, dajal je polju in ljudem rodovitnost, odganjal je nesrečo, sovražniku pa prinašal škodo, bolezen ali celo smrt. Nihče se ne bo čudil, da je krščanstvo skušalo take zagovore odpraviti; tajno pa so živeli — preoblečeni seveda v krščanske oblike — še v naše čase dalje. Tudi predkrščanski način priseganja je bil neke vrste zagovor. Na to kaže že njegovo ime: v ruščini pomenja namreč rot usta, v češčini je ret ustnica, Poljakom je pa rota istovetna s pojmom za prisežni obrazec sam. Rotiti se bi se torej reklo nekako toliko kot ustiti se.

Sorodnost med roto in sedanjim našim zagovorom je po vsem tem torej jasna in nedvoumna, razumljivo pa tudi, da krščanska doba ni mogla trpeti pred sodiščem starega načina rotenja. Tako pri Rusih kakor tudi pri Slovencih in ostalih slovanskih rodovih se je z vsebino deloma izgubila tudi beseda sama, ki je pa n. pr. pri Slovencih pozneje, ko je že ugasnil spomin na poganski način zakletve, zopet polnopravno oživela v soznačnem pomenu za prisego, ki se je pojavila kmalu po utrditvi krščanstva. Le-to seve ni moglo dopuščati, da bi se ljudje še dalje zaklinjali pri pozemskih stvarih ali da naj bi resničnost njihovih dejanj potrjevalo sklicevanje na poganska božanstva in malikovalske predmete. Dotikanje oltarja, svetih kosti, evangeljskih knjig in sv. razpela ali pa (na vzhodu) poljubitev križa je kot »pri-sega« stopila na mesto prvotne poganske besedne rote.²

V navadnem vsakdanjem življenju in ob manj slovesnih prilikah so se ljudje v krščanski dobi radi sklicevali na svojo »krščeno dušo«, na Boga, na zdravje, sonce, živino, na kruh in imetje sploh: Boga mi, duše mi, zdravja mi, hleba mi, sonca mi, stoke (živine) mi, slave mi.³ Od prisega pri Perunu je ostal le še vzklik »gromska (= perunska) strela«, na pogansko roto pri Velesu, bogu živine, pa kaže običaj, da so kupčije potrjevali s tem, da so z roko udarili na notranjo stran kožuha. B. Hacquet pripoveduje, da so imeli še v njegovem času v okolici Mokric navado, da je pri kupčijah slekla ena stranka kožuh, nasprotna stranka je pa na kosmato udarila (na

¹ A. L. Schlözer, Nestor-Russische Annalen, III, 274.

² Prim. moje »Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen«, 118, 148.

³ Schneeweis, Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauches der Serbokroaten, 244.

cosmāt udarēm). Hacquet pravi dalje, da so te vrste potrdilo spoštovali za svetejše kot marsikdo prisego, ki jo je storil vpricho križa.⁴ O tej kranjski prisegi nad kožuho govori tudi še drugi vir iz časa francoskih Ilirskih dežel.⁵ Brez dvoma gre v teh primerih za priseganje pri Velesu. Ker se v krščanski dobi njegovo ime ni smelo imenovati, je bog čred prišel v pozabljenje, živa pa je ostala prisega pri njegovih živalih odn. pri njihovih kožah, ki pomenjajo pri Slovanih srečo, obilje in blagostanje sploh.⁶ Bistvo zakletve pa obstoji vprav v tem, da se za resničnost dane besede zastavijo dobrine, ki jih prisegajoča stranka ceni za največje. Dandanes je tudi običaj udarjanja na kožuh menda že popolnoma izginil, ostal je le še poslednji, skoro popolnoma splahneli relik, da pogodbenika v svečano potrdilo »u d a r i t a« v golo dlan.

O zgodovini prisega pri Slovencih je zadnji čas napisal razpravo uvaževani avtor naše Pravne zgodovine, univ. prof. dr. Metod Dolenc.⁷ Takoj v uvodu pravi popolnoma pravilno, da bi težko našli pravno napravo, ki bi ji slovensko ljudstvo izkazovalo takó veliko spoštovanje kot prisegi pred sodiščem ali pred drugimi uradi. Pritrditi je treba nadaljnjim njegovim izvajanjem, da temu spoštovanju ne more biti vzrok samo strah pred svetno kaznijo za krivo prisego, ker se brani prisega ljudstvo, vsaj kolikor je res pobožno, iz verskih razlogov. To, iz praktičnega sodnega življenja posneto sodbo bi mogli potrditi tudi za pogansko dobo nazaj s pričevanjem Helmolda (*Chronica Slavorum*, I, 52), ki govori o splošni slovanski nenaklonjenosti do priseganja: nam neque juramentis facile indulgent. Isti kronist pripoveduje dalje (I, 83) o Slovanih, da so neradi prisegali, ker se jim je zdelo rotiti se toliko kot (krivo) zarotiti se in so se zaradi tega bali maščevanja jeze bogov: *juraciones difficillime admittunt, nam jurare apud Sclavos quasi perjurare est ob vindicem deorum iram.*

Po teh besedah se torej ne more in ne sme trditi, da »poganstvo ni poznalo maščevanja bogov za krivo prisego«. Prav tako je tudi zmotna domneva, da bi bilo Slovanom še v predkrščanski dobi prepovedano zaklinjanje pri drevesih, studencih in kamnih.⁸ To sledi jasno iz Helmoldovega pripovedovanja o duhovniku Brunonu, ki je pridigal Pribislavovim Slovanom s pomočjo v slovanskem jeziku napisanih pridig, ki jih je ljudstvu primerno govoril in o d s i h m a l d a l j e omenjeni Slovani niso smeli več rotiti se pri drevesih, studencih in kamnih, marveč so morali zločinov obtožene pripeljati pred (katoliškega) duhovnika na božjo sodbo z železom in ralom: *Sacerdos Dei Bruno juxta creditam sibi legationem sufficienter administravit verbum Dei, habens sermones conscriptos Sclavicis verbis, quos populo pronuntiaret opportune. Et inhibiti sunt Sclavi de cetero jurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant criminibus pulsatos sacerdotes, ferro vel vomeribus examinandos.*⁹

Ta vir dokazuje, da so poganski Slovani poznali dvojno dokazno sredstvo: rotitev pri drevesih, studencih in kamnih ter mnogim drugim indoevropskim narodom znano božjo sodbo. V krščanski dobi so morali priseganje pri drevesih itd. opustiti, ostale pa so še nadalje v veljavi (tudi Rusom znane) ordaliije, le s tem razločkom, da so se morale sedaj vršiti pred katoliškim svečnikom (*sacerdos*), podobno kakor so se božje pravde tudi na zapadu vršile v zvezi s cerkvenim obredom.

Glede tega, da poteka izraz prisega iz pokristjanske dobe, se prof. Dolenc strinja z menoj,¹⁰ ne pa tudi v tem, da je rota slovanskega in predkrščanskega izvora. Mnenja je, da je zgodaj, še pred pokristjanjenjem in ob pričetku bavarske kolonizacije

⁴ B. Hacquet, *Oryctographia carniolica*, III, 182.

⁵ (E. G. Woltersdorf), *Die Illyrischen Provinzen und ihre Einwohner*, 174.

⁶ Schneeweis, o. c., 103.

⁷ Dr. Metod Dolenc, *Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih*. Ponatis iz Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete, XVI. Ljubljana, 1940, 1—43. — Posnetek te razprave, deloma z jasnejšo formulacijo, je izdal avtor sam v »Vodnikovi pratiki za l. 1941« (str. 49—56) pod naslovom: *Priseganje oddavnaj do današnjih dni*.

⁸ Dolenc, o. c., 4 sl.

⁹ Brückner, *Mitologia slava*, 253. Nemški prevod gl. v *Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, VII, 170, 176. — Lappenberg, MG, ss., XXI, 1—99.

¹⁰ Dolenc, o. c., 3. — Mal, *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, 118.

prišlo do zaklinjanja v roti s prisežnimi pomagači,¹¹ vendar se že v naslednji formulaciji izrazi določno, da sta rota in prisega iz krščanske dobe, poganski Slovenci pa da so poznali zakletev.¹² To slednje pa ne more držati, ker zakletev ni bila nikoli kaka posebna pravna ustanova, marveč le skupinsko ime, ki povzema tako pojem za roto kakor tudi za prisego ali za podobna manj slovesna zatrdjevanja o resničnosti kake izjave ali kakega dejanja. O tem nas mora m. dr. prepričati že samo, zgoraj omenjeno, Nestorjevo poročilo, da so Oleg in njegovi spremljevalci na roti storili zakletev pri svojem orožju in pri svojih bogovih: na rotu — kljašasja.

Do svoje razdelitve je prišel prof. Dolenc v zaupanju na pravilnost Mažuraničevega naziranja o roti, ki je obrazloženo v Prinosih za hrvatski pravno-povjestni rječnik (str. 1260 sl.). Mažuranič vobče (kakor bomo videli neupravičeno) dvomi, da bi beseda »rot« sploh obstajala; ako bi pa le bila, pravi, da je to posebna beseda brez vsake zveze z rusko rot. Pomen zakletve in prisege ima po Mažuraniču le ženska oblika rota, ki ji pa ne priznava domačega porekla. Opozarja na lat. rupta, ki se kaže v barbarski obliki kot routa; od tod je bila preko francoskega posredovanja posvojena v nemško Rotte v pomenu turma, cohors, skupina vojakov. Mažuranič sam pride s tem umovanjem v zadrego, ko mu je treba raztolmačiti staro frazo »kleh se rotom i dušom mojom«, kjer rote nikakor ne more enačiti s skupino vojakov.

Na nemški izraz Rotte navezuje Dolenc svojo razlago, da so se pri roti soprisegovalci po germanskem običaju držali za roko prisežnika in za njim ponavljali prisežne besede, s katerimi so v glavnem potrjevali le poštenost in verodostojnost pravdne stranke, ne da bi bili o podrobnostih prisežnikovih trditve prepričani osebno po svojem vidu, sluhu in podobnem. Pravi, da se je skup prisežnih pomagačev v srednjeveški latinščini označeval kot cohors rupta, iz rupta je nastalo ruota, iz tega pa rota.

Iz neosnovane domneve, da je rota z njenimi soprisegovalci prišla od Nemcev in je bila zato znana le najzapadnejšim Slovencem,¹³ je morala dosledno in vzporedno nastati že omenjena trditev o njeni časovni sekundarnosti. Glede Čehov meni Kadlec, da prisežni pomagači k njim niso prišli od Nemcev, marveč da je ta ustanova bila mnogim narodom skupna.¹⁴ Pomagače v zakletvi, sokletvenike, pozna tudi ruska pravna zgodovina. Če je bil kdo osumljen kakega dejanja, za katerega torej ni bilo prič, ki bi mogle o zločinu pričati po svojem vidu, se je moral opravičiti sumnje s sedmimi prisežnimi pomočniki, očistniki, porotniki ali posluhi (conjuratores, sacramentales germanskega prava). Le-ti so pričali samo o dobrem glasu osumljenca, da se je mogel opravičiti krivde: Ašče budet na kogo poklepnaia vira, to že budet posluhov 7, to ti vivedut viru.¹⁵ Če je obtoženec iskal prisežne pomočnike in jih ni našel (iskavše li posluha ne naljezut), obtožba pa se je glasila na umor, je moralo odločiti (žareče) železo, pri manjših obdolžitvah je odločala voda, ako je pa bila škoda manjša od 2 griven, potem je moral iti toženec na prisego za svoj denar: to rotě emu iti po svoč kuni.¹⁶

Iz navedenih primerov izhaja, da so institucijo prisežnih pomagačev, ali bolje porotnikov oz. očistnikov, poznali tudi Rusi, ki jim rota ne označuje zaklinjanja v skupinah, marveč čisto določno individualno prisego. Tako osebno izpoved po krščanskem načinu, ki velevala, naj se s prisego potrdi ali izpove to, kar prisegajoča oseba sama ve iz vida, sluha ali čuta, odreka prof. Dolenc starim Slovencem, češ da so po nemškem načinu kolektivno, v skupinskem nastopu (Rotte — rota!) potrjevali kot soprisežniki poštenost in verodostojnost pravdača. Šele pod vplivom rimskega in cerkvenega prava se je proti koncu srednjega veka baje izgubljalo skupno priseganje v roti v korist prave krščanske, individualne prisege po lastni vednosti in vesti.¹⁷

¹¹ Dolenc, o. c., 38.

¹² Dolenc, *Priseganje oddavnaj do današnjih dni* (Vodnikova pratika za l. 1941), 49.

¹³ Dolenc, o. c., 17, 18.

¹⁴ Kadlec-Taranovski, *Prvobitno slovensko pravo pre X. veka*, 127.

¹⁵ L. K. Goetz, *Das russische Recht — Russkaja pravda*, I, 22; III, 78—86; IV, 189 sl.

¹⁶ Goetz, o. c., I, 24; IV, 203.

¹⁷ Dolenc, o. c., 18 sl., 27. Prim. tudi nj. *Priseganje oddavnaj*, 51.

Preden preidem k dokazovanju, da je rota že v najstarejši dobi pomenjala osebno prisego, naj opozorim še na Mažuranićevo zmoto glede route kot soprišežniške enote. Srednjeveški viri označujejo s tem imenom vojaške najemnike, stipendiaria militia seu turma vel caterva militum, ali pa razpuščene vojaške edinice, cohors rupta, katerih člani so se potem često potikali po deželi kot razbojniki, od tod ruptariorum cohors = razbojniška družba. V kroniki iz l. 1202 beremo: cohortes, quas Rotarios vocant, cum die viriliter debelassent; zopet drugod se govori o praedonibus, quorum multitudo Rutta vocatur; multitudini praedonum, quae Rutta vulgo dicitur, se associavit.¹⁸ Du Cange razlaga dalje, da so ruptarii vagi et tyrannica consuetudine irreverentes homines, per quos pax et quies regni turbari solet. Pripušča tudi mnenje, da so Ruptarii (Rutharii, Rotharii) zato tako imenovani, quod omnia perderent ac rumparent; nec desunt, qui Ruptas appellatas volunt, militares turmas dimissas, seu licentiatas, quae, ut fieri solet, invicem coactae praedationibus sese addicunt, quomodo Banque route dicimus, seu nummulariorum et argentariorum mensam ruptam.

Iz virov našega srednjega veka torej ni mogoče vzdržati in utemeljiti trditve, da izhaja slovanska rota kot skupinska zakletev od cohors rupta. Nič ne govori za to, da bi stari Slovani ne poznali individualne prisega, ki naj bi prišla tudi k nam šele s krščanstvom, — v popolni zmagi pa šele z recepcijo rimskega prava v začetku tako imenovanega novega veka. Že dejstvo, da pozna slovansko pravo tudi priče, ki nastopajo posamez z roto zaradi svečane in popolne potrditve svoje izpovedi, izključuje edino in splošno veljavnost kolektivnega dokazovanja.

Stara Ruskaja pravda pozna dve vrsti prič: take, ki so mogle podati svojo izjavo na podlagi tega, kar so videle, so imenovali vidoke (testes de visu). Tisti pa, ki so bili o stvari poučeni le bolj po tem, kar so slišali, so bili posluhi (testes de auditu). Priča posluh pozna potemtakem razne okoliščine v sporni zadevi in more zlasti z izjavo o dobrem glasu obsojenca le-tega bistveno razbremeniti. Že zgoraj smo videli, da je ruski zakonik v nekaterih primerih porotnike — posluhe naravnost predpisoval. Če je bil torej posluh pogosto (a ne vedno) pritegnjen kot pravdni sokletvenik, je bil vidok običajni pričevalec. Obe vrsti prič so morali prinesiti s seboj v nova bivališča tudi Slovenci. Saj je za pričo še danes v navadi tudi beseda s-vidok, na nekdanjega posluha pa kaže še sedaj poziv »posluh!«, kadar je treba opozoriti na kako (zlasti tudi pravno) važno dejanje, dočim ima običajna beseda posluh danes zgolj le pomen muzikaličnega čuta.¹⁹

Priče in pravne stranke so nastopale pred sodiščem samostojno s svojo individualno prisego, roto. Že prej smo videli, kako je moral obtoženi za manjše oškodbe iti sam na roto (rotě e mu iti). Če je nastal spor (boj) med Varjagom in nekrščenim Kolbjagom, pa ni bilo svidokov, sta morala po določbah Ruske pravde iti oba na prisego (rot) ali pa se podvreči žrebu, krivec je zapadel kazni, zaradi česar je bil obtožen: Ože budet Varjag ili Kolobjag, kreščeniya ne imēja, a budet ima boj, a vidoka ne budet, iti ima na rotu po svoji vērě, a ljubo na žrebii, a vinovatii v prodazě, vo čto i oblozhat. Če je kdo kupil kaj ukradenega na trgu, pa ni vedel pri kom, je moral vzeti s seboj na trg dva svobodna moža ali (enega samega) mitničarja, ki na trgu priseže: Aže načnet ne znati u kogo kupil, to iti po nem tēm vidokom (singular!) na torgu na rotu. Prav tako so morale priče pri izposojevanju denarja na prisego: vivedet poslusi, to ti poidut na rotu. Ako bi kupec, ki si je pri svojem tovarišu brez prič (posluhov) izposodil denar, posojilo tajil, mora sam na roto: No iti e mu s am o mu rotě, aže sja počnet zapirati. Ako je kdo pri kom kaj shranil, a bi zahteval več kot je tam spravil, priseže tisti (torej zopet individualno), pri katerem je bilo blago shranjeno: to mu iti rotě, u kogo to ležal tovar. Kdor je posodil denar brez prič (posluhov), je moral na prisego: to iti e mu pro svoč kuni rotě. Kdor je srečal ubeglega sužnja (hlapca), pa za to ni vedel in mu je pomagal, ta je moral na prisego: to iti e mu rotě, jako ne vědal esm, ože est holop. Ako je

¹⁸ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, VII, 237 sl.; ibid., 220: Rota-Rotte, turba, manipulus, globus hominum.

¹⁹ Mal, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, 119 sl.

kdo kupil tujega suznja, ne da bi vedel, dobi suznja njegov gospodar nazaj, kupec pa denar, potem ko je prisegel (sam!), da ni vedel: rotč hodivše, jako ne včedaja esm kupil.²⁰

V starih ruskih virih torej ni niti sence sledu o tem, da bi rota ne pomenila individualne zakletve, marveč da bi si morali pod to besedo misliti kako skupinsko potrjevanje verodostojnosti pravdne stranke. Kako naj bi razen tega tudi prišla cohors rupta — Rotte iz frankovsko-germanskega pravnega območja tako zgodaj in tako hitro celo med daljne Ruse! Roto v tem ruskem pomenu individualne prisege pa poznajo tudi naši najstarejši, v narodnem jeziku napisani, tako imenovani brižinski spomeniki iz konca 10. stoletja. Besedo roto poznajo vsi trije obrazci, ki sestavljajo brižinske spomenike. Po spovednem obrazcu se grešnik spove vseh svojih grehov, vseh krivičnih del in krivega mišljenja, kar je storil vede ali nevede, prisiljen ali iz lastnega nagiba, spe ali bde, s krivimi prisegami, z lažnim govorjenjem, s tatvinami: ... spě ili bdě v spitnih rotah, v lažnih rečah, v tatbinah.²¹

V obrazcu splošne spovedi se spoveduje grešnik svojih grehov: kar je storil zlega po tistem dnevu, ko je na ta svet prišel in bil krščen, kar pomni ali ne pomni, kar je storil hote ali ne hote, vede ali nevede, s krivo (nepravično) prisego ali z lažjo, s tatvino ali zavistjo: ... ili v nepravdněj rotě ili v lži, ili tatbě ili zavisti.²²

Še bolj jasen dokaz, da pomeni rota osebno zakletev in čisto individualno prisego, pa nam nudi nadaljnji obrazec brižinskih spomenikov. V opominu k pokori se verniki opominjajo, naj opustijo mrzka dela, ki so hudičeva dela, kakor malikovanje, obrekovanje brata, tatvina, uboj, poltenost, nespoštovanje priseg, ki jih prelamljajo: ... eže plti ugojenje, eže roti, koji že ih ne pasem, nu je přestopa m.²³ V pravnem sistemu sopsižnikov posameznik ne podaja prav nobene obveze. Če torej govori naš brižinski spomenik o roti, ki se je vernik ne drži, marveč jo prestopa, je s tem pač dovolj zgovorno izpričano, da pomenja rota osebno zakletev in da niti od daleč ne more imeti kake zveze z nemško Rotte ali z njeno umišljeno preobrazbo v pravni ustroj sokletvenikov.

Popolnoma neutemeljena je po vsem tem domneva, da se je šele v poznejši dobi, komaj morda od 17. stoletja dalje, pod besedo rota razumela tudi prisega posameznika.²⁴ Da rota ni pomenjala prisege s prisežnimi pomočniki, marveč čisto individualno prisego, o tem nas poučujejo tudi različni slovenski prisežni obrazci iz raznih stoletij novega veka, ki brez pravega reda rabijo enkrat izraz rota, drugič zopet stavijo na isto mesto in za isti pomen besedo prisega: Jaz prisežem na mojo roto Gospodu Bogu; Jaz prisežem s to mojo roto; Jaz prisežem s to mojo prisego.²⁵

V svoji pravnozgodovinski študiji o prisegi pri Slovencih se prof. Dolenc dotakne (na str. 23—27) tudi značaja prisege, ki jo omenja Schwabenspiegel v svojem stavku o volitvi in ustolitvi karantanskega deželnega kneza. Kot pravniku, ki je vaju, da objektivno motri in uporablja dane zakone, mu tudi v presoji zgodovinskih podatkov ni žal, če je treba razdreti kako s trudom sestavljeno in konservativno vzdrževano hipotezo. Odklanja mnenje M. Kosa, da bi Schwabenspiegelovi lantlūte bili kosezi, češ, čemu bi vir le zamolčeval, ako bi bili pri ustolitvi resnično sodelovali le kosezi - Edlingerji. Vendar pa se kljub temu ne more jasno odločiti, da bi pri knežjem obredu odločevali posredno ali neposredno samo svobodni kmetje. Govori o zapriseženih veljakih, kosezih, starešinah ali županih ter o kosezu iz Blažnje (pra-

²⁰ Goetz, o. c., I, 28, 30, 34, 36, 60, 62.

²¹ Ramovš-Kos, Brižinski spomeniki, 25, 30. — Spitno roto enači Ramovš s krivo prisego. Prav za prav pomeni po njegovi razlagi (ibid., 14 sl.) spitna rota nekako toliko kot zapadla, prazna prisega.

²² Ibid., 19, 28.

²³ Ibid., 21, 29.

²⁴ M. Dolenc, Priseganje oddavnaj do današnjih dni (Vodnikova pratika za l. 1941), 55.

²⁵ Primere navaja, pa drugače razlaga M. Dolenc, Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih, 32.

vilno: Važnje) vasi, ki naj bi tudi v prvi dobi bil starešina zbora, čeprav prvotni viri čisto drugače govore.

Prof. Dolenc je mnenja, da so po propadu karantanske samostojnosti zaprisegli kar vse svobodnjake na zvestobo novi državi; tudi župan Physso da je moral priseči zvestobo bavarskemu Tasilu. Temu pa ni tako. Physso je pač pod prisego izpovedal meje kremsmünsterškemu samostanu darovanega ozemlja; vir, ki se nanj prof. Dolenc sklicuje (str. 26; Kos, Gradivo I, št. 270), pa ne govori o prisegi zvestobe slovenskega župana, marveč le o podložniški prisegi od frankovskega Karla premagane bavarškega Tasila. Že ta primer nam kaže, da tudi takrat na novo vladavino (celo pa ne na kakega posameznega sodnika, kakor misli prof. Dolenc) niso zaprisegali vsega ljudstva, marveč le njegovega predstavnika. Če naj bi bili sodnik in vsi svobodniki storili podložniško prisego že prejšnjemu deželnemu knezu, ki naj bi veljala torej kar naprej, zakaj se ta rezervatio mentalis nikoli in nikjer ne omenja in zakaj noben vir tudi za poznejša, v dovolj izraziti birokratski in absolutistični dobi izvršena ustoličevanja ne omenja kako zapriseganje prebivalstva.

Zmotna je dalje trditev, da je v »sodniku« Schwabenspieglovega poročila treba gledati posredovalca med slovenskim ljudstvom in bavarskim vojvodom. Ne le, da ga ne smemo uvrstiti med kake podložniške župane, naš najstarejši vir o tem vprašanju govori nasprotno popolnoma jasno, da je bil to od udeležencev večje prosto voljeni predsednik-sodnik. Prav pa ima prof. Dolenc, če trdi, da si je težko predstavljati, da bi bili na volivnem zborovanju sodelovali prav vsi prosti kmetje. Tudi bi volivni predsednik-sodnik težko mogel vprašati vsakega posebej za njegov votum.

Prvotno so se gotovo smeli volivne večje udeleževati vsi svobodnjaki.²⁶ Ker pa ni bilo pričakovati in je bilo tudi stvarno in tehnično skoraj nemogoče, da bi se kmetje cele Karantanije osebno udeležili volitve, so — podobno kakor je bilo to v primeru z nemškimi volivnimi knezi — določili iz svoje srede posebne volivne može po okrajih in (prvotno) po plemenih, zaradi česar se je dalo že vnaprej ugotoviti približno število volivnih udeležencev. Le kmetje, kot edini družabni sloj, ki je živel po starem, domačem pravu, so prišli v poštev, da so določali in sprejemali novega kneza za slovensko deželo. Ljudstvo si je določilo svoje pooblaščenke, dobre ljudi, ki so jih postavljale občine (srenje) in ki so jih (vsaj pri tako važnem poslu, kot je bila knežja volitev) mogle tudi zapriseči, da bodo upoštevali njihova navodila.

Obča staroslovenska upravna organizacija je poleg stotnij in desetnij (s stotniki in desetniki na čelu) poznala kot upravne enote tudi še občine in občinske zbore, ki so razdeljevali med ljudi davke in dajatve vsake vrste, jih oddajali knezu ali deželno-knežjim uradnikom, zasledovali in lovili zločince ter jih predajali knezu, za sodne zbore so postavljali »dobre ljudi« in verodostojne prisežnike.²⁷ Slovansko pravo torej ne prizna, da bi te dobre ljudi »postavljala njihova neprerekana avtoriteta na mesto sodnikov med svojimi vrstniki«, kakor misli prof. Dolenc (str. 25), ki bi tudi izraz »veča« priznal samo za sodni kolegij (corpus), ne pa za celotni ljudski zbor, kar je po svojem bistvu in po svoji tradiciji večja pri vseh slovanskih rodovih vendar od nekdaj bila.

Na to, da se je volitev novega karantanskega kneza vršila le po »dobrih ljudeh« kot odbranih zastopnikih svobodnega ljudstva, kaže tudi uvodno besedilo Schwabenspieglovega vrinka,²⁸ ki pravi, da so jih zaprisegli deželi in deželanom. Če bi šlo za celokupnost prebivalstva kot izvršujočega volivnega zbora, bi bila taka zaprisega sebi samemu nesmiselna, umestna pa za primer, ko so občine za ta akt volile v »dobrih ljudeh« svoje pooblaščenke, ki so morali že v svojih občinah (pred pristojnim sodnikom: zato ima Schwabenspiegel pravilno plural »den Richtern«,

²⁶ Na to sem opozoril v svojih »Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen«, 120 sl.

²⁷ Teodor Taranowski, Historia prawa rosyjskiego (Pamiętnik historyczno-prawny, VI/1) 26. — Mal, Probleme, 133. — »Občino« poznajo že najstarejši slovensko pisani viri, tako n. pr. tako imenovani celovski rokopis (ok. l. 1430: občina svetkov, Gl. CJKZ, 100 ter pril.).

²⁸ Mal, Schwabenspiegel in koroško ustoličenje (GMDS, XIX, 1938), 114 sl., 120.

dočim se govori o volitvi le enega sodnika kot predsednika volivne veče) ali pa na volivni veči sami priseči deželanom in deželi, katera vsebuje in podeljuje vso moč in oblast.

Da je treba ločiti med celotnostjo na veči navzočega ljudstva in med pravimi volivnimi (dobrimi) možmi - večniki, dokazuje zopet Schwabenspieglovo besedilo. Le-to pravi, da so po odločitvi večine (mertail) večnikov - lantsaessen vsi navzoči (alles daz land, arm vnd rich) po splošnem sklepu (mitt gemain Raut, kar ustreza običajnim kronanjskim pritrditvam ljudstva: applausus, acclamatio) šli sprejemati novozvoljenega deželnega kneza. Nasprotje in dvojnost med lantsaessen - večniki, — ki so jim priznali njihovo biderbkaitt vnd warhaitt (»dobri ljudje«) in ki so na veči sklepali o sposobnosti in pripravnosti novega vojvode, — ter med množico (alles daz land), ki je s svojo aklamacijo (mit gemainen raut) to odločbo sprejela na znanje, sta torej tudi v besedilu Schwabenspieglovega vrinka določno nakazana.

Iz nemško pisanega Schwabenspiegla ne izvemo, kako se je zakletev deželanov oz. »dobrih ljudi« v slovenščini imenovala. Mogoče, da se je ohranila zanjo še prvotna oblika rota, mogoče pa tudi, da se je staro ime umaknilo krščanski prisegi. Na vsak način pa sta ostala njena vsebina in njen smisel nespremenjena: kajti Schwabenspieglov zapis nam iz trdožive pravne tradicije fiksira stanje, ki je mnogo starejše, kakor bi po času zapisa samega prav za prav pričakovali. In besedilo vrinka o pravicah koroškega vojvode izključuje, da bi šlo za kako germansko pojmovano priseganje v skupinah, kjer bi naj deželani soglasno kolektivno izrazili svoje mnenje o osebi novega vojvode, ki ga je nemški vladar poslal v deželo na nekakšne pasivne »oglede«. Zoper to govori ne le izrečni pristavek, da odloča večina (der mertall, der mertail) večnikov, marveč tudi okolnost, da je predsedujoči sodnik volivne veče vprašal vsakega posebej za njegovo mnenje in sodbo glede na položeno prisego: *ie glichen besunder vff den aid den si gesworn hant*. Tudi v Schwabenspieglovi prisegi torej ne moremo in ne smemo iskati kakih soprisežnikov. To niso bili nikaki conjuradores, marveč izraziti consci, ki s prisego po lastni najboljši vesti in vednosti izpovejo in individualno potrdijo to, kar jim je znanega o sposobnostih predlaganega novega deželnega kneza: ob si der selb herr vnd hertzog dem land vnd den lantluten nütz vnd guot dunk vnd och komenlich si. Ta prisega nosi torej prav isti pečat nekolektivnega osebne jamstva in osebne odgovornosti, kakor smo ga našli v roti brižinskih cerkvenih in ruskih pravnih spomenikov.

Zusammenfassung

Rota — der altslowenische Eid

Nach Anführung einiger Beteuerungsarten im altslawischen Rechtsleben verfolgt der Verfasser deren Nachleben in den heutigen Sitten, Gebräuchen und Redensarten. Die »rota« stammt noch aus heidnischer Zeit und ist verwandt mit dem russ. »rot« = Mund; die alte »rota« war demnach eine Art Zauberspruch (zagovor), weshalb es erklärlich ist, daß in christlicher Zeit an ihre Stelle die »prisega« (Schwur) getreten ist. Der Verfasser lehnt die in den Quellen und im Entwicklungsgang völlig unbegründete Ansicht ab, die »rota« sei von »cohors rupta« abzuleiten und bedeute als Rote die kollektiven Eideshelfer. Aus altrussischen rechtlichen sowie aus slowenischen kirchlichen, den sog. Freisinger Denkmälern geht ohne jeden Zweifel hervor, daß die »rota« einen individuellen Eid eines »consci« bedeutete. Zum Schluß spricht der Autor auch über den Sinn des Eides der »lantsaessen« (dobri ljudje), die im Schwabenspiegeleinschub über die Rechte des Herzogs von Kärnten erwähnt werden.

DVE PISMI PAPEŽA HADRIANA II. KNEZU KOCLJU IN HADRIANOV SLOG

Fr. Grivec

V 8. poglavju csl. Žitja Metodija (ŽM) sta navedeni dve pismi papeža Hadriana II. panonskemu knezu Koclju. Od prvega je ohranjen le odločilni stavek: »Ne samo tebi edinemu, ampak vsem onim slovenskim deželam ga pošiljam učitelja od Boga in od svetega apostola Petra, prvaka in ključarja nebeškega kraljestva.« Drugo pismo, naslovljeno Rastislavu, Svetopolku in Koclju skupno, je podano v obširnejšem, a ne doslovnem prevodu. Latinski izvirnik ni ohranjen. O skupni Hadrianovi poslanici trem slovanskim knezom so slavisti in zgodovinarji že veliko razpravljali, a nihče je še ni primerjal s slogom tistih Hadrianovih pisem, ki so ohranjena v izvirnem besedilu. Nasprotno pa so nekateri zgodovinarji in redki slavisti brez natančnega dokazovanja trdili, da se slog poslanice ne ujema s slogom papežev pisarne, ne da bi tedanji papeški slog kaj preiskali. Takšno površno in skoraj apriorno dokazovanje je privedlo k zelo zmotnim zaključkom. Za splošno preiskavanje tedanjega papeškega sloga pa tudi nimamo varne podlage, ker je »Liber diurnus« (ed. Th. E. Sickel, Vindobonae 1889) nepričakovano malo vplival na ohranjene papeške listine one dobe.¹ Ostane še edina pot primerjanja dvomljive poslanice z nedvomnimi pismi zadevnih papežev. Nasprotniki omenjene Hadrianove poslanice te poti niso poskusili.

Iz dosedanjihkušenj je dovolj očitno, kako varljivo je dokazovanje iz sloga papežev poslanice v ŽM 8, tem bolj, če se tega lotijo zgodovinarji brez zadostnega znanja slavistike in njenega ogromnega znanstvenega dela. Zato v svoji razpravi o Hadrianovi poslanici² tega dokazovanja sploh nisem uporabil. Ko me je pa profesor M. Murko povabil, da za Zbornik ob 75 letnici slavista J. Vajsa v Pragi (75 letnico je slavil 17. oktobra 1940) napišem kakšno razpravo iz Kocljeve dobe, sem v ta namen preiskal slog še ohranjenih pisem papeža Hadriana II. po izdaji Migne, Patrologia Latina (PL) 122, 1259—1318. Uspeh je presenetljivo velik. Ker bo le malo Slovencev dobilo omenjeni zbornik, zato bom tukaj kratko podal glavne izsledke z važnimi dopolnili.

Brez dvoma sta bili obe pismi prevedeni tudi na grški jezik. Dokazano je, da sta se Ciril in Metod s svojimi učenci v Rimu gibalav grškem okolju, kakor je razvidno iz ŽK; a tudi v ŽM so ohranjeni tako očitni sledovi grške miselnosti, da so nekatera mesta razumljiva le, če jih prevedemo na grško. Takšno mesto je Petrov pridevek v papeževem odgovoru knezu Koclju. V csl. tekstu sta izraza »prvaga nastolnika« prizadevala slavistom nepremagljive težave. Nastolnik pomeni naslednika. V tem pomenu se ta izraz ponavlja v 1. in 17. poglavju ŽM. Prvi nastolnik pa v tej zvezi nima pravega smisla. Težavo je končno rešil Fr. Snopek s prevodom tega pridevka v grški jezik: *protothronos*, ki je pri cerkvenih očetih in v liturgiji običajni naslov apostola Petra; csl. liturgični teksti ga prevajajo prvoprestolni, prvoprestolnik, v prostem slovenskem prevodu pa bi rekli prvaka. Na grški izvirnik spominja tudi csl. ključedržec, ki ga slovensko prevajam ključar; csl. izraz je etimološki prevod grškega *kleiduhos*, ki ga v grški liturgiji in pri

¹ L. Santifaller v *Histor. Zeitschr.* 161, 1940, 532 ss, in kanonist E. Hermann v *Orientalia Christ. Per* 1940, 274. Podobno K. Mohlberg, Altaner in dr.

² JIČ 1939, 1—39.

grških cerkvenih očetih često srečujemo v isti zvezi s Petrom. V latinski cerkveni književnosti pač tudi včasih srečamo *claviger*, a redko. Zato nisem upal, da bi za ta odgovor Koclju našel kaj sledov v latinskih Hadrianovih pismih. Pri prebiranju pisem pa sem zadel na ta redki latinski izraz v isti miselni zvezi, enkrat celo doslovno enako: Petri apostoli *coelestis regni clavigeri* (o. c. 1296). Na drugem mestu pa je bolj pozitivno poudarjena ista miselna zveza kakor v ŽM 8, ko papež kralju Lotarju piše, naj vdano posluša Petra, ki govori po papežu: *Aurem cordis tui coelestis clavigero*, beato Petro, in nobis loquenti aperias (o. c. 1259). V prejšnjem citatu je poudarjena ista zveza, a v negativni obliki.^{2a} — *Prothronos* pa se sploh ne da latinsko prevesti. Zato nisem mogel dognati, kateri latinski izraz naj bi temu ustrezal.³ A že doslovno ponavljanje ključedržca, še bolj pa presenetljivo enaka miselna zveza prepričevalno govori za mnenje, da je slovesno oblikovani stavek odlomek iz papeževega pisma knezu Koclju, ne pa le prosto (v duhu grškega jezika) podan smisel ustnega papeževega odgovora.⁴ Za skoraj istočasni grški prevod govori dejstvo, da je bilo to pismo odločilno važno za Metoda; s tem je bil namreč imenovan za apostolskega legata. Nerešeno pa je vprašanje, če je bil prej posvečen za škofa.⁵

Prav tako nepričakovana je velika sorodnost obširneje ohranjene poslanice s Hadrianovim slogom. Že začetek je izredno presenetljiv. Božični angelski slavospev »Slava v višnjih Bogu« je bil namreč nekako geslo Hadrianovega pontifikata in zato njemu priljubljen motiv v pismih. Pa saj ni čudno. Hadrian II. je bil miroljuben starček, zelo priljubljen zaradi dobrotljivosti, miroljubnosti in blagega srca v duhu božičnega slavospeva. Pontifikat je nastopil 14. decembra 867, torej v božični dobi. V istem božičnem času l. 867. sta prišla v Rim slovanska apostola, osvojila papeževe simpatije in dosegla dovoljenje slovanskega bogoslužja. V rimski božični cerkvi Marije pri jaslicah je papež blagoslovil slovanske knjige in potrdil slovansko liturgijo. To je bila njemu najljubša cerkev, kjer je najrajši molil. O božiču l. 868. je Ciril s papeževim dovoljenjem (tako beremo v Ital. legendi) stopil v samostan. Pismo »Slava v višnjih Bogu« je bilo napisano pod vtisom Cirilove posmrtni slave in v spominih na njegov prihod v Rim o božiču l. 867. Povrh tega se misli angelskega slavospeva ujemajo z duhom v pismu pohvaljenega in potrjenega apostolskega dela in z vso vsebino pisma.

Prizadevanje za mir v Cerkvi v duhu božičnega slavospeva proglašala Hadrian II. za geslo svojega pontifikata v pismu kralju Ludoviku 12. febr. 868 (PL 122, 1263), torej prav takrat, ko je posvetil (ali dal posvetiti) Cirilove učence in s tem dovolil slovansko liturgijo. Skoraj iste misli in isti božični motiv ponavlja v pismu škofom v kraljestvu Karla Plešastega, 5. sept. 869 (o. c. 1293 s), torej takrat, ko se je z Metodom in Kocljem dogovarjal o ustanovitvi panonske nadškofije. V teh dveh pismih božično geslo ni navedeno kot začetek, ker je miselna zveza in namen pisem drugačen. V pismu slovan-

^{2a} O izrazu *claviger* sem dognal sledeče: V klasični latinščini je bil to pridevek Jana (Ianus) kot boga vrat. O krščanski rabi za Petra navaja Thesaurus linguae Latinae (Lipsiae 1907, III, 1316) dve mesti iz starokršč. napisov in tri mesta iz kršč. pisateljev, med njimi pismo papeža Feliksa II. (l. 483–492; PL 13, 22). Papeški pisarni to izražanje ni bilo neznano. V začetku pisma papeža Stefana V. knezu Svetopolku (l. 885) beremo: »Petro... regni coelestis clavigero.« Isti papež poučuje škofa Dominika, naj kot legat nagovori Svetopolka: »Visitant vos apostolorum principes, b. Petrus, regni coelestis claviger, et Paulus...« V istem stoletju je Hrabanus Maurus Petra opeval kot »coeli claviger« (v himni Vseh svetnikov). V formularjih papeške pisarne, zbranih v Liber diurnus Romanorum Pontificum (ed. Th. E. Stickel), tega pridevka ni, a dvakrat je poudarjeno, da je Kristus Petru izročil ključne nebeškega kraljestva (o. c. 90 in 103).

³ Često se ponavlja, da je papež Petrov namestnik, Peter govori po njem, Peter je prvak (princeps) apostolov (o. c. 1312 s; 1319; 1296).

⁴ P. Lavrov, Kirilo ta Metodij (Kijev 1928) 64 smatra to za (ustni?) odgovor Kocljevemu poslancem. Tudi jaz sem se doslej nagibal k temu mnenju, ker me je motila grška miselnost odgovora. Nikakor ne trdim, da je stavek v celoti doslovno preveden iz Hadrianovega pisma. Prvi del stavka je brez dvoma s v o b o d e n kratek posnetek, drugi del (od Boga in od sv. apostola Petra...) pa je prevod iz Hadrianovega pisma na podlagi istočasnega grškega prevoda.

⁵ O tem sem pisal v GMDS 1939, 175 ss.

skim knezom pa to geslo spada na čelo; vpleteno je tako globoko in spretno v vso vsebino, da je tega zmožna le izurjena papeževa pisarna, ne pa preprost slovanski začetnik, ki naj bi bil to pismo ponaredil ali bistveno interpoliral.

Z božičnim geslom so dosledno združene papeževe duhovne radosti zaradi Cirilovih uspehov med Slovani; tudi ta misel (duhovne reči, spiritualia) v zvezi z božično blago voljo Hadrianu II. ni tuja. Ne samo izraz in misel, ampak vso to miselno zvezo srečujemo v Hadrianovih pismih. Frankovske škofo opozarja, naj si kot duhovni ljudje prizadevajo za mir, ki ga ogrožajo bojovite mesene želje: *qui spirituales estis, horum carnales voces... compescere studeatis* (o. c. 1293), da bodo deležni radosti in blagoslova božičnega slavonspeva. Duhovne reči (spiritualia) so stvarno isto kakor blaga volja v ljudeh. — Sorodnost ŽM 8 in Hadrianovega sloga gre v dosledni zvezi s temi mislimi še dalje. Božični slavospev so slišali pastirji; ti pasejo ovce in jih branijo pred volkovi. ŽM 8 pa sejalce razdora obsoja, da so volkovi, a ne ovce (Mt 7, 15). Pred istimi volkovi, ki so nevarni ovcam in dobrim pastirjem, miru in edinstvu, večkrat svari Hadrian II. v svojih latinskih pismih (o. c. 1261; 1276; 1286; 1301 in dr.) in poudarja, da bodo čuječi pastirji deležni božične angelske radosti. — Obširneje razpravljam o teh podobnostih v Zborniku ob 75 letnici J. Vajsa.

Naj še dodenem poskus zveze med prvim stavkom (Slava v višnjih Bogu...) in med naslednjo vsebino: »O vas smo slišali duhovne reči... kako je Bog spodbudil vaša srca, da bi njega iskali, in vam pokazal, da je treba ne le z vero, ampak tudi z dobrimi deli služiti Bogu...« Vmes je vrzel; izpuščena je zvezna misel. Božični evangelij o betlehemskega pastirjih (Lk 2, 8—17) daje oporo za zvezo. Angel je pastirjem rekel: »Oznanjam vam veliko veselje... In to vam bo znamenje: našli boste dete...« Potem so pastirji zaslišali angelski slavospev. To jih je spodbudilo, da so šli v Betlehem; tam so našli, kar jim je angel oznanil. To velja tudi o preprostih Slovanih (narod kmetov in pastirjev). Rastislav je v pismu, s katerim je prosil slovanskih misijonarjev, poudarjal: »Mi Sloveni smo preprosti ljudje« (ŽM 5). S tem se je utemeljevala potreba slovanskih misijonarjev in slovanske liturgije, da bi se »lahko božjih zapovedi naučili« (ŽM 8). Zvezna misel bi bila: Kakor je Bog spodbudil pastirje, da so ne le verjeli, kar jim je angel povedal, ampak tudi dejansko šli iskat Kristusa, tako je spodbudil srca preprostih Slovanov, da so dejansko iskali Boga in zaradi tega prosili misijonarjev, ki bi jih v veri globlje poučili, da bi mogli z dejanji po veri živeti in tako postati duhovni kristjani (1 Kor 2, 15 in 3, 1; Rim 8, 1—14; Gal 6, 1). Takšni duhovni kristjani so moravski in panonski Sloveni postali šele po misijonskih uspehih Cirila in Metoda. Prej so bili »nedorasli v Kristusu« in v tem smislu še »meseni« (po besedah sv. Pavla 1 Kor 3, 1); saj se niso mogli o krščanstvu globlje poučiti, ker niso razumeli latinščine, misijonarji pa niso znali slovanskega jezika. V tem smislu piše o globljih duhovnih in začetniških mesenih kristjanih tudi Regula canonicorum Chrodegangi (PL 89, 1094) iz 8. stoletja. — O ostali vsebinski zvezi sem pisal v JIČ 1939, 6, in v »Slovincu« 24. dec. 1938.

Papežev odgovor Koclju in njegov list trem slovanskim knezom je bil dan, ko v Rimu še ni obledel spomin genialnega Cirila filozofa, mojstra klasičnega sloga, in ko je bil veliki državnik, Metod na višku svojih uspehov. Zato so se potrudili, da bi z njima govorili v dostojanstvenem slogu in z globokimi mislimi. Sledovi tega sloga in globokih misli so le še fragmentarno ohranjeni v ŽM 8. Kdor hoče soditi o tem poglavju Žitja Metodija in naše zgodovine, mora te misli in ta slog dobro proučiti, hkrati pa poznati tudi csl. jezik in zvezo naše zgodovine s Cirilom in Metodom.

Dokaz iz sloga ni odločilen. V zvezi z drugimi dokazi pa ni brez moči. Za našo domačo zgodovino je važen, ker dokazuje verjetnost, da je Kocelj dopisoval ne le z Janezom VIII., ampak tudi s Hadrianom II. in da je od njega prejel pismo, s katerim je bil Metod imenovan za apostolskega legata. Doslej smo mislili, da se je Kocelj s papežem Hadrianom II. dogovarjal le po poslancih ter po solunskih bratih, ne pa tudi pismeno.

»TRI VELIKE ZMOT« O CIRILU, METODU IN KOCLJU

Milko Kos

V zadnjem »Glasniku Muzejskega društva« (XXI, 1940, str. 62, op. 8) je zapisal Fr. Grivec, da so v moji Zgodovini Slovencev od naselitve do reformacije (1933) in v moji knjigi *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (1936) »tri velike zmote« o dobi naše zgodovine, ki se nanaša na Cirila, Metoda in Koclja. Prva teh »velikih zmot« bi bila: Slovanska apostola sta se l. 867. hotela vrniti v Carigrad, ker med Slovani nista dosegla posebnih uspehov. Res sem na str. 77 svoje Zgodovine zapisal, da solunska brata Konstantin (Ciril) in Metod zaradi ponovnega porasta frankovskega vpliva na Moravskem nista dosegla posebnih uspehov in sta se hotela leta 867. že vrniti preko Benetk v Carigrad. — Grivec pravi, da ta trditve, posneta po razpravah Lj. Hauptmanna, očitno nasprotuje zgodovinskim virom in pravilom znanstvene metode.

Ni moja navada, da bi pri svojem znanstvenem delu slepo prevzemal trditve ali mnenja drugih, pa naj bo to kdor koli, če se nisem preveril ali če me niso izvajanja dotičnih raziskovalcev prepričala, da so te trditve ali mnenja pravilna ali vsaj blizu resnice. Tako tudi glede nameravane vrnitve slovanskih apostolov v Carigrad, kar še naprej vzdržujem. Grivec sam je o tem povratku Cirila in Metoda napisal obsežno razpravo v Jugoslovenskem istoriskem časopisu (III, 1937, 62—91), kjer je med drugim zbral in razčlenil vire ter literaturo glede vrnitve obeh bratov iz Moravske, zagovarjajoč hkrati z vrsto uglednih zgodovinarjev in slavistov tezo, da sta imela brata od vseh začetkov namen podati se iz Moravske v Rim, ne pa v Carigrad. Iz Grivčeve razprave je pa mogoče tudi razvideti, da zagovarjajo mnogi, prav tako ugledni zgodovinarji in slavisti, tezo, ki je enaka ali blizu moji »veliki zmoti«. Takega mnenja kot jaz in Hauptmann sta na primer — da omenim le dva novejša znanstvenika — sedaj že pokojni slavist M. Weingart in pa zgodovinar Fr. Dvornik.

Za moje mnenje, da sta se Ciril in Metod 867 hotela vrniti iz Moravske preko Benetk v Carigrad, je bilo in je še danes merodajno predvsem sledeče:

1. Eden glavnih virov za vrnitev Cirila in Metoda iz Moravske, Žitje Metodovo, pravi na koncu petega poglavja, da sta se brata vrnila iz Moravske (*vzvratistasę iz Moravy*). V Carigrad se, kakor vemo, res nista povrnila. Toda kam sta se vrnila? Na Rim, kjer brata nikdar poprej nista bila, se besede o vrnitvi tudi ne morejo nanašati. V besedi o vrnitvi je torej nejasnost, ki se ne more nanašati na Rim, je pa bližja razlagi o vsaj nameravani vrnitvi (ne povrnitvi!) v Carigrad, od koder sta brata prišla in kamor edino bi se mogla tudi povrniti, če bi ta glagol dobesedno tolmačili. Po mojem mnenju in filološkem tolmačenju je v aoristu *vzvratistasę* iskati pomen »podala sta se na pot nazaj« ali »vrnila sta se proti domu«; domov seveda nista prišla. Miklošič je dotično mesto na latinsko prevedel z »e Moravia reverterunt«. Naš vir ne pove vsega, kar bi želeli, je mestoma nejasen in ima vrzeli; prav na tem mestu, meni Jagić, imamo v Metodovem življenjepisu očitno opraviti z vrzeljo (*Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, 1913, 26).

2. Za vsaj nameravano vrnitev Cirila in Metoda iz Morave v Carigrad govori to, da sta bila brata na Moravsko poslana od bizantinskega cesarja, da sta se mógla čutiti obvezana poročati v Carigradu o svoji misiji; saj sta stala celo življenje v zvezah z Bizancom in bizantinskimi krogi ter bila vneta bizantinska domorodca. Vse to naglašata tudi Grivec (*Jug. ist. čas.*, III, 72, 87, 89).

3. Če sta imela Ciril in Metod od vsega začetka namen podati se iz Moravske v Rim, zakaj potem papežev poziv, naj prideta v Rim, ki ju je zatekel, ko sta se vračala iz Moravske. Da je bivanje med potom pri knezu Koclju v Spodnji Panoniji in vpogled, ki sta ga Ciril in Metod dobila v cerkvene razmere in odnose teh krajev do Rima, vplival pri odločitvi na pot v Rim, je mnenje, ki ga v smislu Jagičevih (*Entstehungsgeschichte*, 25, 26) in Grivčevih izvajanj (Jug. ist. čas., V, 1939, 193—194) sprejemam kot prav verjetno.

Vzdržujem torej hkrati z vrsto drugih znanstvenikov svoje mnenje o nameravani vrnitvi obeh bratov iz Moravske v Carigrad, ki se mi zdi — v kolikor moremo iz pičlih virov one dobe presoditi — verjetnejše od nasprotnega, in nisem z Grivcem na strani onih, ki menijo, da sta Ciril in Metod imela od vsega začetka namen potovati iz Morave v Rim. Pač pa bi moje besede, da solunska brata na Moravskem zaradi ponovnega porasta frankovskega vpliva nista dosegla posebnih uspehov, z ozirom na Grivčeva izvajanja tako popravil, da Ciril in Metod zaradi ponovnega porasta frankovskega vpliva nista na Moravskem prejkone več mogla dosegati posebnih uspehov.

Grivec sam priznava možnost, da sta Ciril in Metod morebiti res želela potovati ali sta mislila na vrnitev v Carigrad (Jug. ist. čas., III, 72, 88), dočim jaz zagovarjam mnenje, da sta imela namen iz Moravske vrniti se v Carigrad. V neki drugi svoji razpravi, izišli dve leti za citirano, se pa Grivec celo močno približuje mojemu mnenju. V Jug. ist. čas., V, 1939, 194, je namreč zapisal, da »sta se Ciril in Metod v Panoniji morala odločiti za pot v Rim, ako se nista za to smer odločila že v Moravski«. Torej predpostavlja Grivec možnost, da se Ciril in Metod v Moravski še nista odločila za Rim. Kako velika je razlika od na Moravskem še ne obstoječega namena potovati v Rim, ki ga Grivec kot možnega pripušča, in mojega mnenja o na Moravskem obstoječem namenu in nastopu pota v Carigrad, to more vsak sam presoditi.

To je moja prva »velika zmota«, ki se po mojem prepričanju da spraviti v sklad z zgodovinskimi viri tiste dobe in ki ustreza tudi pravilom znanstvene metode.

Druga moja »velika zmota« je: Knez Kocelj se je (še) l. 869. odvrnil od Nemcev in se odločil za Metoda. (»Šele« v oklepaju je dodal Grivec.) V Zgodovini Slovencev, str. 77, sem zapisal: »V tem je pa prišlo leta 869. na severu do velikega in zmagovitega slovanskega gibanja proti Nemcem. Val slovanske vstaje pod vodstvom Velike Moravske je zasegel tudi panonskega Koclja, ki je spoznal Metoda in Konstantina ter njuno delo že leta 867., ko sta se preko njegove dežele vračala iz Moravske. Sedaj se je Kocelj ojunčil, se odvrnil od Nemcev in se obrnil do samega papeža, naj mu pošlje Metoda.« Iz mojih stavkov je razvidno, da gre za dvojno odvrnitev Kocljevo od Nemcev, v cerkvenem in svetnopolitičnem oziru. Izraz »odvrnil«, ki sem ga uporabil, se nanaša, kar je razvidno iz celotnega smisla, na oboje in pomenja dokončno odvrnitev, ko so iz Kocljeve kneževine morali nemški duhovniki in je Kocelj stopil v politično zvezo v Veliko Moravsko. To pa se je — menim — res dogodilo »še« leta 869., čeprav se je »odvrčanje« kneza Koclja na slovansko cerkveno stran začelo res že leta 867., ko sta se Ciril in Metod vračala preko njegove dežele iz Moravske; toda definitivno odvrnil se je Kocelj od Nemcev, to se pravi tudi v svetnopolitičnem oziru, šele leta 869. O zadnjih nemških duhovnikih v Spodnji Panoniji sem razpravljal v svoji knjigi *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (str. 93); moja trditev torej ne nasprotuje temu zgodovinskemu viru.

Moja tretja »velika zmota« je pa po Grivcu tale: Hadrianovo pismo o slovanskem bogoslužju (869) je bistveno interpolirano, kar da je prepričevalno dokazano. O tem ne bom na tem mestu dalje razpravljaj, kajti napisano imam o pismu papeža Hadriana II. Rastislavu, Svetopolku in Koclju posebno razpravo, ki jo hočem objaviti na drugem mestu. Z njo bom skušal pokazati oziroma dokazati, da ima Grivec, ki se je z listino večkrat bavil (najobsežneje v Jug. ist. čas., 1939, str. 1 dalje), v mnogih stvareh prav, v drugih pa ne. To sem že marsikom, ki so ga zanimala ta vprašanja glede Hadrianovega pisma in Grivčevo znanstveno delo ob njem, imel priliko povedati. Iz kritične študije o Hadrianovem pismu, ki sem jo napisal predvsem s stališča

papeške diplomatike 9. stol., bo sledilo, da je Grivec glede marsičesa prišel do prav pomembnih in vsega upoštevanja vrednih izsledkov, v mnogih stvareh mu pa zopet ne morem pritrditi. Omenim naj le eno. Grivec je že na več mestih in tudi v našem Glasniku (1938, 152) pisal o domnevnem začetku Hadrianove listine: »Slava v višnjih Bogu...« Te svetopisemske besede niso nikakršen formalen začetek listine, marveč v, glede teksta, protokola in eshatokola precej okrnjenem, v mnogočem spremenjenem in skrajšanem cerkvenoslovanskem besedilu, v katerem nam je Hadrianovo pismo ohranjeno, le ostanek formule, ki jo v diplomatiki imenujemo arenga. Tak citat v arengi je na primer najti še v dveh listinah papeža Hadriana II. (Jaffé-Wattenbach, *Reg. pont. Rom.*, I², 2895, 2918).

Številne nove in pomembne izsledke Grivčevega znanstvenega dela, v kolikor se tičejo dobe Cirila in Metoda, njegovo neumorno delo in zasluge za osvetlitev zgodovine onih časov sem imel že priliko poudariti, omeniti pa po drugi strani tudi hipotetično stran marsikaterega njegovega mnenja, domneve z večjo ali manjšo verjetnostjo, dejstva, ki se mi nikakor ne zde tako trdno zasidrana, kot meni Grivec (prim. n. pr. *Jug. ist. čas.*, IV, 1938, 132). Viri za dobo Cirila, Metoda in Koclja so pičli, marsičesar v njih ne najdemo, mnogo je zamolčanega in prezrtega, svetniški življenjepisi vseh časov in vrst niso pisani kot kritična zgodovinska razprava, paziti se moramo pred potvorbami in predelavami. Ob takem stanju virov so različna mnenja in interpretacije možne, mogoče je pa seveda, ob novi ali drugačni osvetlitvi virov ali ob najdbi novih virov, tudi drugačno ali spremenjeno mnenje.

SLOVENSKE PRISEGE LOŠKIH IN BLEJSKIH KMETOV IZ PRVE POLOVICE 17. STOLETJA

Milko Kos

V vrsti tekstov in beležk na slovenskem jeziku, ki niso služile cerkvenim potrebam in so se nam ohranile v skromnem številu od druge polovice srednjega veka sem, zavzemajo vidnejše mesto prisege in prisežni obrazci.¹ Najstarejše so prisege za funkcionarje mesta Kranja iz prve polovice 16. stoletja.² Sledi po času zapisa prisega, napisana 1570 pri Veliki Nedelji na Štajerskem, iz dobe okoli 1600 pa prisega za one, ki so se pod škofom Hrenom od »krive zapelavske lutriške zmote ali vere« vračali zopet h katoliški veri.³

V 17. in 18. stoletju se take slovenske prisege in prisežni obrazci čimdalje bolj množe. Poznamo jih za razne prilike in potrebe iz mnogih krajev slovenske zemlje: za rabo pri sodiščih in pri sodnih obravnavah, za funkcionarje, uradnike in nastavlence v deželni in občinski službi, za meščane in fevdnike raznih vrst, prisege za gorske pravde in še razne vrste individualnih priseg.^{3a}

Niso nam pa bile doslej znane prisege na slovenskem jeziku, ki so jih morali polagati kmečki podložniki ob poklonitvi svojemu vsakokratnemu novemu zemljiškemu gospodu. Zaradi tega in ker spadajo te prisege med starejše slovenske tekste te vrste, jih tu objavljam. Prisege so iz loškega gospostva freisinških škofov in iz blejskega gospostva brixenskih škofov.

Obedve freisinški prisegi se nahajata v okrožnem arhivu (Kreisarchiv) v Münchenu, brixenski teksti pa v škofijskem arhivu v Brixenu (Bressanone).

Prva freisinška prisega je datirana 12. maja 1615. leta. V istem fasciklu kot tekst slovenske prisege je tudi nemški tekst prisege, ki so jo freisinškemu škofu podali »Richter, Rath vnnd ein gemaine burgerschafft hiesiger Statt Laackh.« Na zunanji strani tega lista stoji zapisano »Ayd- vnd Huldigung der Laackherischen Burgerschafft, auch Herrschafft Vnderthanen. 1615. 12. May«. Prisege so bile namenjene freisinškemu škofu Štefanu von Seibolsdorf (1612—1618). Slovenska prisega obstoji iz dveh delov: 1. iz nagovora, ki ga je imel, pač loški oskrbnik, na »podložne kmetiče«, v katerem med drugim opravičuje škofa, da ni mogel osebno priti v loško gospostvo, ter 2. iz skupne prisege zbranih kmetov, koncipirane v prvi osebi.

Druga prisega kmetov z loškega gospostva je naslovljena na freisinškega škofa Vida Adama von Geebeck, ki je pastiroval od 1618 do 1651. Koncipirana je tako, da je to, kar govore kmetje v prisegi na škofa Štefana v prvi osebi, v prisegi na škofa Vida Adama sestavljeno v obliki nagovora na zbrane kmete, a le konec (Kakor je nam napre branu...) je zapisan v prvi osebi. Ta prisega ni datirana; ker je pa prišlo

¹ Glej vrsto teh tekstov in beležk do 1764 pri Kidriču v Časopisu za slov. jezik, književnost in zgodovino, III (1921—1922), 73 dalje in Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih, Razprave Znanstvenega društva, V/VI (1930) 46d. — Primerjati je tudi na več mestih Kidričevo Zgodovino slovenskega slovstva, I (glej stvarno kazalo pod »prisežni obrazci«). — Kidričevemu seznamu je dodati slovensko prisego iz l. 1627., objavljeno v Ljubljanskem Zvonu, 1891, 704.

² J. Pajk, Stari rokopis kranjskega mesta, program gimnazije v Mariboru za 1870, 27 dalje.

³ M. Slekovec v Izveštjih Muzejskega društva za Kranjsko, 1898, 47; P. Hitzinger v Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1864, 3.

^{3a} O izrazih pri slovenskem priseganju prim.: M. Dolenc, Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih, Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete, XVI (1940), 74d.

do takega priseganja navadno v prvih letih po nastopu vlade novega škofa, jo je verjetno datirati leta 1618. ali pa kmalu po tem letu.

Brixenska prisega je iz leta 1629. in obstoji iz dveh delov: 1. iz nagovora, ki ga je imel v imenu škofa, prejkone njegov blejski oskrbnik, na zbrane kmete v slovenskem jeziku, kajti »neh Firshtauu gnada na snaio uashe sprache«, in 2. iz prisežnega obrazca, ki ga je bral oskrbnik in so nanj kmetje odgovarjali v prvi osebi. Prisega iz l. 1629. je namenjena škofu Wilhelmu von Welsberg, ki je bil po smrti škofa Daniela Zena (ta je umrl 24. septembra 1628) v Brixenu za škofa od 1628—1641 in je, kot je iz nagovora razvidno, prišel l. 1629. osebno na Bled. Nagovor poudarja, da je škofova dolžnost »temu Bogimu koker temu Bogatimu, temu Bogatimu koker ubogimu ena glih prauda inu prauiza dershati inu uoshiti«.

Prisegli so kmetje blejskega gospostva, ki so spadali neposredno pod škofa, in kmetje, ki so spadali pod prošitjo na Otoku na Blejskem jezeru. Slednji so bili s prošitjo vred podrejeni stolnemu kapittlu v Brixenu. V prvi polovici 17. stoletja je imela prošitja, kot je razvidno iz naših prisežnih tekstov, kmete v Zazeru (Safser, Saser), kraju ob cesti, ki pelje iz Mlinega na Bohinjsko Belo, tik za današnjim kraljevim gradom Suvoborom. Ta kraj se omenja v virih od srede 14. stoletja dalje v oblikah: Aser, Assarr, Asser, Atzer, Azer, Saser, Sasern, Zazer.⁴

Obrazce, napisane leta 1629. ob priliki poklonitve in priseganja škofu Wilhelmu, so uporabili na Bledu še enkrat leta 1642. — po nastopu novega škofa v Brixenu, Johanna Plazgummerja (1641—1647). Popravki imena »Wilhelm« v »Jaan« in drugemu brixenskem tekstu pripisana letnica »1642« govori za to.

Prav iz leta 1642. se nam je, izza dobe brixenskega škofa Johannea, ohranil še en kratek tekst slovenskega uradnega jezika in uradovanja na ozemlju blejskega gospostva: škofovo naznanilo blejskim podložnikom, datirano 12. maja 1642 v Brixenu, ki pravi, da je škof odpustil dotedanjega blejskega oskrbnika Adama Pippana in postavil za blejskega glavarja Krištofa Karla Waidmanna iz Merana. Tudi v tem pisanju se s skoraj istimi besedami kot v zgoraj omenjenem prisežnem nagovoru ponavlja misel o enaki pravici in zaščiti ubogemu kot bogatemu. Akt, ki se nahaja v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani, je z obsežnim komentarjem objavil V. Oblak.⁵ Kar pravi Oblak o jeziku tega slovenskega teksta, velja tudi za naše tu objavljene freisinške in brixenske prisege: »Jezik se odlikuje po vseh onih čudovitih germanizmi, katerih mrgoli skoraj v vsakem slovenskem rokopisu iz prejšnjih stoletij, zlasti v bolj juridičnih spisih. To je nekak poseben uradniški jezik in slog, kateri se oklepa ozko-srčno vsake nemške besede.«

Teksti.⁶

1.

Temu visoku vrednimu Firftu inu gospodu, gospudo^{a)} Stephano Schkofu vfreising, naschimu gñadliumu Firstu inu gospudo po Schkoflim isuolienu,^{b)} inu poletim od nashiga suetiga ozheta Papescha, tudi od Celsariou suetlosti poterieniu, inu^{c)} taku prezei koker ie nasch gñadliu first hte Sckofoue schlosbi^{a)} perstopil, negoui Firstoui gñad verh inu vichsi nizch ni bilu leschezhe, temuzh de nech Firstoua gñada nech podloschne kmetizhe Inu gospostua vpersoni^{d)} bi mogli obiskati, de bi prau mogli uidit inu sastopit, koku oni lich taku vdouchounich rizchech bi mogli biti schizani, inu regirani, inu vnich schwarungach ali nedleschnich rizhesch,^{a)} zhe kai kateri ima naprei pernesti. Taku inu htemu konzu nich Firstoua gñada nisa mogli pustiti letu gospostuu Locka vpersoni vglichi vischi obiskati. Dokler se sche tu narpoprei pred vsemi ozhe spodobit, de vie^{e)} nech Firstoue gñade koker vaschimu grundtnimu inu Erb gospodu ta dolschna pokorschina inu persega sturite, fatega volia vi tudi na danaschni dan lte lim erfordrani. Taku inu Crafft nech visoku Firstoue gñade beuelch inu

⁴ Prvič okoli 1350 »Sasern« (kodeks W 594, fol. 122', v Državnem arhivu na Dunaju). — Urbarji prošitje na Otoku iz 1431, 1524 in 1565 v škofijskem arhivu v Brixenu (signature 27185, 23507, 23569). — Seznam dohodkov prošitje na Otoku 1416, koncept za urbar 1431 in obračuna dohodkov otoške prošitje 1458 in okoli 1520 (Lade 38, Nr. 67 A, v arhivu stolnega kapitlja v Brixenu). — Blejski urbar iz l. 1602. v Državnem arhivu v Bozenu.

⁵ Doneski k historični slovenski dialektologiji, Letopis Matice Slovenske za leto 1891, 131—134.

⁶ Objavljeni so v paleografski, to je originalu kolikor mogoče odgovarjajoči transkripciji, ne v diplomatični.

porozhenia bodete ui sedai uascha persega sturili, katera uam bode naprei prebrana,^{f)} na katera ui tedai vsem flissom bote merkali, inu bodite uedili teisti zilu nach priti.

Mi vsi kmetizhi tega Gospostua loke perseshema temu visoku vrednimu Firstu inu Gospodu, Gospodu Stephano isulenimu inu poterienimu Schkofu vfreisingi, naschimu gnadliumu Firstu inu Gospodu, tudi negoue Firstoue gnade Stifftu tuistu, inu^{g)} Firstoue gnade postauleni gosposchini tukai podloschni, pokorni inu suesti biti, Nech Firstoue gnade inu Stiffta nuz prid, inu zhast firdrati, inu vseh rizhech nech Schkode ozhemo varouat, vsestu^{a)} inu po naschimu narbulshi premoscheniu, koker mi naschimu prauimu Erb Inu lustnimu Gospodu smo dolschni, inu sauolio prauize sturiti moremo. Kedar bi se tudi pergodilu, de^{h)} vissoku poprei imenouam^{a)} nasch gnadliui First inu Gospod (kateru pa Gospod Bog po usoi boschij voli dolgu ozhe obaruuat) bi smertio doli schel, taku ozhmo inu moremo mi nech Firstoue gnade vissoku vrednimu Tumbcapitlnu Freisingi taku dolgu, doklerⁱ⁾ skusi ta isti, ali skusi ta vechshi deil en drugi schoff bode isuolien, inu od naschiga suetliga Papesha poterien, pokorn inu podloschin biti. Suestu inu bres obieniga gfara.

Koker ie nam napre branu, inu mi smo dobru sastopili, taku mi perschemo^{a)} vse tuistu suestu derschat, kakor nam bog pomagai inu vsi suetniki.

Pola papirja v folio obliki, na kateri sta z zgorajšnjim tekstom popisani tretja in cetrti stran. — München, Kreisarchiv (Freising, Herrschaften in Oesterreich, Fasz. 46, Nr. 319).

2.

Vi te Gosposke Lokae podloschni kmetizhi imate persezhi, de ui timu visoku vrednimu Firstu inu Gospodu, Gospodu Veitu Adamu isulenimu inu poterienimu schkofu vfreisingi naschimu gnadliumu Firstu inu Gospodu inu negoue, Firstoue gnade Stifftu tamkaie, inu na nech Firstoue gnade mestu nich naprepostauleni Gosposchini ali Flegariam ozhete^{j)} pokorni, suesti inu schlufabni^{k)} biti, negoue Firstoue gnade inu nich Stiffta nuz, prid inu zhast firdrati, inu poufod nich schkoda oberiti, inu pred toisto opominiti, luestu inu po uaschim premoscheniu, kakor ui uaschimu prauimu^{l)} Erb: inu lustnimu^{l)} Gosposchinu dolschni, spodobno inu skosi prauizo imate sturiti, kadar bi se tudi pergodilu de visokopopreimenouam^{a)} nasch gnadliui First inu Gospod is Freifinga bi smertio dali schol, de Gospod Bug po negoue ozhini^{m)} Boschij gnadi dolgu ozhe obariuati, taku ui imate enimu visoku vrednimu Tumbcapitulu tamkai vfreifingi taku dolgu de en drugi schkoff skusi Tumbcapitul ali skusi ta uekschi deil bode isuolien, inu tudi skusi Papeschouo suetost poterien, pokorni inu schlufabni^{k)} biti, inu na nich uasche merkaine imeti. Suestu inu bres ufe gfäre.

Kakor ie nam napre branu, taku mi perschefschemo ufe toistu luestu sturiti inu derschati, toisto nam Bug inu negoui lubi Suetniki ozhe pomagati. Amen.

List papirja folio oblike. Na eni strani slovenski tekst, na drugi od sočasne roke: Auytspflicht in wündischer sprach. Nr. 60.ⁿ⁾ Der Herrschafftsvnderthanen zu Lagkh. Nr. 70. — München, Kreisarchiv (Freising, Herrschaften in Österreich, Fasz. 46, Nr. 319).

3.

1629.

Ta uisoku Vredni tega Suetiga Rimskiga Craleustua Firsht inu gospud gospud Wilhelm Skof Brixni nash gnadliui Firsht inu gospud, Jem ie gnadliuu dapadezhe, da ui koker neh Firshtae gnade podloschni kmetizhi tega gospostua Bleda inu Brobstye Salseri taku^{o)} pokornu koker uam ie sapouedanu billu semkai ste pershli, dekler neh Firshtaua gnada na snaio uashe sprae, taku sa neh firshtaua gnada meni gnadliuu porozhelli use tu koker bodete sastopili na prei uam nesti. Dekler neh firshtaua gnada pod smerti ranziga tega uisoku vredniga firshta inu gospuda gospuda Daniella^{p)} doliidmertiga skofa inu firshta Brixni, katerimu Bug gnadliuu hozhe biti, od eniga Visoku inu Zhesti uredniga Tumbcapitolna Brixni kenimu skofu, Firshta inu gospodu tega firshtaniga stifta Brixna po ordningi suoleni^{r)} tudi od Papeshaue suetusti, nashiga Vseh gnadliuistiga gospuda htemu gnadliuistu poshtatani inu confirmirani, inu natuistu ta pofses taku utem duhounim koker deshelskim notri useli inu perieli inu ie neh napre usetye debi oni napoprei kar ie Bofhy Zhasti inu neh saupanim Cerkuam nuz inu pobolshane naprei firdrati uas inu use neh podloschne meriti inu^{s)} shirmati in roko dershati, tudi temu Bogimu koker temu Bogatimu, temu Bogatimu koker ubogimu ena glih praua inu prauiza dershati inu uoshiti, tega se ui serza resueseliti se inu sa neh firshtoua gnada srauye inu dolgu shiuaine tudi sa dolga srezhna regiringa tega usega mogozhniga Boga suestu prositi iemeli. Dekler se pak takeshnim fallu spodobi inu od starishih hualeshnu sem pershlu de od uas inu useh tega stifta kmetizhah ta nauadna persega od uas gori useta bode taku so neh firshtaua gnada sa^{t)} ene Velike gnade uolla inu uam koker neh lubim podloschnim kenimu uelikimu troshtu inu dobrimu ta delezh pot od Brixna noter dolsiga mall ni superbill, temuzh so neh lostni^{a)} firshtau pershoni semkai pershli uas dama ieskati inu ta persega od uas gori useti.

Satega uolla bote ui Vse neh firshtau gnadi koker uashimu natirlih firshtu inu gospudi takushna persega koker ie od starishih sem pershlu, tudi ui inu uashi lubi starishi sleherni

Zhas uolnu sa sturilli, glihi uishi pokornu bodete ui sturilli inu dastalli, inu use letu sturilli kar suestim pokornim kmetizam neh firshtu inu gospudi spodobi se^{u)} inu doshni^{a)} sturiti

Pola papirja v folio obliki, štiri strani, od katerih sta s slovenskim tekstom popisani prvi dve. Tretja je prazna, na četrti pa stoji zapisano: Formularium des Fürtrags bey der huldigung zu Veldes in teitscher vnd krainerischer sprach. 1602. — Letnica 1602 je popravljen v 1629. — Brixen. Škofijski arhiv. Signatura št. 23565.

4.

Vi tega Visoku uredniga Stifta Brixna podloshni kmetizhi tega gospostua Bleda inu Brobshtie Saseri. Bodete temu Visoku Vrednimu Firshtu Inu gospodu gospodu Jaan^{v)} Skofu Brixni gori Vsigneozhimi perstami ena persega proti Bogu inu usem Suetnikam sturili Firshtoui gnadi, koker Vashimu prauimu inu Natirlich Firshtu inu gospodu Brixni, Inu poneh Firshtoui gnadi smerti (katerimu Bug ta Vsiga mogozhni dolgu zhafsa pusti shiueti) pak enimu Zhesti Vrednimu Tumbcapitolnu Brixni de eniga drugiga perhodezhiga inu poterieniga skofa suesti pokorni inu naredni biti, neh firshtoui gnadi inu teisti stifti Brixni zhast, nuz, pobolshane fidrati shcodo ventati inu taista na dan dati inu Vse letu kar neh Firshtoui gnadi temu shtiftu Brixni, inu po nek Firshtoui gnadi smerti enimu Capitulnu koker ie poprei meldanu, pokorni biti, koker se brumnim suestim inu pokornim kmetizham inu podloshnim proti neh prauimu natirlih Firshtu inu gospudi spodobi sturiti, koker so uashi starifchi dolesigmah usele radi inu pokornu sturili, koker uam usem inu vslehernimu posebi sedai bug pomagai inu Vse Suetniki.

Vse letu kar nam ie naprei deršanu, smo mi Zhishtu inu dobru sastopili, ozhma tudi taistu mozhnu dershati, inu pokorni biti koker nam Bug pomagai inu Vse Suetniki.

List papirja v folio obliki. Na eni strani slovenski tekst, na drugi letnica: 1642. — Brixen. Škofijski arhiv. Signatura št. 23565.

a) original! — b) popravljeno iz isuolenu. — c) za inu črtano tu.

d) i popravljeno iz o. — e) za vi črtano koker. — f) b popravljeno iz p. — g) za inu črtano nich, ob robu dodano od iste roke na mesti nech. — h) za de črtano p. — i) za dokler črtano Isch.

j) ozhete nad vrsto od druge roke in črnili. — k) i popravljeno iz b. — l) mu črtano. — m) ozhini črtano. — n) Nr. 60 prečrtano. — o) taku nadpisano nad koker se

p) Daniella prečrtano, nadpisano Wilhelma. — r) suoleni nadpisano nad suoleli. — s) inu črtano. — t) sa napisano nad prečrtanim od. — u) se prečrtano.

v) za Jaan prečrtano Wilhelmu.

In memoriam

DR. ANTON KOROŠEC

(12. maja 1872 — 14. decembra 1940.)

Ljubljansko Navje bo sprejemalo zemeljske ostanke Slovencev, katerim bo po smrti nekaj desetletij dalo spričevalo, da so bili za narod zaslužni. Truplo dr. Antona Korošca pa je Navje sprejelo kar z mrtvaškega odra in slovenski narod je to odobril in ni bil niti malo v skrbeh, da bi utegnila bodoča desetletja spremeniti splošno in soglasno sodbo, da gre pokojniku med največjimi Slovenci posebno častno mesto.

Malega slovenskega kmeta sin, ki se je pod slamnato streho v Biserjanah poleg Sv. Jurija ob Ščavnici rodil 12. maja 1872, je v svojem življenju s krepkimi potezami zapisal svoje ime ne samo v politično zgodovino Slovencev in Jugoslovanov, marveč tudi v kulturno zgodovino svojega naroda.

Po svoji materi Neži (1839—1907) nečak rodoljuba in politika dr. Jakoba Ploja (1830—1899), soustanovitelja mariborske Čitalnice in organizatorja ljutomerskega narodnega tabora, je kot gimnazijec s svojo krvjo podpisal zaobljubo, da bo z vztrajnim delom služil svojemu narodu. Od tod smer njegovega dela, ko je v bogoslovju kot ud in predsednik društva »Slomšek« svoje tovariše navduševal, naj »goje med ljudstvom misel narodnega zedinjenja, zedinjene Slovenije, ki je prvi pogoj naše daljše bodočnosti«, ko je kot mlad kaplan deloval v narodno zelo ogroženem Marenbergu, ko je kot urednik »Slovenskega gospodarja«, stalen sotrudnik »Südsteierische Post«, ustanovitelj in urednik »Našega doma« branil narodne pravice, ko je ustanavljal izobraževalna društva, ko je stal na čelu Slovenske krščansko-socialne zveze za Štajersko, ko je zbiral in poučeval mladino v Mladiških in Dekliških zvezah, ko je s sodelavci ustanovil Slovensko kmečko zvezo za Štajersko. To svoje delo je razširil in poglobil, ko je leta 1906. prvič prišel v državni zbor, v katerem je ostal do razpada monarhije, in bil leta 1909. izvoljen v štajerski deželni zbor, v katerem je bila nemška večina Slovincem pisana mati. Njegova napoved v štajerskem deželnem zboru: »Proč od Gradca!«, njegova majska izjava v dunajskem državnem zboru, njegov klic ob odprtem grobu Janeza Evangelista Kreka: »Dvignite glave!«, njegov kratki in nepreklicni: »Prepozno!« pred zadnjim avstrijskim cesarjem — vse to so bile pogumne besede celega moža.

Politično delo Koroščevo po razpadu avstro-ogrske monarhije se je začelo z razočaranji v Ženevi, Parizu in na potu v domovino. To ga je bolelo, a ne zagrenilo. Odločno je šel na delo za novo državo, uresničenje svojih želja. Tri narodne individualnosti, ki bi vsaka ohranila in razvijala svojo samobitnost, naj bi se z medsebojnim spoštovanjem in bratskim razumevanjem povezale v močno državo. To je bil Koroščev ideal, kateremu je ostal neomajno zvest v vseh peripetijah naslednjih let od avtonomičnega ustavnega načrta, ki ga je kot oddvojeno mišljenje predložil konstituenti, pa do dela in žrtev za hrvatsko-srbski sporazum, ki naj bi bil izpopolnjen s končno ureditvijo države, v kateri bi tudi Slovenija imela svojo samostojnost. Tudi tedaj, ko je iz skrbi za bodočnost Slovencev po hudem notranjem boju zvečer 5. januarja 1929 stopil v diktatorsko vladno, se temu idealu ni izneveril. To je pokazal s svojim izstopom iz vlade v septembru 1930 — pravi vzrok javnosti še ni znan — in z delom in trpljenjem naslednjih let. Saj je neupogljiva volja, ostati na strani naroda, bila pravi vzrok, da je moral v Vrnjačko Banjo, Tuzlo in na Hvar.

Dr. Anton Korošec je bil devetkrat minister in upravljal različne resore. Povsod je opravil celo delo. Sam je bil poosebljena delavnost in točnost, zato je terjal tudi od svojega uradništva marljivost in vestnost. V tem oziru je bil nepopustljivo strog. Pred štirinajstimi leti sem slišal nekega, sedaj že upokojenega višjega uradnika v prosvetnem ministrstvu, da bo Korošču zmeraj hvaležen, ker ga je delati naučil (ko je bil leta 1924. v Davidovičevi vladi prosvetni minister).

Korošec je bil rojen voditelj. V izredni meri je imel lastnosti, ki so za voditeljstvo potrebne. Bistro je opazoval osebe in dogodke, bil molčeč, oprezen in previden, ko pa je vse pretehtal in se odločil, je bil pogumen, dà, drzen in vztrajen. V neki beograjski politični družbi je nekdo pred več nego petnajstimi leti šaljivo pripomnil, da je Korošec nevaren človek, ker ne pije, ampak samo »puši, sluša i šuti«.

Z zgodovino slovenskih najvišjih kulturnih ustanov je pokojnikovo ime neločljivo zvezano. Univerza kralja Aleksandra I. je ob svoji dvajsetletnici priznala njegove zasluge za zavod od leta 1919., ko je bila univerza ustanovljena, skoz vsa leta, ko je večkrat zastavil ves svoj vpliv, da ni trpela škode; promovirala ga je za častnega doktorja prava. Ta počastitev ga je izredno veselila. Zelo spretno je znal ugledati pot, ki je naposled pripeljala do ustanovitve Akademije znanosti in umetnosti, in bil mladi ustanovi prvi dobrotnik, tako da ga je Akademija nameravala izvoliti za častnega uda in ga je generalni tajnik Akademije ob smrti, ki je izvolitev preprečila, imenoval slovenskega Strossmayerja. Za slovensko znanstveno delo se je zmeraj zanimal in pisec teh vrstic mu je moral po večkrat na leto poročati, kaj je na tem polju novega. Prav tako se je zelo zanimal za slovensko likovno umetnost in bil prijatelj Narodne galerije.

Muzejsko društvo je dr. Antona Korošca štel med svoje ude in dobrotnike, saj mu je omogočil, da je ob svoji stoletnici kot izredno društveno publikacijo izdalo »Kazalo k zgodovinskim publikacijam MDS 1891—1939«. Dr. Fr. Lukman.

DR. OSKAR GRATZY PL. WARDENGG

V svojem rojstnem mestu Gradcu je 24. novembra 1940 umrl dvorni svetnik dr. Oskar Gratzy, dolgoletni urednik nemškega dela publikacij našega Muzejskega društva. Rojen leta 1861 je nastopil svojo prvo službo kot poskusni kandidat dne 18. aprila 1884 na gimnaziji v Ljubljani, kjer je ostal nepretrgoma do 27. avgusta 1903, ko je odšel kot profesor na realko v V. okraju na Dunaju, kjer je pripadal učiteljskemu zboru do svoje upokojitve. Poučeval je filozofijo in zgodovino; ker je bil izprašan iz nemščine in slovenščine kot učnih jezikov, so mu poverili pouk nemškega jezika tudi v razredih višje gimnazije.

Na občnem zboru Muzejskega društva je bil 27. januarja 1896 izvoljen v odbor. Ta mu je po odhodu prof. Kaspretja v Gradec izročil uredništvo Mitteilungen, ki jih je urejeval od l. 1896. (IX) pa do l. 1903. (XVI). V teh publikacijah je kot 5. in 6. snopič XI. letnika izšel l. 1898 vsakemu raziskovalcu domače zgodovine dobro znani Gratzyjev Repertorium zur 50 jährigen Geschichtschreibung Krains z abecednim seznamom avtorjev ter imenskim, krajevnim in stvarnim kazalom za Mitteilungen Historičnega in Muzejskega društva, za muzejske Jahreshefte, za Argo, Carniolio ter za Blätter aus Krain.

Na Kaspretov predlog je Muzejsko društvo 26. septembra 1892 sklenilo izdati v prihodnjem letu nemški repertorij za Valvasorja. Menda se je deloma s Kaspretovim predelom okoristil Gratzy, ko je l. 1901. kot 4., 5. in 6. snopič XIV. letnika Mitteilungen izdal svoj Repertorium zu J. W. Freiherrn von Valvasors »Die Ehre des Herzogthums Krain«; na račun te edicije je odpadel tudi 6. snopič XIII. letnika Mitteilungen (za l. 1900). Poleg sumaričnega vsebinskega pregleda v prilogi vsebuje ta repertorij abecedno imensko, krajevno in stvarno kazalo za celotnega Valvasorja. Iz stare (itak problematične in nesamostojne) zgodovine je Gratzy izpustil vse, kar se ne nanaša na Kranjsko, da je prihranil na obsegu. Upoštevač tudi slovensko krajevno nomenkla-

turo, je na 108 straneh zbral in podal vse najvažnejše in najpomembnejše za strokovnjaka in laika, ki išče v »Valvasorju«, kar je za domoznansko trajno vrednost.

Za l. 1903. je nameraval priobčiti v Mitteilungen imenik krajev in oseb za Dimičevo kranjsko zgodovino, kar pa je verjetno preprečila njegova preselitev na Dunaj. V dobi svojega urednikovanja je objavil Gratzy v društvenih Mitteilungen nekaj prispevkov iz našega domačega cehovskega, obrtnega in trgovskega življenja, o zgodovini ljubljanskega gasilstva in meščanstva, o francoski okupaciji, o roparjih na Kranjskem, o jamah (literatura) in o poljedelstvu na Kranjskem, o starih šolskih, sodnih in poštah inštrukcijah ter napisal svojima profesorskima in strokovnima tovarišema Vrhovcu in Rutarju nekrologa.

Naše društvo, naše domoznansko in številni učenci bodo ohranili prikupno osebnost pokojnika v blažem spominu. J. Mal.

LUDVIK ŠIVIC PL. SCHIVIZHOFFEN

Dne 28. avgusta 1939 je umrl v Ljubljani genealog Ludvik Šivic (Schiviz pl. Schivizhoffen). Rojen je bil 8. maja 1859 v Zagrebu namestniškemu svetniku Jožefu in njegovi drugi ženi Barbari, rojeni pl. Hervoič. (Prva očetova žena je bila Henrieta pl. Strahl, sestra Edvarda). Njegov oče je izhajal iz stare kranjske svobodniške družine, ki je imela na Vipavskem živčev dvor na Gočah in Lepi dvor v Podberjah. Po prevratu na Hrvatskem l. 1863 se je oče vrnil na Kranjsko, zato je obiskoval Ludvik ljudsko šolo v Kamniku, gimnazijo pa v Ljubljani, v Gorici (sošolec dr. K. Štreklja in pesnika Krilana) in na dunajskem Terezijanišču. Po pravnih študijah v Gradcu je vstopil l. 1884 v službo pri dež. vladi v Ljubljani; služil je pri raznih glavarstvih na Kranjskem, nazadnje v Črnomlju. Brez nagnjenja za ta poklic je bil zgodaj (1900) upokojen kot provizorični okrajni komisar. Iz za mladosti se je zanimal za genealogijo plemstva na Kranjskem in sosednih deželah, s katerim je imel mnogo rodbinskih stikov. Iz matičnih knjig je izpisal v pokoju deloma sam, deloma po najetih dijakih rojstne, poročne in smrtne podatke plemstva na Kranjskem, Goriškem in v Gradcu. Na tej podlagi je izdal po župnijah urejene zbirke: Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradiška (1904); Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain (1905); Der Adel in den Matriken der Stadt Graz (1909).^{*} — Čeprav radi očitajo Šivicu pomanjkljivo zanesljivost, so vendar njegova dela važna izpopolnitev, n. pr. za Kranjsko: genealoških zbirk Schönleba, Lukančiča in Breckerfelda v Nar. muzeju v Ljubljani in L. Lazarinija, ki je pravkar prešla v ljubljanski mestni muzej; za čas izza konca 18. stoletja pa je Šivičeva zbirka poleg Lazarinijeve edini genealoški pripomoček. Po smrti Ludvika bar. Lazarinija († 22. III. 1930, 82 let star, v Boštanju pri Grosupljem) je bil Šivic naš edini genealog. Zadnja leta je živel slabo od majhne pokojnine; ves betežen si je pomagal s poukom nemščine in francoščine. Umrl je, popolnoma zapuščen, neopaženo. Za njegovo smrt smo izvedeli le iz tedenske rubrike »umrli so v Ljubljani« v dnevnem časopisu. Bodi mu za njegovo trudapolno in za znanost zaslužno genealoško in domoznansko delo časten spomin!

Janko Polec.

^{*} Gl.: avtobiografijo v »Slovenec« 8. maja 1934 s sliko in avtobiografijo v moji posesti za SBL. — Zadnja leta se je sam v slovenskih spisih pisal »Šivic«.

Slovstvo

Corpus Vasorum Antiquorum. Yougoslavie. Union Académique Internationale.

Mednarodna unija akademij s sedežem v Bruslju se je že pred več leti lotila hvalevredne naloge, prevzeti nekatere važne publikacije mednarodne arheološke vede v izvedbo in založbo. Svoje delo je razdelila v več komisij, od katerih skrbi ena za izdajo arheološke karte rimskega imperija, druga pa za objavo antične keramike. Komisije so organizirane po državah, ki prihajajo v poštev pri obravnavanju posameznih gradiv. Člani komisij se imenujejo ali izbirajo iz univerzitetnih krogov, oziroma iz vrst članov posameznih akademij. Komisiji Mednarodne unije akademij ima tudi Jugoslavija, in sicer eno za izvedbo arheološke karte, drugo za objavo antičnega oziroma staroveškega lončarstva.

Tukaj je treba spregovoriti o dosedanjih publikacijah antične keramike, izdanih oziroma pripravljenih od jugoslovanske komisije. Vrsta nosi naslov *Corpus Vasorum Antiquorum* (skrajšano CVA). Doslej so izšli že trije zvezki. Vsi trije so bili tiskani v Franciji, toda založeni pri nas na stroške Akademij v Zagrebu in Beogradu ter podpor prosvetnega ministrstva. Prva dva zvezka objavljata gradivo iz zagrebskega arheološkega muzeja (uredil Viktor Hoffiller), tretji zvezek pa gradivo iz Muzeja Kneza Pavla v Beogradu (uredila Nikola Vulčić in Miodrag Grbić). Kot eden nadaljnjih zvezkov se pripravlja objava gradiva iz ljubljanskega Narodnega muzeja (keramika iz stavb na kolih), ki ga bo uredil pisec teh vrst.

Dosedanji trije zvezki pričajo o bogastvu prehistorične keramike na Hrvaškem in v Srbiji. 1. zvezek je v celoti posvečen znamenitemu najdišču Vučedolu v Slavoniji. Obsega 48 tabel in približno 30 strani teksta, od teh 28 strani kataloga. Material je iz muzeja v Zagrebu. Zvezek je uredil Viktor Hoffiller. Vučedolski zvezek objavlja keramiko, odkrito pred izkopavanji R. R. Schmidta, ki o njih pripravlja posebno publikacijo. V glavnem je to gradivo poznoneolitno, eneolitno. Važnost najdišča za splošno jugoslovansko prehistorijo je nedvomna. Še posebej jo je čutili pri obravnavanju ljubljanske kulture. Pa tudi mednarodna arheologija je objavo zvezka zabeležila z izredno pazljivostjo, dokaz, da je bila izvršena nujno potrebna naloga in zamašena velika vrzel. Problem »Vučedol« seveda s tem še ni rešen. Na podlagi te objave v CVA je za enkrat mogoče le ločiti posamezne keramične stile in jih kot take razstaviti v skupine, za njimi pa ne tiče nikakoli stratigrafski ali naselbinski rezultati.

Porekla vučedolske keramike je treba v glavnem iskati na severu, potem pa je kraj razvil samostojne poteze. Dve zelo važni obliki sta oni na pl. 3 (1, 2), ki se večkrat ponavljata. Konec koncev sta to dve vzhodni kroglasti amfori, toda mlajšega datuma in svojstvenega stila. Posebno važen je njun stisnjeni trup. Na isti tabli je važna ročka 3, ki je nedvomno blago badenske kulture. Na videz zelo indiferentne oblike so lonci na tabli 1. Toda njihovo provenienco bi bilo treba raziskati, podobno kot skledo pl. 4 (1, 2). Ali ni v skledi še živa tradicija walterienburško-bernburske keramike? Poglavitna značilnost teh form so nizki stlačeni ročaji, ki imajo obliko tiskane črke U in se nahajajo večinoma na sredi trupa. Bilo bi potrebno ugotoviti, če niso tudi ti ročaji v zvezi s kako keramično posebnostjo na severu. Izmed ostalih oblik nastopa vrček z ročajem v raznih inačicah, tako imenovana čaša na nogi (podobno kot na Ljublj. Barju), krožnik, doze itd.

Ornamentirane so posode ali s plastičnimi odtisi, ali s črtastimi zarezi, ali s kanelurami (badenski vpliv), ali z ornamentalnimi trakovi (trakastokeramični vplivi) itd. V večini primerov so bili tako napravljeni ornamenti izpolnjeni z dekorativno belo ali rdečkasto maso in je ta inkrustacija v mnogih primerih še ohranjena. Toda ornamentalni liki so dani tudi tam, kjer se je masa že izgubila. Kar se motivov tiče, so skoraj nepregledni; v njih pa so zaznatne velike sličnosti z Ljubljano. Zanimivo je, da ni zastopan vrvičastokeramični stil; doslej je mogoče edino črepinjo pl. 30 (9) prišteti sem. Na drugi strani pa ni izključeno, da nekatere forme zastopajo vpliv zvončastih čaš, n. pr. pl. 6 (8), to pa že zelo degeneriranih. S tem bi bila dana opora za kronologijo.

Še besedo o razmerju Vučedola do Ljubljane. Po Willvonsederju (gl. ta zvezek str. 15) je Vučedol širši pojem in Ljubljana ožji. To se pravi, da je Vučedol tudi starejši pojem. Torej morajo biti tam čistejšee oblike. Denimo, da so vučedolske in ljubljanske oblike prišle s severa, katera keramika ima čistejše? Kolikor je o tem mogoče že danes izreči kako sodbo, ima čistejše oblike Ljubljana. Če taki stilni momenti kaj pomenijo, je oni Vučedol, ki ga vsebuje ta zvezek, mlajši nego naše Barje. Teh razlik ne pojasni dejstvo, da je imel premožni in

mogočni gospodar Vučedola boljše opreme nego koliščar na Barju. Res pa je, da tudi s temi opombami problem še ni rešen.

Drugi zvezek obsega troje najdišč: Sarvaš (tab. 1—10), Dalj (tab. 1—36) ter Veliko gorico (tab. 1—2) s spremnimi teksti ter katalogi. Tudi ta zvezek je oskrbel Hoffiller. Izmed najdišč tega zvezka sta Sarvaš in Velika gorica še eneolitika, dočim je Dalj že poln Hallstatt oziroma La Tène. Zveza tako disparatnih dob v enem zvezku se mi ne zdi srečna. Sarvaš je tipa Vučedol. Na pl. 3 zbrani kosi so značilni zaradi tega, ker dokazujejo obstoj čistih badenskih form (1, 2), nadalje kažejo deformirane vrvičastokeramične vrče (4) in prav tako popolnoma spremenjene oblike ročk iz kroga zvončastih čaš (6, 9). Sarvaš je mnogo ubožnejši nego Vučedol, a tudi ni še niti malo raziskan. Velika gorica pri Zagrebu je znana doslej predvsem po svoji staroslovanski ostalini; tu je Hoffiller zbral njene poznoeneolitske najdbe, izmed katerih so znane predvsem čaše oziroma lonci z okenci-luknjicami. Njih pomen še ni jasen. Skleda pl. 2 (9) je okrašena z odtisi vrvic, po formi je sorodna skledi iz Notranjih gor.

Mnogo pestrejši in deloma tudi zelo različno sliko nego doslej imenovana najdišča nudijo srbska, zastopana v beograjskem, 3. zvezku CVA. Najstarejša kultura je Starčevo, ki prinaša slikano keramiko (neol. Style A). Stil B zastopajo zadevne plasti v Vinči. Poudarek mu daje najlepša trakasta keramika, kar jih je bilo doslej najdenih na ozemlju Jugoslavije (pl. 2). V ta inventar slabo spada amfora pl. 2 (15). Na pl. 4 zbrani kosi, posebno 4 in 6, bi bili lahko vrvičastokeramični, za kar je treba primerjati češko gradivo. V tem stilu je močan vpliv jordansmühlske kulture. Zaradi popolnosti bi bilo treba primerjati vučedolsko gradivo; nekateri tipi so odločno identični. Izmed eneolitiskih kultur je za nas najvažnejši stil B, najdišče Zoka (pl. 18), ker ga smatrate oba avtorja za okvir, v katerega sodi tudi Ljubljana. To je samo deloma točno, kajti Ljubljana vsebuje tipe, ki jih je mogoče obravnavati tudi pri mlajših fazah neolitika. V bronzastodobni keramiki so najbolj zanimive nekatere bizarne oblike kraterjev podobnih amfor. Praoblake je dala najbrž neka varianta rössenskih vaz.

Kronološki shema srbskega neolitika in eneolitika po Vuliću in Grbiću bo treba še v marsičem spopolniti, zlasti kjer gre za ostale pokrajine Jugoslavije. Predvsem pa je treba pri ogromni mešanici neolitskih stilov v Srbiji, ki je še večja nego v Vučedolu, ugotoviti vodilne osnovne stile, njih teritorialno razdelitev ter posamezne faze razvoja oziroma metamorfoze oblik. Kolikor je ta kronologija zgrajena na stratigrafiji, ne bi bilo napačno, to omeniti v uvodu ter tudi navesti spremno gradivo. Toda to presega morda značaj in okvir tekstov pri izdaji CVA.

Iz prednjega je razviden pomen publikacij CVA za jugoslovansko prehistorijo. Če bodo uspevale, bo to pot, ki nas bo privedla do zadovoljive objave spomenikov. Pri tem pa ne bomo smeli obstati. Ta izdaja mora tvoriti temelj za reševanje najvažnejših vprašanj prehistorije južnovzhodne Evrope, predvsem pa jugoslovanskih pokrajin. Istočasno s tem bi bilo potrebno izdajo nekoliko popularizirati, morda na ta način, da bi poleg mednarodne, v francosčini tiskane izdaje izhajala vzporedna domača s primernim tekstom. Kajti brez razširitve zanimanja za to vedo in brez poučitve širokih plasti naroda naša arheologija ne more pričakovati doma onega odmeva in tiste pozornosti, ki bi jo zaslužila, in se še dolgo ne bomo zavedali pomena naših arheoloških spomenikov, o katerem je inozemski znanstvenik že davno prepričan.

R. Ložar.

Pal von Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn. Budapest, 1938. (Dissertationes Pannonicae Ser. II, No. 13.)

»Panonske disertacije« ki so doslej sprejemale pod streho predvsem provincialno-arheološka dela, bodo odslej, kakor sporoča urednik zbirke, A. Alföldi, v opombi na čelu te knjige, objavljale tudi dela Prazgodovinskega instituta Fr. Tompe v Budimpešti, torej prehistorične razprave. Kot prvo tako delo je izšla Patayeva razprava.

Patay obravnava v svojem spisu zgodnjebronastodobne kulture na Ogrskem. Po kratkem, jedrnato pisanem uvodu govori v I. razdelku o podlagah ogrske bronaste dobe, med katere šteje: 1. bodrogkeresztúrsko kulturo; 2. badensko kulturo; 3. zvončaste čaše in 4. vučedolsko-zoško (Zoka) kulturo. V II. razdelku obravnava prvo periodo bronaste dobe (po Childeu in Tompi Tószeg A), h kateri spadajo kulture: nagyrevska, nadaljevanje zvončastih čaš skupno s kisapostaško (Kisapostag) in končno oggäuško-sarródska kultura (Oggau-Sarród). V III. razdelku je govor o drugi periodi bronaste dobe (Tószeg B), ki jo sestavljajo kulture: Perjamos, severnopanonska inkrustirana keramika, razne inozemske kulture, magyaradska skupina, gatska (Gáta) in vatjanska kultura (Vatya) ter južnodonavska inkrustirana keramika. Izvajanja povzema posebno poglavje o kronologiji, slede pa okrajšave, literatura, table in karte.

Patayeva razprava je tehten doprinos madžarskih prehistorikov k zgradbi ogrske prazgodovine, nov uspeh v načrtnem, sistematičnem in premišljenem delu tamošnjih prehistorikov, predvsem F. Tompe. S to literaturo se morajo seznaniti tudi Jugoslovani, na jugu Hrvatje in Srbi, na severu mi Slovenci, kajti problemi so na številnih točkah skupni. Pa ne samo seznaniti, temveč si jo tudi vzeti za zgled in pobudo. Patay se je omejil na starejši dve periodi bronaste dobe, o razlogih govori v uvodu. V glavnem se drži periodizacijskega okvira, ki sta ga postavila Childe in zlasti Tompa, stremi pa po samostojni interpretaciji. Namesto Tompovega splošnega kronološko-teritorialnega obravnavanja skuša Patay dognati obstoj, obseg in vrednost posameznih kultur v zgodnji bronasti dobi, kar je zelo srečen vidik. Pojma »kultura« in »skupina«

Patay razlikuje. V kronologiji prinaša nekatere popravke k Tompovim dognanjem, zlasti pa k Reineckejevi kronologiji.

Na ogrsko bronasto dobo zre P. v najozjem kontaktu s predidolimi kulturami poznega neolitika oz. eneolitika. Kot osnovni kamni se mu prikazujejo omenjene štiri kulture. Pri pregledovanju reproduciranega gradiva imam tu in tam pomislek glede njegovih izvajanj, kar pa ne zadeva toliko avtorja, kolikor je temu vzrok dejstvo, da so še vse premalo raziskane zveze med starejšimi in mlajšimi neolitskimi kulturami. Osnovne kulture (po Patayu) ogrske bronaste dobe so tudi same nekeke sekundarne kulture, katerim je treba poreklo še določiti. Vendar je tudi tako opazen sorazmerno zelo močan nordijski vpliv.

V izvajanjih tega oddelka zasluži marsikako mesto omembe. Bodrogkereszturska kultura nadomešča jordanmühlsko (Tomp), ki pa je tudi pri Patayu pravilno ocenjena kot vplivno območje jordanmühlske. S tem je podan prehod do trakastokeramičnih kultur. Prav posebej smo mu hvaležni za izčrpnjšo sliko badenske kulture. Patay pravilno domneva, da je ta kultura nordijskega izvora, a močno vplivana od raznih podonavskih skupin (str. 13); do takega rezultata vodi tudi študij ljubljanske keramike. Pomembna je za kasnejše periode (tipus žarastih grobov). Kar se zvončastih čaš tiče, se P. ne strinja s Schránilovim nazorom, da niso imele dolgega življenja; njih sledi nahaja še v skupini Oggau-Sarród, ki je njen keramični inventar (tab. V) dejansko popolnoma odvisen od te kulture. (V primeri z njim je dvoročko iz Tököl, tab. I, 3, težko smatrati za zvončastokeramično obliko, kot to dela Patay.) Glede provenience teh čaš sodi tudi Patay, da je še nejasna; v posameznih inventarjih prevladujejo vplivi drugih kultur. Med podlagami bronastodobnih kultur na Ogrskem pogrešam vrvičasto keramiko, čeprav govori zanjo mnogo stvari. Tako si n. pr. visokih in slokih vrčev z ročaji, katerih madžarska najdišča obilujejo, ni mogoče drugače razlagati, kot da so to pozni refleksi vrvičaste keramike, predvsem vrčev (primerjati češki in moravski material). Podobno prevladujočo noto kot te členovite, sloke forme pa imajo one oblike, ki kakor koli nalikujejo kroglastim posodam in katerih genezo bi bilo treba dognati.

Z izvajanj ostalih delov se tu ni mogoče dalje muditi, omenim naj samo iskanje nastanka posameznih sestavin unéitice keramike (str. 39). Razen k zvončastim čašam kažejo njene stilne posebnosti brez dvoma tudi k nekaterim drugim severnim kulturam. Dobro bi bil Patay storil, če bi se ozrl nekoliko natančneje na zapadno ležeče sosedne kulture. V primeri z našimi razmerami so sosedni arheologi, med njimi tudi Ogri, toliko na boljšem, ker imajo izredno mnogo stratigrafsko zanesljivih postojank na kopnem, dočim za naše Barje vsega tega ni. Zato pa moramo zasledovati dognanja ogrske prehistorije, ki so za nas marsikje važna.

R. Ložar.

Sandor Gallus et Tibor Horváth, Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. Budapest, 1939. *Dissertationes Pannonicae* II, 9.

V hallstattskodobnih inventarjih ogrske prazgodovine je obilo ostankov konjske opreme (brzd, okroglih gumbov-tutulov, ploščic, vezi itd.), ki jih je treba smatrati za ostalino nekega ljudstva ali zelo razširjenega plemena konjenikov. Kot tako plemo so bili doslej znani Skiti, toda navedenih starin pod nobenim pogojem ni mogoče smatrati za skitsko last, ker so 1. starejše in 2. različne od skitske konjske opreme. V zvezi z omenjenimi ostanki nastopajo tudi posamezne oblike orožja in okrasa. Ker torej ni skitska, je ta kultura oz. kulturna skupina predskitska.

Gallus in Horváth sta se lotila hvaležne in hvalevredne naloge, zbrati to ostalino v knjižni obliki in sta si delo razdelila tako, da je Gallus izvršil klasifikacijo spomenikov in podal kronološko sliko, Horváth pa je obdelal probleme te kulture, poreklo posameznih tipov brzd v izvenogrskih deželah, nato pa tuje elemente v ogrski predskitski kulturi oz. njene odnose do kulture ananinske, sibirske in vzhodnoazijske. Opis obširno izvedenih ilustracij, ki tvorijo zvezek zase, sta napravila oba avtorja skupno.

Kakor v marsikakem drugem primeru, tako predstavlja madžarski prazgodovinski teritorij tudi v tem primeru ono točko, na kateri je zaradi obilice in zgoščenosti gradiva možen konkreten prijem, hočem reči konkretizacija problema, ki sega preko doslej običajne zgolj nekam formalne prehistorične arheologije. Če pri tej pogrešamo ali pa ne moremo priti do nosilcev posameznih kultur in kulturnih skupin, se ob predskitski ostalini postavlja na dnevni red konkretno, čeravno trenutno še neznano ljudstvo kot nosilec in subjekt važne prehistorične kulture. S tem izkazujejo ogrski znanstveniki veliko uslugo metodiki prehistorične vede sploh, še posebej pa raziskavanju kultur na meji med vzhodno Srednjo Evropo ter Vzhodno Evropo in njenimi evrazijskimi periferijami. Delo obeh avtorjev je tehten doprinos k delu, ki so ga doslej v tej smeri izvršili Chantre, Tallgren, Merhart, Rostovcev, Hančar in drugi, obenem pa odpira nove poglede na hallstattsko kulturo.

Na razčistitvi teh vprašanj je živo interesirana tudi slovenska prehistorija. V našem gradivu imamo nedvomne dokaze, da so vplivi predskitske kulture segli tudi na slovenska tla in je treba omeniti samo inventar groba 12 iz gomile IV na Magdalenski gori pri Šmarju (R. Ložar v GMDS XV, 1934, 12) ter številne pokope konjenikov, najdene v izkopavanjih vojvodinje Mecklenburg, pa tudi kasneje, n. pr. na Vrhpolju pri Stični. Med primere, ki spadajo v območje vplivov te kulture, je treba prišteti male sulične osti, ki so pozneje značilne za skitske konjeniške grobe, dalje tip ploske sekire z dvema izpustoma (t. zv. Armchenbeil), ki je sorazmerno

dobro zastopan pri nas (R. Ložar, o. c., 42 sl.), pa tudi na jugovzhodu v območju japonske kulture, posebno pa spadajo sem brzde.

Če se posreči to kulturo točno opredeliti, bodo pojasnjeni razni doslej nerazumljivi njeni pojavi daleč proč od prvotne domovine (Tomba del guerriero v Tarquiniji), mnogo tega v doslej za hallstattske smatranih inventarjih (opozarjam na spomenike v Južni Tirolski in Hallstattu samem), pa tudi na Češkem (Platenice, Bylani). S tem bi ponovno prišel do veljave nazor, da je na hallstattski kulturi močno udeležena neka kultura iz vzhodnih evropskih območij, bila bi to predskitska kultura. Časovno segajo njeni začetki prav na konec bronaste dobe. V njenem stilnem obličju ni majhen delež nordijskih vplivov, za kar govori gotovo tudi pogosta navada torzirati predmete, bodisi keramiko, bodisi kovinke izdelke, pa tudi forme posod. Torzije v keramiki so istovetne s kanelurami in ne bo odveč ob priliki raziskati delež badenske kulture na nastanku predskitske kulture, kakor tudi definitivno črtati stilno in oblikovno vrednoto torziranja in zaklada južnih, italjskih kultur. Poleg doslej izdelanih vodilnih motivov, raznih tipov brzd, bo treba ugotoviti še druge vodilne forme inventarja in ga orisati. Potem pa bo potreba to kulturo razmejiti od tega, kar predstavlja Hallstatt kot tip, da bo mogoče kdaj »predskitsko skupino«, ki za enkrat vsebuje marsikaj tujega, res kot tako samostojno skupino uveljaviti in pokazati.

V uvodu knjige se nahajajo dobra in točna izvajanja Gallusa o pojmi »kultura« in »skupina« (prim. tudi Patayevo delo), ki pričajo o terminoloških študijah. Delo Gallusa in Horvátha naj kmalu pobudi nadaljnje raziskave. R. Ložar.

Aladár Radnóti, Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Budapest, 1938. Dissertationes Pannonicae II, 6.

V obsežnem in razkošno opremljenem zvezku je Radnóti obdelal bronasto posodje rimske dobe v Panoniji. To posodje je eno izmed glavnih področij, na katerem lahko zasledimo razvoj torevalne obrti na provincialnih tleh, s tem pa tudi razvoj umetne obrti. Radnóti je zbral ogromno gradivo, kar v ostalem ni bilo težko, ker so muzeji na obravnavanem ozemlju bogati na teh spomenikih. Hvalevredno pa je, da mu je uredništvo omogočilo izčrpno obdelavo in objavo v sliki. Kakor vsi ostali zvezki panonskih razprav s področja provincialne arheologije, vsebuje tudi ta gradivo iz naših krajev v obilni meri (Ljubljana, Ptuj, Polhov Gradec, St. Lovrenc nad Polhovim Gradcem itd.), zato bo moral delo uporabljati vsak slovenski arheolog.

Zdaj ko je avtor zbral gradivo in v posameznostih dognal marsikaj novega in točnega, predvsem tudi pri zvezah provincialnega gradiva s klasičnim ali pa z gradivom iz drugih provinc, naj o priliki svoja dognanja združi v sintetičen pregled te obrti na provincialnih tleh, pri čemer bi polagal posebno paznjo na posamezne teritorialne posebnosti, potem na osnove, ki jih je ta manufaktura prejela od prehistoričnih, čeprav že tudi importiranih, v glavnem pa morda avtohtonih proizvodov, dalje na ugotovljivi formalni in stilni razvoj in končno na pomen te robe za študij trgovskih zvez in splošno kronologijo. R. Ložar.

Ilona Kovrig, A császárkori fibulák főformái pannoniában. (Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien.) Budapest, 1937. Dissert. Pannonicae II, 4.

Kot 4. snopič zbirke Dissert. Pann. je izšel katalog panonskih fibul cesarske dobe izpod peresa Alföldijeve učenke, Ilone Kovrig. Katalog bo podobno kot ostale objave materiala izpolnil vrzel v provincialno-arheološkem slovstvu Panonije in izvršil koristno delo.

Katalog je sestavljen čisto tipološko. Kot dopolnilo ne bi bila odveč kratka skica splošnega razvoja forme, oz. pri posameznih tipih prikaz individualnega nastanka z glavnimi kronološkimi podatki. Nekatere tipe je lahko tudi teritorialno zelo točno omejiti; ker K. o tem v tekstu obširno govori, bi bila pregledna karta dobrodošla. Toda tudi tako je opravila potrebno delo, ki ga bomo morali vselej jemati v roke. To pa bomo morali tudi zaradi izdatnega upoštevanja fibul iz muzejev na slovenskih tleh (Ljubljana, Ptuj, Maribor). R. Ložar

Dobó Arpad, Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes. Dissertationes Pannonicae, ser. I. fasc. 1. Editio II. emendator. Budapest, 1940. 139 str. Pengő 15.—

Drobna, komaj 27 strani obsegajoča prva izdaja pričujočega dela, ki je z njo otvoril l. 1932. prof. A. Alföldi svoje zelo koristne »Dissertationes Pannonicae«, je bila kmalu razprodana, ker se je ta zbirka izven Panonije najdenih, ali na to provinco se nanašajočih napisov pokazala kot zelo potrebna (o njej prim. Glasnik XIV, 1933, 149). Sedaj je zbirka izšla že v drugi izdaji, ki je razširjena tudi na Dacijo (v prav za prav popolnoma samostojni drugi polovici, str. 95—139). Ne gre tu le za navadno predelano izdajo, kar je razvidno že iz ogromne razlike v obsegu (27 v prvi nasproti 94 str. v drugi, ne upoštevajoč drugi dacianski oddelek). Ne glede na to, da se je tudi število napisov znatno povečalo, je nova izdaja izšla v latinščini namesto prejšnje madžarsčine. Napisi sami so navedeni sedaj s celotnim besedilom in ne več v obliki registrov, poleg tega tudi z novejšo literaturo. Razdelitev snovi

je ostala v glavnem ista, le da sta prejšnji 6. in 7. oddelek sedaj združena v enega samega. V prvem oddelku so zbrani napisi, ki omenjajo vojake iz Panonije, in sicer najprej v prestolniških formacijah (praetoriani, urbanici, vigiles ter equites singulares), potem v mornarici in končno v ostalih vojaških formacijah (legije, kohorte itd.) Poročilo Kasija Diona (74, 2, 2-4), da je cesar Septimij Sever svojo telesno gardo rekrutiral po večini iz Ilircev, dobil v teh napisih svojo najlepšo potrditev. Vendar pa so Iliri tudi že pred Septimijem Severom služili v cesarski gardi, kakor je baš iz Dobovega dela razvidno. Od equites singulares, katerih domovina je znana, sta kar dve tretjini iz podonavskih dežel. V vseh prestolniških formacijah so torej služili vojaki iz naših mest, iz Emone, Poetovija, Siscije, Murse, Sirmiuma, Cibalisa itd. Znatno razširjen nasproti prvi izdaji je tudi 2. oddelek, ki vsebuje civilne osebe panonskega porekla. To poglavje pa bi bilo boljše kot 5. uvrstiti, kajti naslednji trije oddelki imajo zopet vojaški značaj. Tako omenja v 3. poglavju »loci Pannonica in designationibus munerum militarium commemorata«, torej vojaške osebe ali formacije, ki se o njih izrečno omenja, da so služile v okviru panonske vojske. V 4. oddelku so navedeni vsi napisi z omenitvijo auxiliarnih formacij, ki so bile prvotno rekrutirane iz Panonije, in sicer imamo 2 alae in 4 cohortes Pannonicae, nadalje 2 cohortes Gallorum Pannonicae, 8 cohortes Breucorum, 2 cohortes Varcianorum, classis Pannonica ter razne vexillationes ali auxilia iz Panonije oziroma iz Ilirije sploh. Pri teh napisih pa ne gre vedno za vojake, ki so bili res doma iz Panonije. Rim nikdar ni pustil auxiliarnih formacij v istih krajih, kjer so se rekrutirale. Panonski vojaki so prišli torej daleč okrog po svetu, v Germanijo, Britanijo, v Afriko itd. Šeasoma pa ni bilo več mogoče te formacije popolniti iz prvotnega nabornega področja, nego iz bližnjih krajev. Imena pa so kljub temu ostala tem formacijam ista kakor poprej. Tako se na pr. v naši zbirki pod št. 262 neki Quintus Mucratrali f. eq. alae Pannoniorum I izrečno omenja kot natione Thracus. Zelo važni so napisi, zbrani v 5. poglavju: Bella Pannonica, ki jih je avtor kronološko uredil v 5 skupin, začeti od Avgustovih vojn do vojne cesarja Konstancija II. zoper Kvade in Sarmate. Poleg izvlečka iz Monum. Ancyran. najdemo tu tudi vse podatke iz acta triumphorum itd. V 6. oddelku so končno še razni napisi, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v prejšnje oddelke, kakor omenitve panonskih mest v izvenpanonskih napisih, osebna imena, ki so v zvezi s kakšnim panonskim krajevnim imenom itd. Pod št. 439 imamo tu na pr. nagrobni spomenik, ki je postavljen človeku z imenom C. Emonius Sex. f. Ani(ensis) Clemens (CIL XI 409 iz Ariminum). Sodeč po tribusu ni bil iz Emone ali sploh iz Panonije, temveč verjetno iz Zgornje Italije, kjer se je tudi kamen našel. V tem oddelku je tudi cela vrsta starokrščanskih napisov.

Drugi del knjige je posvečen napisom, ki se nanašajo na Dacijo. Urejen je na enak način kakor panonski in popolnoma ločen od prvega. Tudi indices so ločeni. Druga izdaja naše zbirke bo gotovo imela še večjo korist kakor prva ter bodo avtorju in izdajatelju zaradi tega tudi prav hvaležni vsi, ki se bavijo s panonsko zgodovino in kulturo. B. Saria.

Tabula Imperii Romani. Karte des Römischen Reiches auf Grundlage der Internationalen Karte 1:1.000.000. Blatt M 32. Mogontiacum — Mainz. Bearbeitet von Peter Goessler. Frankfurt, Römisch-Germanische Kommission 1940. 1 karta + 88 str. besedila. Cena RM. 5.—, karta sama RM. 1.50.

Kakor sem že v Glasniku (XIII, 1932, 10 sl.) omenil, so ob priliki mednarodnega geografskega kongresa v Cambridgeu l. 1928. sklenili, naj se izda v merilu mednarodne karte 1:1.000.000 zemljevid rimskega imperija, ki naj v velikih potezih prikaže sliko naselitve rimske države za časa cesarstva. Centralni komite za to karto, ki se je ustanovil v Southamptonu, se je sedaj preselil v Berlin. L. 1937. je stalni odbor s sodelovanjem strokovnjakov iz podonavskih dežel imel svojo sejo v Ptuj, kjer je bila določena definitivna oblika zemljevida in spremljajočega teksta. Célo delo je preračunano na 52 kartnih listov, ki jih naj izdelajo države, ki so teritorialno največ sodelovale na dotičnem listu. Tako bo na pr. naša država prevzela tisk lista Sofije. List Trst, ki obsega celotno slovensko ozemlje, pa se pripravlja v Rimu. Na tem listu sodelujejo štiri države (pred zadnjimi političnimi spremembami celo šest!). Tabula Imperii Romani se razlikuje od ostalih arheoloških zemljevidov v tem, da ne vsebuje nikakih podatkov iz moderne topografije razen majhnega števila za lažjo lokalizacijo potrebnih krajevnih imen. Noče biti karta najdišč, kakor na pr. naša jugoslovanska arheološka karta, ampak le strogo historična karta rimskega imperija. Doslej sta izšli dve angleški karti, ena francoska in štiri egipčanske. Italija je izdala nekaj poskusnih listov, Nemčija pa je sedaj prvič objavila pričujoči list Mogontiacum — Mainz tudi s spremljajočim tekstom v obliki indeksa s kratkimi podatki o virih in o literaturi za vsako navedeno mesto, kakor je to bilo sklenjeno na ptujski konferenci. Karta sama sega od holandske meje severozapadno od Xantena (castra Vetera) do bavarske planote jugovzhodno od Augsburga (Augusta Vindelicorum), kjer se bo priključil naš list Trst (L 33). Polovica lista obsega svobodno Germanijo, katere naselbine, ceste itd. niso navedene, razen rimskih taborov Haltern, Oberaden in Kneblinghausen. O načinu, kaj in kako so bili posamezni podatki kartografsko fiksirani, govori Goessler v predgovoru k tekstnemu zvezku. Delo je bilo precej težavno, kajti mednarodni odbor je določil nad 50 različnih znakov in ni bilo vedno lahko odločiti, kaj naj se označuje z enim ali z drugim znakom. Tako imajo na pr. tabori kar štiri različne znake.

Vsak tak zemljevid nam da seveda le slučajno sliko antične naselitve, ker je stanje raziskovanja pač neenako v različnih predelih. Goessler je hotel paralizirati to neenakost s tem, da je v intenzivneje raziskanih krajih eklektično postopal, t. j., da je število znakov za villae rusticae zmanjšal, v slabše raziskanih predelih pa je omenil tudi vsako domnevano pristavo. Takšno postopanje je sicer razumljivo, vendar pa nevarno, ker je preveč subjektivno. Drugače pa je zemljevid zelo vestno izdelan in bo zlasti tekst služil tudi nam kot vzgled za naš list.

B. Saria.

Bibliographia Pannonica. V. A rómaikori magyarorszáék és a népvándorlás kutatásának új irodalma 1938- és 1939-ben. Die neue Literatur über die Römerzeit und die Epoche der Völkerwanderung in Ungarn aus den Jahren 1938 und 1939. Dissertationes Pannonicae, ser. I. fasc. 10. Budapest, 1940. 69 str., broš. RM. 6-40, vez. 7-90.

Bibliographia Pannonica, katere prvi štirje zvezki so izšli v časopisu »Pannonia« v Pečuju in kot posebni odtiski tudi v »Pannonia - Könyvtar« (prim. oceno prvega zvezka v Glasniku, XVI, 1935, 138), je v prvi vrsti namenjena madžarskim dijakom in strokovnjakom. Pokazala pa se je kot zelo praktična za vse znanstvenike, ki se kakor koli bavijo s podonavskimi deželami. Zaradi tega se je izdajatelj, univ. prof. A. Alföldi, odločil dostaviti posameznim poglavjem poleg madžarskega tudi nemški naslov. Panonska bibliografija obsega veliko večje področje, kakor bi pričakovali po imenu. Ne omeji se samo na Panonijo v ožjem smislu — podnaslov govori o Madžarski namesto Panonije —, temveč upošteva vse balkanske province rimskega imperija in predvsem tudi Dacijo, poleg tega pa tudi vsa dela iz področja provincialne arheologije, ki bi kakor koli bila v zvezi s panonskimi spomeniki, čeprav le kot primerjalno gradivo. Včasih pa se nam zdi obzorje vendar preširoko potegnjeno in se človek nehoti vpraša, kakšno zvezo ima s Panonijo na pr. A. Björn, Bibliographie des sciences pré-historiques en Norvège, ali H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Toda bolje preveč kakor premalo. Naša zgodovinska bibliografija, ki smo z njo začeli v prejšnjem letniku Glasnika, je v tem pogledu bolj omejena, upošteva pa na drugi strani tudi najmanjše članke po dnevnikih, ki jih je madžarska bibliografija izpustila. Tudi prazgodovinska literatura je v njej upoštevana le v gotovih mejah, namreč v kolikor gre tu za ilirske in keltske kulture, ki so važne za poznejšo panonsko (2. Illyrische und keltische Voraussetzungen der panonischen Geschichte und Kultur). Zelo vestno je pritegnjena literatura o preseljevanju narodov v zadnjem poglavju: 13. Die Grenzvölker des Donauraumes in der Kaiserzeit und die Völkerwellen der Epoche der Völkerwanderung. Celotno gradivo je razdeljeno v 13 poglavij, v vsakem poglavju po alfabetskem redu. Važnejša dela so karakterizirana s kratkimi pripombami, žalibog pa le v madžarsčini. Škoda, da na kraju ni nobenega avtorskega kazala, s čimer bi ta bibliografija precej pridobila. Članki iz našega Glasnika so omenjeni, ni jih pa na pr. iz ČZN ali iz Kronike slov. mest. Od važnejših del pogrešam med drugim na pr. Duhn, Italische Gräberkunde II, Valmin, Das Adriatische Gebiet in Vor- und Frühbronzezeit, Jantsch, Die spätantiken und langobardischen Burgen in Kärnten itd.

B. Saria.

Anton Sovrè, Stari Grki (Mohorjeva Občna zgodovina, drugi zvezek). Celje, Družba sv. Mohorja, 1939. 568 str. s številnimi slikami, 4^o.

Že v 1. številu prvega letnika svojega »Književnega Glasnika« je Mohorjeva družba prvič napovedala izdajanje nove občne zgodovine, ki bi nadomestila staro, svoj čas zelo priljubljeno Staretovo občno zgodovino. Izdaja je bila nameravana v snopičih in prvi del, ki bi obsegal celoten stari vek, je bil najavljen že za naslednje leto 1935. Stvar se je pa le zavlekla za skoraj pol decenija. Zato pa je bil tudi prvotni obseg precej prekoračen. Medtem ko bi po prvotnem načrtu obsegala prva knjiga poleg geopolitičnega uvoda ves stari vek in bi le še tri knjige obdelale ostalo zgodovino, obsega pričujoči drugi zvezek samo grško zgodovino, a celotna zgodovina se bo prikazala v 12, kakor sodimo po prvem, zelo obsežnih zvezkih. Zgodovina klasičnih narodov se bo torej v primerjavi z drugimi občnimi zgodovinami zelo na široko obdelala. Nova »Svetovna zgodovina«, ki jo ravnokar izdaja Bibliografični zavod v Leipzigu v 16 knjigah, obravnava na pr. zgodovino starega orienta in celo antiko le v enem samem zvezku. Tega favoriziranja stare zgodovine v Mohorjevi »Občni zgodovini« se moremo le veseliti, kajti klasične kulture so vendarle temelj, iz katerega se je razvijala naša skupna duhovna kultura, na kar se je žal v povojni dobi vedno bolj pozabljalo. Avtor prvega zvezka in tudi tretjega, ki bo obsegal rimsko zgodovino in ki jo, kakor se zdi, lahko pričakujemo v doglednem času, je izvrstni poznavalec antike, prof. Anton Sovrè, ki je do sedaj zaslovel zlasti po svojih odličnih prevodih iz klasične literature. Ni čuda, da se tudi njegovi »Stari Grki« odlikujejo po svojem blestečem stilu, polnem temperamenta, tako da je čitanje njegove zgodovine naravnost veselje. Njegovo stremenje po objektivnosti, ki ne izključuje gotove prav subjektivne poteze, ga je napotilo, da nam predstavlja stare Grke z vsemi svetlimi, pa tudi z vsemi temnimi stranmi. Slike, ki nam jih tu riše, so zaradi tega tudi polne barve in polne življenja, bolj plastične, kakor v marsikateri drugi grški zgodovini. Delo je zasnovano poljudno, zaradi tega morda tu in tam malo na široko raztegnjeno, nikdar pa ne zapusti avtor znanstveno solidno

fundiranih temeljev. Podobno kakor U. Wilcken, *Griechische Geschichte im Rahmen der Altertumsgeschichte*, sedaj morda najboljša krajša grška zgodovina, ki ji sledi Sovrè v marsikaterem pogledu, je tudi on svoje »Stare Grke« razdelil v 12 delov. Vendar pa ne sega Sovrètova zgodovina kakor Wilcken do konca zadnje helenistične monarhije, do osvojitve Egipta od strani Rimljanov l. 30 pr. Kr., nego le do razpada Lizimahove države in ustanovitve treh helenističnih monarhij, Ptolemajske, Selevidske in Antigonidske. In to je dobro. Helenistična zgodovina je tako močno povezana z rimsko, da bi moral avtor v tretjem zvezku marsikaj ponavljati, kar je že v drugem povedal. Če ne gledamo na to, da je Wilcken na kratko obdelal tudi staroorientalsko zgodovino in da se Sovrè na drugi strani obširneje bavi s kulturnim razvojem, se razdelitev pri obeh avtorjih bolj ali manj ujema. Le zgodovina Aleksandra Velikega je relativno kratko izpadla napram zgodovini njegovih naslednikov ali njegovega prednika. Prav hvaležni pa smo avtorju, da poleg politične zgodovine enakomerno upošteva tudi kulturno in celo literarno, ki mu je prav posebno pri srcu. Na drugi strani pa je ustavni razvoj grških držav, zlasti atenske, precej sumarično obdelan.

Nihče ne bo pričakoval, da nam Sovrè na podlagi ponovnega raziskovanja antičnih virov, ki jih seveda dobro pozna, poda popolnoma novo koncepcijo grške zgodovine. Vrednost in sloves takih za vsako ceno »originalnih« del je navadno kratkotrajna. Na drugi strani pa tudi niso Sovrètovi »Stari Grki« navadna kompilacija brez originalnosti, kako suhoparno referiranje tega, kar so drugi izsledili. Nasprotno, Sovrè ima o dogodkih in o zgodovinskih osebah svoje prav posebno mnenje, ki ga temperamentno zastopa. Omenimo samo dve stvari, na katere so deloma tudi že drugi kritiki opozorili: Sparta in Demostenes. Nasproti današnjemu precejevanju Spartanskega kozmosa poudarja upravičeno tudi vse temne momente v tej aristokratski državi z njeno pretirano državno vzgojo, zlasti tudi neznošno razmerje Spartiatov do Perioikov in Helotov in dejstvo, da se je Sparta zavestno izločila iz kroga stvarilnih držav.

Manj posrečena se mi zdi njegova karakteristika atenskega retorja in glavnega nasprotnika makedonskega kralja Filipa II. Res je, da Demostenes ni več to, kar je bil za klasicizem prejšnjih stoletij. Historično misleče 19. stoletje je v tem oziru povzročilo precejšen preobrat, zlasti odkar je J. G. Droysen odkril pomen helenizma. Razen tega je sodobna zgodovina 19. stol., namreč razvoj velikih nacionalnih držav namesto prejšnjih majhnih držav, izgledala kot direkten pendant grške zgodovine v 4. stol. pr. Kr. Pri modernih zgodovinarjih, kakor K. J. Beloch in dr., se je Demostenes, ki mu sreča ni bila naklonjena v njegovem političnem delovanju, preobrnil v glavno oviro za politično zedinjenje Grške. Ali ta historiografija ga je obsodila le post eventum. S pretiranim paraleliziranjem s sodobno zgodovino se ni mogla uživati v tedanje politične in duševne razmere. Ne smemo pozabiti, da vodi Filip prav za prav makedonsko dinastično politiko. Zedinjenje Grške mu je le sredstvo pri tem. Demostenes pa brani politično svobodo, kakor so jo stoletja pojmovali v Atenah. Z zadnjimi napori brani nekdanj tako sijajno pozicijo starih Aten v Grčiji, ki pa je bila bolj ali manj že izgubljena, česar pa sodobniki niso mogli presoditi v enaki meri kakor mi po več ko 2000 letih. Da gre tu za tragično borbo zastarele grške državne oblike, tkzv. polis, z novo se pojavljajočo, to ni prišlo niti Demostenu, niti poznejšim do popolnega spoznanja. Učitelj Aleksandra Vel., Aristoteles, zastopa v svojem velikem državnoteoretičnem delu »Politika« isto tako še ideal stare grške polis, za katero se bori Demostenes. Tudi največji nasprotniki Demostena, kakor Wilcken, mu ne morejo odreči patriotizma in pripravljenosti, da se žrtvuje do zadnjega za domovino. Ali ni presunljivo, kako vprašuje ob koncu svoje politične kariere svojega nasprotnika Eshinosa, kaj bi mogel v tej situaciji drugega storiti (Dem. govor o vencu)? Cisto pravilno pravi Wilcken, da bo ostala ta heroična borba, čeprav so bile premise za Demostenovo politiko napačne, za vedno zgled nesebičnega patriotizma. Od vsega tega pa pri Sovrètu skoraj nič ne ostane. Zanj je Demostenes le »eden najkratkovidnejših grških državnikov, nespravljiv demagog, perzijski agent, kratkovidni komediant, mož, ki mu je splela zgodovina venec laži okoli glave, plitev duh in brez znanstvene obrazbe« in kakor so že vsa ta lepa epiteta, ki jih ima baš za Demostena v preobilici. To je vsekakor pretirano. Danes, ko že nastopa reakcija zoper tako podcenjevanje Demostena (prim. Cambridge Ancient History VI; W. Jäger, Demosthenes, der Staatsmann und sein Werden itd.), zveni Sovrètova sodba že nekako anahronistično.

Se na nekaj bi tu opozoril. Mohorjeva Občna zgodovina je prvo tako delo, ki izhaja v Jugoslaviji. Že v predhodnih oglaših se je omenilo, da bo v njej posebno poudarjeno, kar je za našo domačo zgodovino važno. V tem oziru pa pogršam marsikaj pri Sovrètovih »Starih Grkih«, ki se, kar se tega tiče, prav nič ne razlikujejo od tujih kompandijev. Že pri prihodu Grkov v njihovo poznejšo domovino, ki so nedvomno šli skozi naše vzhodne kraje, bi se moral omeniti pomen predhistoričnih najdišč v Srbiji in njihove karakteristične mediteranske idolne plastike za to vprašanje (Vinča itd.). Imamo danes že precej obsežno literaturo o tem, čeprav malo raztreseno (Childe, Fuchs, Schachermeyr, V. Müller itd.). V tujih kompandijevih seveda ne pride to še do veljave. Sirakuzanske kolonije na dalmatinski obali so na str. 359 sicer kratko omenjene, ne pa, da so tudi Atenci l. 325/24 pr. Kr. kolonizirali v oblasti Jadranskega morja. Po novejšem mnenju so imeli celo svoje mornariško oporišče ob dalmatinski obali (Dittenberger, Syll. 305, cf. tudi Phil. Wochenschrift 1931, 1575). Tudi ob priliki prvih Filipovih podjetij (str. 390) bi se vsaj lahko omenilo, da se je to po večini odigralo na našem ozemlju, kjer je kralj l. 359 pr. Kr. daleč proti severu prodiral in v bližini Stobija vojeval. Upamo, da bo rimska zgodovina v tem pogledu kaj več prinesla. Za to pa bo potrebno pogledati poleg literarnih virov še neliterarne, zlasti napise itd.

Kljub tem in še kakim drugim pripombam, ki jih bodo morda stavili drugi kritiki, pa so Sovrétovi »Stari Grki« vendar delo, ki bo ostalo še dolgo nedoseženo. Bistvo kritike je pač, da poudarja bolj to, kar vzbuja pomisleke, kakor pa pozitivne strani, a teh ima Sovrétovo delo nedvomno toliko, da lahko iskreno čestitamo avtorju in založbi.

Založba se je potrudila izdati to delo v najbolj sijajni obliki, ki ustreza lepemu besedilu, zlasti tudi s številnimi ilustracijami. Zal pa ne velja naša odlična sodba o besedilu tudi za ilustrativno stran. Ne vem, iz katerih razlogov so bile fotografske predloge za slike preisane s tušem, s čimer so izgubile vsako avtentičnost. Če bi te risbe bile vsaj kake umetnine, kakor so bile za časa renesance ali baroka bakrotisne ilustracije (na pr. Piranesi itd.). Tega pa prav gotovo ne bo nihče trdil o takih karikaturah, kakor so mnoge teh slik, da omenim samo nekatere, ne da bi dolgo iskal, na pr. na str. 126, 135, 145, 147, 170, 175, 285, 308 itd. itd. Pa tudi avtotipije niso prav posrečene. Po večini so pretemne. Moderne arheološke slike so razen tega že davno opustile črno ozadje pri antičnih statuah in ga nadomestile z nevtralnimi sivim. Pričujejoče delo ima skoraj povsod črno ozadje, le izjemoma imamo sivo in baš te slike so najbolj uspele (na str. 253, 377, 479). V poglavju o starejšem grškem verstvu (str. 54) se nahaja znani poznohelenistični dopisnik Zeusa iz Otrikolija. Nehoté bo nepoučeni bralec mislil, da je že starejša grška umetnost predstavljala vrhovno grško božanstvo tako patetično. Na tem mestu bi raje pričakovali kako starejšo Zeusovo sliko, recimo vsaj dresdensko statuo. Zakaj je na str. 152 za Françoisovo vazo predstavljen pars pro toto, mi je uganka. Pogrešam tudi zemljevide. Toda to so že vsi kritiki omenili. Založba jih je naknadno obljubila. Upam, da bo ta dodatek prinesel tudi nekaj bibliografskih podatkov. Vsekakor pa želimo, da se bo založbi posrečilo kljub sedanjim neugodnim razmeram nadaljevati in srečno končati to epohalno delo.

Balduin Saria.

Cerkvenih očetov izbrana dela: Spisi Apostolskih očetov. Poslovenil Fr. P. Omerza, uvod in opombe napisal dr. Fr. Ks. Lukman. Celje, Družba sv. Mohorja, 1939, 257 strani.

Kot nadaljevanje zbirke patrističnih del, ki jih izdaja v redakciji univ. prof. dr. Fr. Ks. Lukmana Mohorjeva družba in katere prvi zvezek smo v GMDS XIX 1938, 76 sl. prikazali, so lani izšli spisi Apostolskih očetov, t. j. najstarejših krščanskih pisateljev, ki so bili učenci apostolov, oziroma, ki se je o njih vsaj mislilo, da so to bili. Pričujejoči zvezek obsega torej tako imenovano Barnabovo pismo, list sv. Klementa Rimskega Korinčanom, sedem ohranjenih pisem sv. Ignacija Antiohijskega, ki jih je pisal petim cerkvam v Mali Aziji, rimski cerkvi ter smirnskemu škofu Polikarpu. Ta pisma so zelo važna za poznavanje notranje organizacije starokrščanskih cerkvenih občin, zlasti starokrščanskega pojmovanja o monarhičnem episkopatu. Dalje imamo v tem zvezku še pismo sv. Polikarpa Smirnskega in obsežni apokaliptični spis »Pastir«, ki ga je napisal brat papeža Pija I. Hermas. Prevod iz grščine je v tem zvezku oskrbel prof. Fr. Omerza iz škofijskega zavoda v Št. Vidu nad Ljubljano, uvod in opombe pa je napisal urednik zbirke sam. Tudi ob izidu drugega zvezka lahko ponavljamo našo svoječasno željo, da bi se založbi posrečilo nadaljevati to zbirko. Kar nam založba in urednik še obetata, so res biseri starokrščanske književnosti.

Balduin Saria.

Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive 1295—1336. Unter Mitwirkung von Bertha Richter-Santifaller herausgegeben von Leo Santifaller und Heinrich Appelt. 1. Teil. 2. Lieferung (1317—1336). 1941. Verlag von S. Hirzel in Leipzig. (Brixner Urkunden. Herausgegeben von Leo Santifaller. II. Band.) — XLII + str. 287—688. V. 8°.

Od objave brixenskih listin za razdobje od 1295 do 1336, katere prvi snopič z listinami od 1295 do 1317 je naš Glasnik že naznanil (1940, str. 131), je izšel po nedolgem presledku drugi snopič z listinami od 1317 do 1336. Tudi med temi jih je nekaj, ki se nanašajo na nekdanjo posest brixenske cerkve na Slovenskem: listina Henrika iz Mlinega, datirana 6. novembra 1325 na Bledu (v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani); listina Nikolaja z Bleda, datirana 10. julija 1329 v Brunecku, s katero izdajatelj naznanja, da mu je brixenski škof dovolil, obdati njegovo izbo v Zaspu z zidom (v Škofijskem arhivu v Brixenu); listina Hugona iz Zaspja, datirana 11. julija 1333, s katero se ta z brati odpove vsem pravicam do kmetije, pripadajoče prošnji na Otoku v vasi Spodnje Gorje (v Državnem arhivu v Bozenu). — Dragocen je Santifallerjev uvod k tej publikaciji, ki podaja pregled sedanjega stanja objave in pretres pisanih virov za zgodovino starih škofij v Brixenu, Trentu in deloma Churu do sredine 14. stoletja.

M. Kos.

Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee. — Fiume. Rivista della Società di studi fiumani in Fiume. Anno XV—XVI (1937—1938), str. 3—130.

Objava obsega regeste in izvlečke iz listin, ki se nanašajo na zgodovino gospodov Devinskih in Walsee. Ti so bili gospodarji Reke, imeli pa v svoji oblasti tudi znatne dele slovenske zemlje na Krasu, Notranjskem, v Istri in na Štajerskem. Zato more objava zanimati tudi slovenskega zgodovinarja. Regeste in izvlečke je priredil najprej v nemškem jeziku V. Handel-

Mazzetti, v italijanščino pa jih je prevedel S. Gigante. Izčrpane so ponajveč listine iz nekdanjega Dvornega komornega arhiva in Državnega arhiva na Dunaju, nekateri starejši in novejši repertoriji ter inventarji dunajskega Državnega arhiva, dalje listine iz arhiva rodbine Starhemberg v Eferdingu pri Linzu, iz arhiva v Walseeuju in še iz nekaterih drugih arhivov. Prireditve more koristiti kot zasilna orientacija o gradivu, ki se tiče zgodovine Devinskih in Walseejevcev. Nikakor pa ti izvlečki in reģesti oziroma teksti ne morejo služiti kot polnovredno gradivo za zgodovinsko proučevanje, ki bi mogoče celo moglo nadomestiti originale. Na prvi pogled se vidi prireditvi, da jo je sestavljal nekdo, ki takemu delu še od daleč ni bil kos. Reģesti oziroma izvlečki niso sestavljeni tako, kot se takemu poslu v znanstvenem in kritičnem oziru streže. Napačnih krajevnih lokalizacij, zmotnih citatov in pogrešnega datiranja je več kot preveč. Vrh tega zmanjšuje še vrednost podanega nepotrebno prevajanje nemških reģestov, izpisanih iz starih repertorijev in inventarjev, v italijanščino. Slovenskega zgodovinarja more zanimati, da se nahaja nekaj gradiva za zgodovino slovenske zemlje tudi v arhivih v Eferdingu in Walseeuju v avstrijskem Podonavju, ki doslej ni bilo v njegovi evidenci. M. Kos.

Aleksander Solovjev, Predavanja iz istorije slovenskih prava. (Narodne pravne istorije s obzirom na istoriju slovenskih prava.) — Štampano kao rukopis. Beograd 1939, str. 244.

Nova uredba o pravnih fakultetah, ki je stopila s šolskim letom 1939/40 v veljavo, je postavila pravno-zgodovinskega predavatelja pred nove naloge. Namesto predavanj iz Slovenske pravne zgodovine na juridičnih fakultetah v Belgradu in Subotici, Obče pravne zgodovine in Pravne zgodovine Srbov, Hrvatov in Slovencev na zagrebški pravni fakulteti, in slednjič namesto Zgodovinskega razvoja sedanjega javnega in zasebnega prava in Pravne zgodovine Južnih Slovanov na ljubljanski, je stopila Narodna pravna zgodovina z ozirom na zgodovino slovanskih prav.

Na belgrajski fakulteti sta izza leta 1920 še od smrti prvega titularja D. Mijuškovića skoraj 15 let osirotelo stolico za slovansko pravno zgodovino — stolice za srbsko pravno zgodovino na belgrajski univerzi ni nikdar bilo — v kratkem času povzdignila na lepo višino ruska profesorja: prezgodaj zamrli Fedor Taranovski in Aleksander Solovjev. Prvi je izgradil doslej najpopolnejšo pravno zgodovino srednjeveške srbske države Nemanjićev v svoji »Istoriji srpskog prava u Nemanjićkoj državi« (I—III, 1931—35). Drugi pa je obogatil srbsko pravno književnost z vrsto pomembnih razprav, zlasti iz področja razmerja med srbskim in bizantinskim pravom. V delu, navedenem v zaglavju, pa priobčuje kot rokopis, označujoč jih tako kot začasna, predavanja, kakor si jih je zamislil v smislu nove fakultetne uredbe, svojim slušateljem v študijsko oporo.

Pisatelj je v uvodu razodel svojo namero, da noče analitično, marveč le sintetično podati srbsko, hrvatsko in slovansko pravno zgodovino s pregledom osnovnih črt pravne zgodovine Rusov in Bolgarov, Cehov in Poljakov, hoteč s tem pripomoči k razumevanju skupne evolucije slovanskega prava. Omejuje se pa le na zgodovino državnega prava in zakonodavstva, ker meni, da se ob evoluciji državne in družabne uredbe more najboljše spremljati dinamika pravnega razvoja. Zgodovina kazenskega in zasebnega prava pa se mu na začetku juridičnega študija ne zdi toliko potrebna. Misli, da zadostuje, čemur pa ne morem pritrditi, če jo predavatelji vpletejo pri predavanju ustreznih dogmatičnih disciplin in če jo predavajo v doktorskih kurzijah.

V prvem, uvodnem razdelku (str. 1—52) obširneje razpravlja o razvoju pravno-zgodovinske vede sploh, slovanske in jugoslovanske posebej in označuje kaj zanimivo delo najznačilnejših njenih slovanskih in jugoslovanskih predstavnikov.

V drugem delu se loti svoje glavne naloge. Kakor Rus Zigel in Srb Mijušković poskuša izvesti tudi S. za pravno zgodovino vseh slovanskih narodov enotno periodizacijo (str. 55—57). Zamislil si je pet razdobj. Prvo, od VI.—IX. stol., imenuje dobo plemenskega in pogankega življenja; druga, doba primitivnih držav, sega do XIII. stol.; tretja, stanovskih držav, do začetka XVI. stol.; četrto, do XIX. stol., imenuje dobo zmahe absolutizma; peto, od začetka XIX. stol., pa dobo demokracije slovanstva. »Predavanja« Solovjeva obsegajo le prva tri razdobja. V obsevu teh razdobj zavzema slovanska pravna zgodovina skromno mesto. V prvem razdobju Slovencev izrečno ne omenja, niti ko govori o Slovanih in Obrih in o Samovi državi, niti ko omenja slovanske kneze na Koroškem. V tej zadnji zvezi bi pač pričakovali vsaj gole omembe tako znamenitega vira, kakor je *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, čeprav navaja str. 77 iz nje citat: »eum ducem fecerunt«. Ko govori o »podčinjenosti Slovanov«, se znanstveno tako razgibanega problema, kakor je razmerje Obrov do Slovencev, niti ne dotika. Kar »predpostavlja«, »da so Obri prvi začeli nameščati pri podrejenih Slovanih uradnike, župane, ki so imeli nalogo, izsiljevati od prebivalstva državne dohodke, in so bili upravičeni, obdržati zase en del teh dohodkov po svojih zaslugah. Taki župani so imeli pravico pobirati dohodke ali od vse županije ali od neke vasi ali od nekega vladarjevega monopola. Ti župani so se hitro udomacili pri onih Slovanih, ki so bili pod obrsko nadvlado«. Ob takih domnevanjih brez prave podlage v virih tembolj pogrešamo omembe listinsko izpričanega slovenskega župana Physsona in slovenske dekanije.

Oris drugega razdobja (str. 78—142) je v velikem delu posvečen hrvatski narodni državi (str. 82—102). Slovensko zgodovino te dobe obravnava S. na str. 106—110 v § 45. »Slovenačke

zemlje od IX.—XII. veka« in v § 46.: »Ustoličenje koroških hercega«. V prvem kaže na razdelitev naše zemlje med nemške dinaste, potem na fevdalizacijo v našem ozemlju in na neko fevdno hierarhijo grofov-ministerialov in opod ter na početke stanovske ureditve. Te vrstice so edine, ki jih posvečuje evropskemu pravnemu institutu fevdstva. Glede grofov pravi, da imajo široke pravice v izvrševanju sodstva in da pobirajo za to globo. To bi utegnilo roditi napačne predstave o tedanjem sodstvu. O domačih večah v tej zvezi nič ne pove. V opisu ustoličenja vojvod na Gosposvetskem polju omenja S. najprvo koseze, ki jih označuje kot privilegirane kmete, ki imajo koseščino v svoji lasti. Ta, za našo zgodovino važni in v znanosti dosti pretresani problem bi veljalo tudi v tako kratkem obrisu vendar nekoliko bolj osvetliti, navesti pa tudi razne smeri, ki so se pojavile v tem vprašanju v domačem in tujem znanstvu. Pri navedbi virov za opis ustoličenja se je avtorju primeril trikrat lapsus, da zamenja »saksonsko« in »švabsko« zrcalo. Pa tudi to bi bilo treba omejiti na vrinek sankt-gallenskega in giessenskega rokopisa. Vetrinjskega opata Janeza imenuje »opata Jovana Viktringa« (str. 108²). Zanimive so opazke na koncu tega paragrafa, kjer pobuja S. paralelo s prvotnimi češkimi in poljskimi razmerami.

Tretje dobo (str. 143—243) izpolnjuje po polovici (str. 143—190) oris srbske pravne zgodovine za dobe Nemanjičev, slovenska se obravnava na str. 215—219. V § 98. (str. 215—217) razpravlja S. pod zaglavjem »Slovenačke zemlje v srednjem veku« o politični pripadnosti Slovencev tujim vladarjem in o raznih stanovitih v naših deželah. Ne vem, če se more govoriti pravno o bistveni razliki med »veliko fevdalno gospodo« in »navadnimi konjeniki in vitezi«, o »posebnem vojniškem plemstvu«, o njegovem »čisto nemškem značaju«, da navedemo le nekaj opomb k tem izvajanjem. To pa, kar na koncu navaja glede kmetijskega stanu, gotovo ni točno. Iz teh navedb bi se posnelo, da je bila večina slovenskih kmetov v tej dobi še svobodna. Samo »često se je dogajalo, da so se kmetje podvržli gospodstvu vlastelinstva, da si z manjšajo svoje obveze do vladarja...« »Dalje se kmetje brez zemlje (potem vobče niso bili kmetje!) podvržejo gospodi, da dobijo od nje zemljišče v užitek — »kmetijo«. Neobdelane zemlje je bilo dovolj; gospoda pogosto poziva kmete (odkod?) in jim podeljuje »bavarske kmetije« (15 ha) ali »slovenske kmetije« (12 ha).« In to v dobi od XII. do XVI. stol.! »Podeljevali so gospodje »slične parcele« tudi svojim slugam, posebno ko je nastalo v XIII. stol. veliko gibanje osvoboditve robov. Vse te vrste kmetov so imeli za dedne zakupnike gospodarjeve zemlje; običajno so dolžni, da mu plačujejo zakupnino v denarju. Robote (tlake) so v slovenskih deželah malo poznali; običajno so jo nadomeščali z odkupom v denarju (relutum).« — Potem ne bi bilo treba regulirati in reluirati tlako pod Jožefom II.! — Mislim, da je odveč dokazovati zmotnost teh trditev. V § 99. hoče prikazati S. »Sodno uredbo in pravne spomenike v Sloveniji«. K temu bi bilo treba marsikaj spregovoriti, popraviti, spopolniti. Zadostuje naj le nekaj pripomb. Iznenadi nas za naše dežele n. pr. stavek »Od XVI. stol. so avstrijski vladarji ustanovili svoje dvorno sodišče od šest učenih sodnikov, ki so reševali najbolj pogosto pravde o pravi svojine (iudicium possessorium) in uvajali pojmovanje rimskega prava v svojo prakso (Hofrecht) za razliko od deželnege prava (Landesrecht).« Da pustimo vse drugo ob strani, se zamenjuje tukaj najbrže dvorna pravda in deželna pravda z dvornim in deželnim pravom. Torej sodišče in pravo.

Deželska sodišča so v naslednjem odstavku kot »nižji sud« tako označena, da si po teh besedah samih nepoučeni ne more ustvariti prave podobe ne glede razvoja, ne glede krajevne pristojnosti. Navedba, da so živeli višji sloji na Slovenskem v tej dobi po nemškem pravu in so zanje veljali »zborniki in odredbe nemškega prava«, vsaj ni popolnoma dokazana in je najmanj presplošna. Prava novost pa je neposredno na to izrečena trditev: »Tako je izvršena recepcija »slovitega zbornika švabskega zrcala«.« Isto velja za trditev, da imajo v slovenskih deželah zakonsko moč vse odredbe nemških državnih zborov. Malefični red za Ljubljano iz l. 1514. smatra za spomenik »skupnega dela vladarja z deželnim zborom«. Vsaj o tem doslej ni bilo nič znano. Glede naših mest pravi S., da so živela po nemškem pravu in da so se tudi tako kakor drugod mogla z apelacijami in prošnjami za pravne nasvete obračati na stara matična mesta. O tem nam pa za naše ozemlje ni znan noben primer. Baje so ohranjeni celo zborniki takih zaprosenih pravnih napotil.

Zal nam je, da moramo opozoriti na te netočnosti v prikazovanju naše pravne zgodovine. Zdi se nam pa, da smo prav zaradi znanstvene avtoritete avtorja dolžni to storiti, da se zmote ne ponavljajo, vsaj izven našega ožjega ozemlja, še dalje in ne zaidejo v nove izdaje, ki jih delo Solovjeva gotovo kmalu doživi.

Janko Polec.

K. Zechner, Die Rechte der Kärntner Städte im Mittelalter und ihr Zusammenhang mit den Stadtrechten außerhalb Kärntens. Inaugural-Dissertation, München 1938, 201 str.

Disertacije so redno znanstveni prvenci avtorjev in imajo zato tudi pogosto značilne dobre, pa tudi slabe lastnosti. Priznati se mora, da je Z. pridno in skrbno zbral gradivo, ki ga je razdelil v poglavja po posameznih koroških mestih in trgih srednjega veka: Št. Vid ob Glini (str. 3—32), Celovec (str. 33—41), Velikovec (str. 42—52), Pliberk (str. 53—55), Beljak (str. 56—69), Volšperk (str. 70—81), Št. Lenart v dolini Labudnice (str. 82—88), Breže (str. 89—106), Sovodnje (str. 107—113), Št. Andraž (str. 114—116), Strassburg (str. 117—125), Gradež (str. 126—127) in Spital (str. 128—136).

Pri posameznih naselbinah je zgostil pisec kratek pregled politične zgodovine kraja, nato pa prikazal v okviru pravne zgodovine: nastoj mestnega oziroma trškega sodišča iz deželskosodnega okoliša in razvoj mestnega sodišča do podelitve mestnega prava. V posebnem odstavku o samoupravi je opisal funkcionarje mesta (trga) i. s. sodnika, njegove pravice, njegovo postavitev oziroma volitev; svet, število članov, pravice sveta, postavitev ali volitev; občino (srenjo). Zanimive so posebne vrste mestnih svetov: svet treh, svet štirih, ki ga najdemo v nekoliko drugačni obliki tudi v Brežicah,¹ »besedniki« in meščanski odbori. Nato obravnava ostale mestne uradnike (mestni pisar, sodni sluga, nadzorniki blaga in mer itd.) Skušal je pojasniti tudi razmerje med sodstvom zemljiških gospodov in javnim sodstvom v mestni (trški) naselbini. Ker je posegala v upravo in sodstvo tudi oblast mestnega gospoda, je pritegnil še funkcionarje deželne uprave (dež. glavar, vicedom, deželski sodnik, grajski grof, uradniki kovnice, mitnice itd.). Med prebivalci naselbine je ugotovil zlasti za starejšo dobo precej plemstva, dalje t. zv. patricijske rodbine in navadne meščane, ki se ločijo od ostalih stanovalcev (služničad, najemniki, židje), pa tudi od nevoljnikov.

Najtežje naloge se je lotil s tem, da je poskusil opredeliti vsebino mestnega oziroma trškega prava. Po H. Hirschu² loči višje in krvno sodstvo od nižjega. V okviru prvega obravnava uboj, tatvino, posiljenje in pravico azila, dalje poškodbe in ranitve, ki stoje na meji med višjim in krvnim sodstvom. Nato prikaže težjo obliko udara, ki jo nekateri štejejo k višjemu, drugi h krvnemu sodstvu, in milejšo obliko udara, ki je že na meji nižjega sodstva. Nižje sodstvo pa v glavnem obsega trgovino in promet (skladovna pravica, sejmi, prodaja blaga izven sejmov, trgovske in obrtne pravice meščanov). Posebnost so denarni dolgovi, rubež, »obstadium«. Zadnji odstavek pravnozgodovinskega pregleda tvori davkarstvo (dohodki zemljišč, mestnega gospodstva, regalov).

Po opisanem obrazcu je obdelal Z. vsako mestno (trško) naselbino posebe. Zato se mnogo ponavlja. Manjka one plastike, po kateri se odlikuje podobna disertacija Fr. Zwitterja o kranjskih mestih,³ ki si pa seveda ni stavila tako obsežne naloge, analizirati vsebino mestnih (trških) pravic. Šele v kratkem zaključnem poglavju (str. 137—168) je zbral pisec nekaj splošnih potez v razvoju koroških mestnih naselbin. Želel je odkriti, kje so bili prvi zametki, iz katerih so nastale, kaj je odločilno vplivalo pri razvoju in kakšne stopnje razvoja moremo ugotoviti do samouprave. Najvažnejše so pa ugotovitve, kakšen pravni vpliv se zrcali v posameznih mestnih oziroma trških pravih. Razlikuje štiri pravna območja, ki se pa sčasoma prepletajo. Prvo skupino tvorijo deželno knežja mesta. Prednost ima St. Vid, čigar pravo je vplivalo zlasti na Celovec in Pliberk. St. Vid pa je oblikoval svoje pravo močno pod vplivom prava tirolskih mest. Neodvisno od Celovca in St. Vida je bil Velikovec v območju dunajskega prava. Po l. 1335 je seveda ta vpliv še bolj naraščal in skušal tirolsko območje izriniti. Skupina bamberskih mest (Beljak, Volšperk) je prevzela zlasti v upravni organizaciji mnogo potez prava mesta Bamberg. Nekaj posebnosti kaže St. Lenart. Odvisnost od salzburškega prava se javlja posebno lepo v skupini salzburških mest (Breže, Sovodnje, St. Andraž, pa tudi ortenburški špital pred l. 1457). Istemu pravnemu območju se približujeta krški naselbini Strassburg in Gradež, vendar je vzorce iskati že v ostalih koroških mestih in ne izven dežele.

Primerjalna metoda v pravnozgodovinskem raziskavanju se je izkazala kot precej učinkovita. Uspeh bi bil še večji, ako bi upošteval Z. še Kranjsko, seveda s tem tudi znanstvena dela, ki so pisana v slovenščini. Našel bi v Ljubljani paralelo za St. Vid, kjer so hoteli goriško-tirolski grofje postavljati več mestnih sodnikov obenem. Posebno študijo terja t. zv. cestno sodstvo, ki se omenja pri Beljaku, Brežah in v dolini Labudnice, pri nas pa pri Beli peči.⁴ Ni še rešeno vprašanje, v koliko je bila nesvoboda prebivalcev v prvem razdobju mestnih naselbin združljiva z meščansko pravico.

Zbiralec pravnih starin zanima poročilo, da je bil na glavnem trgu v St. Vidu oni prostor, kjer so l. 1292 usmrtili veleizdajalce, še do konca 19. stoletja izzet izpod oblasti mestnega sodnika in da zato lončar, ki je tamkaj postavljajl svojo stojnico, ni plačeval tržnine mestu.

Jos. Zontar.

Dr. Jos. Zontar, K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča. Slovenski Pravniki, LIV, 1940, 285—295.

V uvodnem članku Pravnikovega zbornika Janku Polcu za šestdesetletnico razpravlja dr. Zontar o vprašanju kosezov, ki je zbudilo že več pozornosti zgodovinarjev, kakor bi navadni bralec pričakoval po literaturi, ki jo avtor omenja; od K. Torgglerja napovedana študija o koroških kosezih pa zaradi njegove smrti (24. aprila 1940) ne bo mogla iziti. Razen v naslovu navedenega cilja je želel dr. Zontar iz literature in dostopnih arhivalij sestaviti preglednico koseških naselbin, da bi si mogli predočiti zemljepisno razširjenost kosezov in vsaj za poznejšo dobo tudi njihovo število. Da morejo biti take ugotovitve samo le relativne vrednosti, to bodo

¹ M. Dolenc, Pravne razmere v Brežicah od l. 1585 do l. 1651, ZZR XII (1936), 39/40.

² H. Hirsch, Die hohe Gerichtsbarkeit im deutschen Mittelalter, Praga 1922.

³ Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929.

⁴ J. Polec, Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja, ZZR VI (1928), 121 op. 17.

pokazala moja izvajanja v tem poročilu. Dr. Zontar pa je nasprotno prepričan o absolutni in trajni veljavnosti statističnih podatkov, ki jih je dobil za eno dobo, tudi za vse druge čase. Že iz besedila, ko govori o koseških »naselbinah«, izhaja, da mu kosezi niso kak po številu in po potrebah se menjajoči stan, marveč kot posebna privilegirana plast. V tem sledi Zgodovini Slovencev od M. Kosa (str. 43, 92), ki prevzema Hauptmannovo neosnovano podmeno o naselitvi nekakih Hrvatov na Koroškem v 7. stoletju, ki da so kot kosezi bili tisti faktor, ki je volil in umeščal koroškega vojvodo.

Kako malo drži statistika, bi moglo avtorja poučiti dejstvo, da ortenburško-celjske fevdne knjige navajajo v Zg. Gorjah dve in pol koseščine, patent iz l. 1776 pa pozna tam le pol koseščine (čeprav pravi dr. Ž., da so zabeležene popolnoma iste koseščine), omenjene fevdne knjige imajo dalje za Blejsko Dobravo—Podhom dve koseščini, le poldruga pa je vpisana v patentu iz l. 1776, ki pozna tudi v Poljšici koseščino, ki je v Zontarjevem seznamu ne najdem navedene. Na Koroškem navaja med kraji, ki se že po svojem imenu (Kazaze — Edling) izdajajo kot bivališča kosezov, tudi gosposvetsko Blažjo ves. Tu povzema zmoto Eb. Kranzmayerja, ki misli, da je treba ime izvajati iz Blag-nja vas, izmišljeni blagi pa da so bili kot plemstvo enakovredni Edlingerjem. To svoje tolmačenje je Kranzmayer menda pobral iz Jarnikovega romantičnega razlaganja v Carinthiji (1818, št. 4). Prvotna oblika za nemški Blasen-dorf pa je Vlasendorf, Lassendorf, slovensko Vlačnja, današnja ljudska Važnja (ne umetno skovana Blažja) ves, kar je toliko kot Laška vas.

Kljub temu, da je mogel ugotoviti, da so se koseščine oddajale v obliki fevdov, se dr. Ž. zaradi zaverovanosti v posebne teoreme ni mogel dokopati do resnice o bistvu kosezov. Izjemo vidi v tem, da so navadni kmečki podložniki bili kot kosezi oproščeni tlake, zato pa so morali pomagati v primeru turških napadov. Že to je tipični beneficium precarium; nič manj poučen ni primer posestva v Dobrniču, ki je bilo v rokah koseza, pozneje pa je bila ta koseščina dodeljena županu kot odškodnina za njegovo službeno poslovanje. Glede »znamenite koseške naselbine na Teharjah« je sedaj tudi že znano, da izvira iz uredbe strelcev, ki so bili za svojo brambno službo, podobno kakor pozneje naši Uskoki, popolnoma ali delno oproščeni dajatev in davščin od svojih fevdnih dvorcev in zemljišč.

Tako pri strelcih kakor pri kosezih je mogoče opazovati, kako je nihal njihov položaj pač v razmerju prevzetih dolžnosti in opravljene službe od nekakih vojnih in brambovskih fevdnikov, stražarjev in sodnih izvrševalcev pa do navadnih podložnikov. Zato se statistika koseščin, zbrana in primerjana po različnih urbarjih, ne bo nikoli ali le redko ujemala. Zemljiški gospod je namreč podeljeval zemljišča kot prednostne koseščine le po svoji volji in potrebi. Zelo poučen je v tem oziru urbar grada Krems (vzh. od štajerskega Voitsberga) iz začetka 15. stoletja, ki navaja take kmečke fevdnike (lechner). Le-ti so morali na poziv v vojaško službo ter pomagati v gradu. Ker pa ni bilo potrebe po takšni vojni pomoči, so kmete izenačili z ostalimi neoboroženimi podložniki: also das di solten dinstleich siczen mit harnasch und henngsten, wenn man ir bedörfte zu der veste oder in die veste, des si aber nicht getan haben noch getun mochten vnd sazzen als ander holden vnwerleich vnd darumb vnd dauon haben wir in zins auf die güeter geslagen vnd in ze kauffrecht geben (gl. MHVSt, XLII, 1894, 156).

Važna naloga bodočega dela bo v tem, da se raziskuje in ugotovi, kake naloge so vršili kosezi za posamezne dominije, kako so bili nastanjeni kot pazniki in stražarji zlasti na ozemlju, kjer so imele svojo posest različne zemljiške gosposke, ali so se nahajali v bližini prometnih potov, ki jih je bilo treba braniti ali vzdrževati obenem s pripadajočimi utrdбами in gradovi. Ponekod se bo dal ugotoviti morda celo kak spomin na poznoantični ali langobardski način graničarske obrambe (Braumüller, Klebel) po vzorcu naših Uskokov, ki so uživali v fevdni ugodnosti posebne »plemenščine« (Edeltümer). Pri tem pa ni treba misliti na kako posnemanje ali odvisnost, marveč so enake razmere in potrebe rodile na različnih krajih neodvisno podobne uredbe in naprave (prim. n. pr. germanski in japonski fevdalizem!). Zopet drugod se bo našla zveza z nekdanjim sodstvom. Glede koseščin pa se (posebej še za poznejšo dobo) nikakor ne sme vzeti za redno pravilo, da bi dajatvenim stopnjam morala ustrezati tudi velikost posestev, ki bi jih na ta način mogli rekonstruirati. Življenje ni računalo: upoštevati je treba dejstvo, da ob razkasanju zemljišč sploh niso ali pa so le v nesorazmernih delih razdelili tudi bremena, ki so se (zlasti pri koseščinah) ravnala vrh tega tudi po obsegu in višini prevzetih službenih dolžnosti.

Ker so si mnogi kosezi za svojo stalno službeno pripravljenost, ki je bila često zvezana z življensko nevarnostjo, izgovorili tudi ugodnost, da so smeli svoja zemljišča svobodno deliti in prodajati, so se jim kmetije kmalu popolnoma razdrobile, kar vir tudi pravilno ugotavlja glede Teharčanov: nachdem Sy Ire Güetter vnnd gründt verkhauffen vnnd zertrennen mügen, seindt dero souil worden, das Jezo khein Hoff oder gannze Hueben schier mehr befunden sonndern numallen vast mehrers thaills auf Aekher vnnd Hofstetten vnndtereinander abgethaillt worden (gl. moja objavo v Času, XXXIV, 1939/40, 85. — Isti pojav in podobne posledice moremo opazovati tudi pri svobodniških zemljiščih). Pri takem gospodarskem stanju je razumljivo, da so dobili na Koroškem kraji Kazaze od svojih trdnjših kmečkih sosedov zbadljivi priimek Kajžice, ki se nahaja ponekod naveden celo kot pravo krajevno ime (Kazaze — Kajzaze — Kajžice: Pr. Lessiak v Carinthiji I, CIII, 1913, 84). Tudi to torej, kakor vsa zgodovina in tradicija, nam ne potrjuje kake vladajoče pozicije kosezov v preteklosti.

O tem, da kosezi niso mogli biti vladajoči sloj, bi mogla dr. Zontarja poučiti že sama, tudi od njega opažena okolnost, da so svoboščine tudi v kriškem uradu bistveno združene s koseščino: ne oseba, marveč zemlja odn. njena (čeprav le uživalna) posest je merodajna in odločilna za vse iz nje izvirajoče pogodnosti in svoboščine. Prav zaradi tega pa kosezi ne morejo biti kaka od davnine privilegirana ljudska plast. Kajti, če bi to v resnici bili, bi bila z osebo združena odn. bi z njo šla tudi svoboda zemljišča. Povsod in vedno namreč velja nepremakljivo pravilo, da je najprej bila svoboda osebe, svoboda zemlje pa je znak šele poznejšega, sekundarnega razvoja. In svoboščine kosezov so nujno združene s posestjo koseščine, ne pa obratno, da bi osebnost koseza dajala zemlji prostost! (Prim. moje »Probleme«, stran 38.)

Dr. Zontar se moti, če enači koseščino z »lastino«, ki v nemščini (Ueberland, Ueberlandgrund, na Meklenburškem overland) pomenja baš posest, ležečo izven ali preko starega, prvotnega hubnega zemljišča. Prav tako gre predaleč, če šteje med koseščine posestva, označena v virih in listinah z eigenthumb ali eigenschaft; za krajevno ime Imenje navajajo nekateri urbarni nemško obliko Aigen. Glede nemških Edlingerjev pa se je treba odreči in odvaditi naziranja, da je to v kaki zvezi s plemstvom (adal, Adel). Nemška beseda za naše koseze je zapeljala dr. Grudna, da jih je v svojih »Slovenskih županih« (str. 27 sl.) začel imenovati »plemičarje«, kar je postalo usodno deloma tudi za njihovo pojmovanje v naši literaturi. (Glede modestnosti pomena imena edelinch prim. moje »Probleme«, 37, 168.)

Ko se je pri spremenjenih razmerah (prenos vseh upravnih, brambenih in varnostnih poslov na vsemogočno državo!) pozabila ali je postala nepotrebna koseška služba, so ponekod v trdoživni navadi ostale nekaj časa še stare, manjše obremenitve, ki pa so jih ob svojem času skušali odpraviti. Za kriški urad je v konkretnem primeru avtor dognal, kako in kdaj so začeli izginjati vsi sledovi starih koseščin: deželno knežji komisariji so l. 1569 skušali pripraviti koseze do tega, da bi zanaprej opravljali tlako ali pa plačevali robotnino. Na ta način so bili polagoma izenačeni z drugimi podložniškimi kmeti, od katerih so se marsikje kot kajzarji-bajtarji ločili po manjši zemljiški posesti. Ta ugotovitev, in pa že prej omenjeni prehod štajerskih »lechnerjev« (in strelcev) med podložnike, je važna tudi za vprašanje upravičenosti trditve nekaterih, da bi bili stari kosezi prešli v novejšo svobodnike (frazase).

Ko zaključujem svoje pripombe, naj ugotovim, da je dr. Zontar s sestavo pregleda koseščin, ki seveda ne more biti do izčrpnosti popoln, zlasti pa s prikazom o lokalnem načinu in času njihove prevedbe v navadna kupna zemljišča opravil koristno delo. Tem bolj je zato treba obžalovati, da je mimo bistva kosezov prešel vse preveč bežno, dasi bi se mogel za to okoristiti z že obstoječo literaturo [ki bi jo mogel najti m. dr. vsaj deloma zbrano oz. tvarino obdelano tudi v mojih »Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen«, 36 sl., 50 sl., 157 sl., 168 sl. ter v »Času, XXXIV, 85]. Tako pa izgleda kot skoraj upravičena tožba, »da se vsak zgodovinar ljubosumno drži lastnih spoznanj, naj bo še tako podrobno in malenkostno, zraven pa trepeti od strahu, bo-li kdo še kaj nasprotnega ali dopolnjujočega odkril, namesto da bi se veselil popolnejše resnice, ki bi jo morali vsi iskati« (J. Gornik v Dejanju III, 1940, 339). Ne bo menda čisto prav, če mimo ran in vrzeli našega zgodovinskega raziskavanja odvihramo ponosno kakor nesamarijski farizeji, namesto da bi te vrzeli skušali zamašiti in rane zaceliti z vzajemnim sodelovanjem po načelu: non olet.

Jos. Mal.

Viktor Živić, Hrvati u Kranjskoj. Zagreb, 1939. M. 8^o, str. 16. (Posebni odtis iz »Hrvatskega Dnevnika« od 5. februarja 1939.)

Piscu je šlo za to, da bi dokazal in pokazal na vplive hrvatstva na slovenske dežele vobče, ne le na Kranjsko posebej, ki seveda stoji v ospredju. Iz Valvasorjevega seznama kranjskega plemstva in iz drugih virov je pobral številna imena na ič ter razglasil njihove nosilce (m. dr. n. pr. tudi družine Kovačič, Mavrič, Naglič, Mrharič, Grimšič, Lukančič, Markovič, Zelenič in dr.) za Hrvate. Misli na njihovo zvezo s prvimi hrvatskimi rodovi, ki da so se naselili v Vzhodni marki. Hrvatski plemiči so dali podjarmljenim Slovencem, ki so se v svoji nesreči tolažili s pesmijo in tamburanjem (!), herojski smisel za domovino in zavednost za snovanje svoje države. Škoda, da nam ne zaupa »prirodnega bogastva in posesti teh hrvatskih plemičev, ki so dali podlago karantanski kneževini«, a so sami nepojmljivo postali »tek dekoracija velikih dvorana nadvojvodskih vijeća, u kojima se odlučivše sudbina Hrvatske.« Kajti tudi tisti borni kamen z vitičastim (tropleternim) ornamentom v Celovcu je le nekoliko preslab dokument »zadužbine nekog hrvatskog kneza« v slovenski Karantaniji. Zopet dokaz več, do kakih zablod morejo privedi nepremišljene in neosnovane postavljene hipoteze tudi na umetnostnem področju (gl. moje pripombe v: Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, str. 64 sl.). Razen na Hauptmanna, Barado in Sakača bi se mogel g. Živić sklicevati tudi še na J. Horvata (Kultura Hrvata kroz 1000 godina), po katerem so bili od skupnih sedmero hrvatskih oblasti Slovenci zastopani kar v dveh: v karantanski Hrvatski ter v posavski Hrvatski, ki je segala prav do izvirov Save in objemala tudi vse njene kranjske pritoke. Tako je Slovenija srečno izbrisana iz preteklosti kot samostojen politični faktor.

Avtor se huduje nad Avstrijo, ki da je odrinila s svojih mej belino hrvatske noše ter kakor »s cvebami« posula ta jezik z germanizmi. On sam pa, ki očitno ne ljubi »tragične čistoče«, se nemčizmov kar nič ne boji, saj jih uporablja kot sestavne stavkovne dele:

Tschernembel mu leži u Windisch-March-i, kjer je bila tudi Commenda Teutsches Ritter Ordens. Na Gorenjskem mu je znana župa u Rattmannsdorfu in ženski samostan u Michelstättenu, za Gutenwörth pozna tudi naziv »Hervaski brud« v kranjskem jeziku, ki nam ga je s tem zaslužni avtor tudi odkril. Zabavno je, kako stavi Vipavo z njenim »lipavskim« vinom nekam v bližino Mokric, kjer je bojda »Johan Freiher Valvazor«, potujoč v diližansi, užival hrvatsko gostoprimstvo.

»Osjetljivo« piševo uho najde glas prošlosti tudi v kočevskem imenu, ki nam izdaja sorodnike Hrvatov, Gote: Got-tschee! Našo Gotenico in Gotno vas je najbrž prihranil za nadaljnja presenečenja učenega sveta. Hrvatje sami pa se m. dr. skrivajo tudi v imenu gradu Kreutberg (Kreut = Hrvat). Glede imena Črnomelj pravi, da so ga prinesli s seboj prvi hrvatski doseljenci iz zakarpatskih Černovic. Hauptmannovo podmeno o preselitvi dalmatinskih Hrvatov na Kranjsko skuša od svoje strani dokončno podkrepiti še z lego in imenom gradu Žibnik: »Sibenegg izmedju Ratschacha i Schärffenberga« spominja po legi na strmem bregu na zрманjine klisure, ime pa na Sibenik sam, — vse je podobno, le da je pri kranjskem Sibeniku — Sibeneku »nažalost vino kiselo«. Še dvorci spominjajo po svojih s črtami in rezami okrašenih gredah in obokih na staro hrvatsko glagolico, — pa se naj še kdo upira dokazom nekdanjega razsežnega hrvatskega kulturnega in političnega prekvaševanja.

Knjižurica je po vsem tem kar veselo predpustno berilo. Kljub vsemu pa naj bo piscu odpuščeno, saj je najbrž v dobri veri in dolžni patriotski navdahnjenosti kot vzornike samo posnemal nekatere cehovske učenjakarje, ki so prepričani, da so jim fantazmagorije vsake vrste neomejeno dovoljene.

Jos. Mal.

Dr. Anton Urbanc, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452. (Confraternità di S. Gerolamo degli Schiavoni.) Najstarejša listina zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev. Poseben odtisk iz »Glasnika Udruženja aktura Kraljevine Jugoslavije«, g. IV., br. 1—2. Ljubljana, 1940, str. 23.

G. B. Corgnali, Lo statuto della Confraternità di S. Girolamo degli Schiavoni. Ce fastu? Bollettino della Società filologica friulana, 1940, str. 197—201.

Razprava dr. A. Urbanc predstavlja zanimivo poglavje iz najstarejše zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev, kakor se nam pokaže ob ustanovni listini Slovenske bratovščine sv. Hieronima v Vidmu. Razpravi je poleg italijanskega originalnega besedila in slovenskega prevoda pridejan na 9 straneh tudi dober fotografski posnetek listine same.

Po statutu bratovščine se na vsakoletnem občnem zboru izvoli 12 (ne 20) članski odbor, v katerem zavzema najvažnejše mesto oskrbnik-blagajnik (chameraro) s predsednikom in 2 prisednikoma. Avtorjeva pripomba, da so imeli pasivno volilno pravico samo tisti, ki so imeli svoje premoženje in svojo hišo v Vidmu, pa je zgrešena, ker sloni na preširokem prevodu besede chamerari, pod katero moremo upravičeno razumeti le oskrbnike, ne pa vseh odbornikov. Ta pomen daje besedi tudi G. B. Corgnali v zgoraj navedeni razpravi, ki je prav za prav ocena Urbančeve študije, in dostavlja, da so bili v Vidmu in Čedadu camerari zelo upoštevane osebe v občini. Pa tudi iz besedila samega je razvidno, da se tiče le ene osebe. Statut sam polaga dalje veliko važnost na moralno vzgojo svojih članov, kar je samo po sebi razumljivo za cerkveno bratovščino. Tako zapoveduje obvezno udeleževanje procesij, pogrebov umrlih članov, obiskovanje bolnih članov, prepoveduje pa kvartanje pod kaznijo ene libre olja. L v tekstu pomeni libro, utežno mero, Urbanc pa ga je razrešil z liro, ki jo mora kdo plačati za olje.

Najvažnejše v vsem statutu so določbe, ki dajejo bratovščini zavarovalno-pravni značaj. Najtipičnejši za to je zavarovalni prispevek, ki znaša za člana s premoženjem 12 soldov, brez njega pa 24. Bratovščina opravičuje to s tem, da mora v primeru bolezni sprejeti člana v svoj dom, česar pa se bo poslužil le reven sobrat. Zavarovanje pa ni bilo omejeno samo za primer bolezni, temveč je obsegalo tudi pokojninsko zavarovanje, vdovske in sirotinske podpore, pogrebno zavarovanje in zavarovanje za doto. Kdor ni plačal določenega prispevka, je bil izključen iz bratovščine in je s tem izgubil vse svoje pravice do nje. Na sorazmerno zelo visoko stopnjo razvoja v zavarovanju kaže tudi določba o mirovanju zavarovanja, to se pravi, da je za časa daljše odsotnosti iz Vidma prenehala obveznost člana do plačevanja članarine.

S tem je Urbanc dosegel svoj cilj, namreč oris bratovščine s stališča zavarovalno-pravne zgodovine. Kar pa se tiče poudarjanja velikega nacionalnega pomena bratovščine, je gotovo, da pisatelj v tem zelo pretirava. Po njegovem mnenju, ki se naslanja na dr. Tumova naziranja, je predstavljala slovenska naselitev v Vidmu močno narodno skupino, v kateri je vladal močan duh skupnosti in močna narodna zavest. »Našim prednikom je bila vodilna misel ohraniti svoj nacionalni življenjski in ga med seboj povezati tudi gospodarsko z vzajemno pomočjo. Slovenci v Vidmu, verjetno skupaj s Hrvati, ki so romali preko Vidma v Rim, so morali imeti izredno močno narodno postojanko, saj so se rekrutirali iz premožnejših slojev: trgovcev, hišnih posestnikov, le premožni Slovenci so bili tako izvoljeni v dvajsetčlanski (pravilno: dvanaestčlanski) odbor.« Govoriti o narodni zavesti sredi 15. stol. je nemogoče. Res so se ločili od drugih narodnosti, toda o kakem močnem duhu skupnosti, ki bi hotel ohraniti svoj nacionalni življenjski, ne moremo govoriti. Prvi izraz narodne zavesti je jezik, a vendar je statut in vse kasnejše — in tudi prejšnje — arhivalno gradivo bratovščine pisano v latinskem, italijanskem in furlanskem

jeziku. Sploh sodi avtor tedanje razmere preveč po današnjih. Glavno oporo za tako mišljenje pa je dobil v preohlapnem prevodu.

Corgnali je v svoji oceni, kjer podaja točen prepis originala — Urbanc je sicer objavil faksimile, a italijanskega teksta ni priredil po originalu, temveč se je poslužil objave teksta, kakor jo je l. 1907 objavil v 1. letniku *Bollettina della Civica Biblioteca e del Museo* prof. G. Fabris, čeprav brez bistvenih napak — ugotovil v prevodu 13 napak, med njimi nekatere bistvene. Tako stoji v prevodu, ki ga je oskrbel stud. phil. Alojzij Škerlj, n. pr.: in una Domenega In la dictione quintadecima, na petnajsto nedeljo po binkošti namesto v nedeljo v petnajsti indikciji. Dodase je prevedeno z dvajset namesto z dvanajst. Bistveno važna je napaka prevajanja besede »li chamerari« z odborniki. To vidimo zlasti v odstavku, kjer pravi pravilnik, da se »li chamerari« izvolijo vsako leto, imeti pa morajo svoje premoženje in stalno stanovanje v Vidmu. Tu nastopi velika razlika, ali velja to za 1 oskrbnika, kakor je bilo ugotovljeno to že zgoraj, ali za 12 (po Urbančevem celo 20) odbornikov. Tako je nastala izredno močna narodna postojanka Slovencev v Vidmu. Ta trditev pa se še bolj omaja, če pomislimo, da so bili ti statuti ponovno prepisani za časa oskrbnništva mojstra Jakoba iz Škofje Loke, čevljarja. (Prevajalec je to prevedel: pod oskrbništvom g. Jakoba imen. Chalgigaro, čeprav Urbanc v svoji razpravi sam dvakrat navaja mojstra Jakoba iz Loke.) Mojster Jakob je torej priseljenec in si je kar težko misliti, da bi njemu zaupali najvažnejše mesto v bratovščini, če bi bilo res mnogo uglednih in premožnih Slovencev v mestu.

Iz našega razmišljanja je razvidno, da na podlagi samega pravilnika slovenske bratovščine sv. Hieronima ne moremo ugotoviti močne skupine Slovencev v Vidmu. Slovenska kolonizacija v Furlaniji je v tem času že v propadu. Vendar podrobneje ta doba v teh krajih še ni raziskana. Obsežno arhivalno gradivo slovenske bratovščine, ki obsega čas od l. 1412 do 1795, bi nam morda pojasnilo še marsikatero važno in sporno vprašanje iz zgodovine slovenske zapadne meje ali vsaj o stanju naše diaspole. Vsekakor pa bi spoznali življenje in delo bratovščine, o katerem še prav nič ne vemo. V pravilniku samem niti ni določeno, da morejo biti člani bratovščine le Slovenci, čeprav bi po njenem naslovu to smeli sklepati. G. Corgnali postavlja pa še eno vprašanje, namreč, ali so mogle biti v njej tudi osebe, stanujoče izven Vidma. V enem odstavku pravi pravilnik, da če kdo zboli ali umrje do 20 milj proč od Vidma, mora iti bratovščina ponj ali ga pa tam pokopati. Kako so to razumeli, bi bilo mogoče dognati le iz bratovščinskega arhiva.

Stanko Jug.

Bunc Stanko, Imena za denar na Slovenskem. (Posebni odtisk: Slovenski jezik, 1940, str. 56—67.)

Med najbolj zanimiva poglavja numizmatike sodijo nedvomno imena, ki jih je ljudstvo dalo denarju. V teh imenih se odraža precejšen del kulturne zgodovine dotičnega naroda. Ker so vsa starejša imena nešteti starejših denarnih vrst ljudske tvorbe in ne, kakor danes velik del modernih oficialnih imen, umetne, nam ta imena razodevajo tudi ljudsko psiho. Bila bi zelo hvaležna naloga obdelati ta problem baš na podlagi Bunčevega gradiva. Poreklo večjega dela teh imen današnjemu svetu ni več jasno. Kdo se na pr. danes še spominja pri imenu »vinar«, da pomeni »Wiener«, in sicer dunajski pfenig, ki je bil pri nas v prometu v 14. stoletju? Ali da pride naš »dinar« od latinskega denarius, ki pomeni prav za prav »desetak«? Zelo hvalevredno je torej bilo, da je St. Bunc v pričujoči razpravi zbral imena za denar na Slovenskem. Razprava je razdeljena v tri dele: tuja imena v preteklosti, domača imena v preteklosti in končno imena iz povojne dobe. Kar se teh sodobnih imen tiče, so po večini lokalnega značaja in efemerna, vendar pa je bilo vprav zaradi tega potrebno, da jih je avtor rešil pozabljenja. Material je zelo vestno zbran, dasi si je avtor sam na jasnem, da predstavlja njegovo delo le prvi poskus in zaradi tega tudi ni popolno. Avtor prosi tudi za eventualne dopolnitve. Zato naj nam bo dovoljeno nekaj kratkih pripomb. Za ime groš omenja Pajek, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev 36, tudi izraz »beli groš«. Ime »helar« ni po mestu Halle v Nemčiji, temveč po Schwäbisch Hallu na Württemberskem, kjer so se kovali tako imenovani »Händleinscheller« s podobo roke. Ime »marijaš« je še danes zelo znano v srbskih ljudskih rekah za najmanjši kovanec. Ime »pocen, pocar« itd. ni po sliki medveda, ki jo imajo novci mesta Berna (nemški Betz = Bär — medved), ampak iz italijanskega pezzo, franc. pièce, komad. Pajek, str. 35, navaja tudi »beč«. Škoda, da niso dosledno omenjeni teritorialna razširjenost in viri za posamezne izraze. Med slovstvom bi se lahko omenilo še kakšno numizmatično delo, ki se bavi z imeni za denar, na pr. Luschin, *Allgemeine Münzkunde u. Geldgeschichte des Mittelalters u. d. neueren Zeit*, ki ima tudi zadevno bibliografijo, ali F. Friedensburg, *Die Münze in der Kulturgeschichte*, 2. izd., Berlin, 1926. Za splošno orientacijo o posameznih novcih bi bilo treba omeniti ob pomanjkanju obsežnejše domače literature kako tuje delo, vsaj Schrötterjev *Wörterbuch der Münzkunde*. Upamo, da se bo avtorju posrečilo izdati svojo studijo v večjem obsegu in z navedbo virov pri vsakem izrazu.

B. Saria.

Dr. Ivan Pintar, Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. — Habilitacijska disertacija. Ljubljana, 1939, str. 95.

Pisec, ki je v novejšem času prvi zopet začel sistematično preiskovati zgodovino zdravstva v bivši Kranjski in je sestavil že lepo število življenjepisov naših starejših zdravnikov,

posebno za SBL in za Zdravniški Vestnik, si je v svojem habilitacijskem spisu postavil nalogo, da oriše razvoj mediko-kirurškega zavoda na ljubljanskem liceju od ustanovitve l. 1782. pa do ukinitve l. 1848. Njegove zgodovine se je poleg Kidričeve Zgodovine slovenskega slovstva dotaknil le »Vseučiliški Zbornik« ter »Zgodovina ljubljanske univerze«, pa le toliko, kolikor je v zvezi s stremljenjem po ustanovitvi vseučilišča v Ljubljani in se je za kratkega francoskega medvladja pretvoril v medicinsko fakulteto. Spis naj bi torej izpolnil občutno vrzel v zgodovini našega šolstva.

V prvem, uvodnem razdelku (str. 5—18) oriše pisatelj prav kratko razvoj nižjega medicinskega šolstva, tako imenovanih kirurških šol v Srednji Evropi in njihovih preosnov v Avstriji v času prosvetljenega absolutizma, vodečih do ustanovitve mediko-kirurških zavodov. Pisatelj označuje potem (str. 9—15) v splošnem ranarško šolstvo bivše Avstrije od jožefinske do vštete predmarčne dobe. Pogrešamo pa, čeprav kratkega orisa resda še malo raziskane organizacije sodobnih medicinskih fakultet. Primerjanje takratnega medicinskega študija na univerzah z onim na kirurških licejih bi gotovo pripomoglo k pravemu spoznavanju in vrednotenju tega. Končno omenja pisec v tem razdelku tudi nekatera prizadevanja, podati zdravniško izobrazbo v privatnih zavodih in navaja deželne dobrodelne zavode v Ljubljani pred ustanovitvijo kirurškega študija.

V drugem, glavnem razdelku razpravlja o »Ljubljanski šoli« v petih poglavjih, ki so razen enega (francoske dobe), oznamljena le z letnicami obdobja, ki jih ločijo preosnove medicinskega študija. Te preosnove je označil že v prvem razdelku. Žal, da ni navedel natančnejših datumov naredb, ne zbirke zakonov, kjer jih je mogoče najti. Zdi se, da jih je črpal le iz drugega vira. Niti ni navedena odredba, s katero je bil medicinsko-kirurški študij leta 1782. ustanovljen prav v Ljubljani.

Razvoj »Ljubljanske šole« zasleduje le ob obširnih življenjepisih posameznih medicinskih licejskih učiteljev in ravnateljev študija. V te je pisatelj položil mnogo truda. Ta metoda je gotovo najenostavnejša in piscu najbolj priljubljena. Trpi pa pregled, zlasti ker zasleduje avtor delovanje in usodo teh mož tudi pred in po njihovem udejstvovanju na ljubljanskem učilišču. Predvaja vrsto zanimivih ljudi, nekaj znanstvenikov, ki jim je bila Ljubljana le vmesna postaja na potu na univerze: Hacqueta, Kerna, Lipiča, potem pa še drugih, kakor Melzerjev, Makovica, Matoschka. Znova je sestavil težavno bibliografijo Hacquetovo, pa tudi manjšo Kernovo in Lipičevo. Protomedika Schneditza predstavlja kot tujca iz Mölbina na Krki pri Št. Vidu na Koroškem. Lahko bi omenil, da izhaja iz stare slovenske rodbine iz Kranja (glej rodovnik v Zontarjevi Zgodovini mesta Kranja, str. 162, 163), da je polemiziral v »Illyrisches Blatt« (22. marca 1834) proti kranjskim homeopatom Potočniku, Metelku, Jerinu (Kidrič, Prešeren, II., CCXCVI) in opozarjal med prvimi na slatino v Beli na Koroškem tudi v »Illyrisches Blatt« 1824. (30. jul.; Kidrič, prav tam, CIII.)

Pisatelj se je mnogo trudil, da zbere arhivalno gradivo in literaturo. Prvo izven Ljubljane mu je bilo dostopno le posredno po pismenem sporočilu arhivskih vodstev. Prepričan sem, da bi osebna raziskava v arhivu bivšega naučnega ministrstva in tudi v dvornem arhivu na Dunaju (spisi državnega sveta) še marsikaj pojasnila. Med literaturo pogrešam delo Gustava Strakosch-Graßmanna, *Gesch. des österr. Unterrichtswesens*, str. 97—104, 147—149, in Krotnosovo *Gesch. der Universität Graz*. — Z mojo šifro označeni Jüstlov življenjepis pripisuje pisatelj prof. Vebru, čigar šifra je podpisana le — pod Jüstlu sledečim člankom o Klementu Jugu.

Glede jezika bi omenil, da so v besedilu navedeni »habsburški Erblandi« (str. 40) »habsburške dedne dežele«; »Vereinigte Hofstelle« pa (za avstrijske dedne in češke dežele) »združena dvorna pisarna«, takratno notranje ministrstvo. Knjižica priobčuje tudi slike Hacquejevo, Kernovo in Lipičevo ter avtograme mnogih profesorjev.

Janko Polec.

Egon Corti, *Anonyme Briefe an drei Kaiser*. 1939, 8°, str. 199.

Pri svojem zgodovinskem delu po dunajskih arhivih je naletel avtor slučajno na vrsto anonimnih pisem dvoru, ki jih je potem še izpopolnil ter odbrane sedaj objavil. Casovno obsegajo nekako razdobje 19. stoletja in vladarje Franca I., Ferdinanda in Franca Jožefa. Ta pisma nam dajejo velikokrat dober vpogled v nove struje in tokove ter v življenjske težave in pogoje avstrijskega državljana zlasti v onih časih, ko je bila v tisku, v javnosti in celo v zasebni družbi (zaradi ovaduhov) vsaka svobodna kritika razmer nemogoča; čim je namreč pritisk birokracije popustil in je bila svobodna ocena dogajanj mogoča, so takoj prenehala tudi anonimna nadlegovanja vladarja in njegove okolice, kar je bilo posebno opazljivo l. 1848. Zanimivo je, kako trezno in jasno je včasih presojal stanje države in uprave preprosti človek, ki se je svetujoč in proseč, včasih pa tudi grozeč in zasmehujoč obračal na cesarja. Značilno pri tem je, da so pisci skoro izključno le Nemci, skoro izjemni so (v naši izdaji v nemščino prevedeni) dopisi Italijanov in Slovanov (Čehov), ki so nekako desinteresirani, kakor bi hoteli pokazati, da se ta država njih ne tiče.

Čim bolj se bližamo letu 1848., tem pogostnejše, tem brezobzirnejše in žugajoče so pritožbe, katerih ena posebno značilna je prišla na Dunaj iz slovenskega ilirskega kraljestva zadnje dni l. 1843. Pred to bi lokalnega ali družinskega zgodovinarja zanimala posebej morda okolnost, da se (ok. 1812) v tedaj priljubljenih parafraziranih molitvah v »veri« cesarja Franca pravi o njegovem slaboumnem sinu Ferdinandu, da je »trpel pod baronom Erdbergom, jedel,

pil, spal, s konja padel v Pratru, zopet pobran bil iz blata, splezal na belca... Baron Jožef Erberg, dolski graščak in avtor rokopisnega »poskusa literarne zgodovine Kranjske«, je bil med leti 1809—1816 vzgojitelj cesarjeviča Ferdinanda.

Na zgoraj omenjeno pritožbo ogorčenega Ilirca sem obširneje opozoril v svoji Zgodovini slov. naroda na str. 473—476 na podlagi prepisa, ki je vložen med spisi ljubljanske policijske direkcije (št. 22 iz l. 1844 v Drž. arhivu v Ljubljani). Corti objavlja spomenico po dunajskem originalu. Zdi se, da je prepis ljublj. polic. ravnatelja dr. Uhrerja točen; pomotoma manjka pri njem stavek (str. 96, 5. vrsta od spodaj): Kärnten und Steiermark, bekannt viel bessere Länder, sind begünstigt und wir so gedrückt. Nasprotno pa je Cortiiu izpadel (na str. 99, 4. vrsta od spodaj) pasus odn. se mora po Uhrerjevem prepisu izpopolnjen glasiti: von der Gefallenwache — izt Finanzwache (soll wohl heißen Finalwache) zu leiden haben. Podobno je Corti izpustil tudi v pripisu (str. 101, 18. vrsta od zgoraj) besedno igro: nur unsere milde (wohl wilde) Regierung will dieses nicht einsehen. Drugače sem opazil le manjše nehotene diskordance, ki gredo na rovaš novejših stilistike. Naj omenim m. dr., da je gotovo Uhrer bolje čital stracks namesto stark (str. 95, 19. vrsta od zg.), Faust voll namesto Handvoll (str. 96, 15. vrsta od zg.; 3 vrste naprej ima Uhrer oder, ne Bajonettenstichen), Giltenbesitzer nam. Hüttenbesitzer (str. 97, 13. vrsta od zg.), herausbringen nam. herausbekommen (str. 97, 18. vrsta od zg.), Nationallied nam. Revolutionslied (str. 97, 20. vrsta od zg.; na tej strani je v 4. vrsti od spodaj izpadla beseda vorstellen, sc. was sie wollen), sehr nam. recht (str. 98, 5. vrsta od zg.), unwichtige nam. unmächtige, unterzubringen nam. anzubringen (str. 98, 6. odn. 2. vrsta od spodaj), niedern nam. mindern (str. 99, 4. vrsta od zg.), diese nam. derlei (str. 99, 6. v. od zg.), Bedrückungen nam. Unterdrückungen (str. 99, zadnja vrsta), fertig nam. da (str. 101, 6. v. od zgoraj), unerbittlichen Gang nam. unerbitterlichen Weg (str. 101, 14. v. od zg.), mit allen nam. samt (str. 101, 6. v. od sp.), Ain Illyrier nam. Die Illyrier (str. 101, zadnja vrsta). Uhrerjev koncept govori o anonimnem piscu, ne o paskvilantu (str. 102). Glede pisave spomenice pravi Uhrer, da je prisiljeno izumetničena, da pečat A. K. ne pove nič in da se pisec samo skriva pod krinko kmeta. Pismo je bilo oddano v predal. Podobnost posameznih črk so našli v pisavi menškega kaplana Ign. Valenčiča in kameralnega diurnista Ant. Kolesnika, vendar se za osumitev niso mogli odločiti. Corti se moti, če misli (str. 125), da je avstrijska javnost šele l. 1859 spregledala, da o vsem odloča cesar in da je zato tudi on pred ministri odgovoren za vse. Izjave ob atentatu na cesarja l. 1853 nas pouče o tem, da so bili narodi glede tega že mnogo prej na jasnem (prim. moja Zgod. slov. naroda, 954). Cortijeva edicija ima z objavo anonimnih pism vladarjem ter nekaterih interceptov (prepisov iz zasebne korespondence, ki jo je prestregla in tajno odprla cenzura) svojo dokumentarno vrednost posebej tudi zaradi tega, ker je bilo več pism iz nekdanjega policijskega arhiva uničenih pri požaru justične palače na Dunaju sredi meseca julija 1927.

Jos. Mal.

Dr. Jos. Mal, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Nadaljevanje dr. J. Grudnove Zgodovine slovenskega naroda. Zv. 7—16, Celje 1928—1939. 1216 str.

L. Mlaker, Kazalo h Grudnovi in Malovi Zgodovini slovenskega naroda. 1941. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. 128 str.

Dr. Gruden je prišel l. 1916 v svoji Zgodovini do dobe francoske revolucije in konca vlade Jožefa II., ko mu je težka bolezen onemogočila dovršitev dela. Po večletnem presledku je prevzel nadaljevanje Zgodovine dr. Josip Mal in obdelal v desetih zvezkih, ki so izhajali redno vsako leto z izjemo l. 1933 in 1937, vse zadnje poldruge stoletje. Njegovo delo je zasnovano v mnogo večjem obsegu kakor delo predhodnika, kar more zgodovinar seveda le pozdraviti; obžalovati more le dejstvo, da se je založnica pred nekaj leti, ko je avtor v osmih zvezkih na 960 straneh že obdelal razdobje sedmih desetletij do 1860, odločila, da se naj delo čimprej dovrši, in da je avtor nato podal vso zgodovino naslednje dobe le v krajšem pregledu v dveh zvezkih na 248 straneh. Po svoji znanstveni vrednosti in zanesljivosti je dr. Malova Zgodovina mnogo boljša od svoje predhodnice, ki je vsaj v nekaterih poglavjih zelo nekritična. Avtor piše sicer za široko publiko in se trudi, da s poljudnim pripovedovanjem in s spretno pritegnitvijo narodne tradicije in narodne pesmi doseže svoj namen, vendar pa dela vseskozi na podlagi znanstvene literature in ima pred očmi znanstvene probleme in vidike ter znanstveno zanesljivost podatkov; na mnogih mestih sloni njegovo delo na direktnem študiju virov, od katerih nekateri sploh še niso bili znanstveno uporabljeni, in tako njegova knjiga tudi za strokovnjaka ne pomeni samo strnitve že znanih dejstev v celoto, ampak prinaša tudi nove rezultate. S svojim popularnim načinom podajanja snovi, z bogatim ilustrativnim materialom ter istočasno z upoštevanjem znanstvene literature in raziskavanjem zgodovinskih virov je delo brez dvoma doseglo svoj namen. Za ocenjevalca te zadnje in doslej najobsežnejše najnovejše zgodovine slovenskega naroda pa nastaja ob njenem zaključku dolžnost, da izrazi ugovore in pomisleke, ki so se mu vzbudili ob njej.

Kot uvod prvemu delu, ki mu je dal naslov Veliki francoski prevrat in slovenske dežele in ki obsega razdobje od francoske revolucije do dunajskega kongresa, je napisal avtor kratek pregled revolucije, kjer je nekaj manjših netočnosti. Osnovne spre-

membe revolucije so v smislu starejših del preveč prikazane kot sklep noči 4. avgusta 1789; takrat n. pr. še ni bila sklenjena sekularizacija cerkvenega premoženja in odprava cehov (str. 10). Poskus bega kralja se je izvršil 20. junija 1791 in ne »v začetku poletja 1792« (str. 12), kar je morda le tiskovna pomota. Pri francoskem pohodu v naše kraje 1797 je omeniti, da je Napoleon napravil konec beneški republiki šele po premirju v Leobnu in vstaji v Veroni, ne pred njima; ta vstaja je torej vzrok ali vsaj povod, ne posledica propada republike (str. 22). Trditev, da je s sekularizacijo zemljiških gospodstev cerkvenih knezov leta 1803 na našem ozemlju »prenehala srednjeveška razkosanost, ko so v eni in isti deželi izvrševali vrhovno deželno knežjo oblast različni vladarji« (str. 28), je netočna, ker so ta gospodstva že v prejšnjih stoletjih tvorila le nižje ali kvečjemu krvnosodne imunitete, medtem ko so deželno knežjo oblast nad njimi izvajali že Habsburžani. Goriško ozemlje na desnem bregu Soče ni pripadlo kraljevini Italiji z bratislavskim mirom l. 1805, ki je določal le odstop nekdanj beneškega ozemlja, ampak šele s posebno pogodbo v Fontainebleauju 10. oktobra 1807.¹ Formulacijo, da je bila Avstrija s tem mirom »odrinjena od Jadranskega morja«, bodo morda mnogi razumeli napačno, čeprav avtor seveda ni hotel trditi, da je Avstrija že tedaj izgubila vso obalo (str. 34). V Napoleonovi vojni z Avstrijo 1809 Rusija ni bila nevtralna, ampak Napoleonova zaveznica, čeprav bolj formalno in z namenom, da prepreči napredek Varšavske velike vojvodine (str. 52). Tirolske Pustriške doline ni dobil Napoleon l. 1809 od Avstrije, ampak jo je prej imela Bavarska (str. 52—53).² Trditev, da so se Srbi l. 1809 pogajali z Napoleonom, da bi se Iliriji pridružile še srbske pokrajine (str. 69), gre po mojem mnenju predaleč; iz virov je mogoče sklepati samo, da so prosili za protektorat Francije, in da se v spomenicah in razgovorih teh let večkrat omenja tudi Ilirija in upanje, ki ga je vzbudila pri Srbih.³ S trditvijo, da je bila v času, ko je Fouché prišel v Ljubljano (29. julija 1813), odstopitev Ilirskih provinc Avstriji že sklenjena stvar (str. 80), se avtor dotika vloge Ilirije v diplomatskih pogajanjih 1813, ki v resnici še ni pojasnjena. Iz francoskih raziskavanj je razvidno, da je Napoleon po ruski katastrofi ponujal Ilirijo Avstriji le za primer splošnega miru, torej tudi miru z Anglijo in konca kontinentalne blokade; o kasnejšem razgovoru z Metternichom 26. junija 1813, kjer je baje ponudil Avstriji Ilirijo za nevtralnost, se viri ne ujemajo; tik pred začetkom vojne z Avstrijo je pa najprej v noti 9. avgusta 1813 ponudil Avstriji Ilirijo brez Trsta, Gorice, Istre in Beljaka, nato pa 13. avgusta Ilirijo brez Trsta in Istre; pri tem je hotel morda le ustvariti vtis, da on ni odgovoren za vojno.⁴ Ta dejstva dokazujejo, da Napoleon 1813 ceni pomen Ilirije in da še nikakor ni popolnoma resigniral nanjo.

Sliko notranjih razmer v tej dobi je treba tudi danes označiti v splošnem za točno, čeprav je v času po izidu tega zvezka izšlo že več novih obširnih razprav. Ker so ta poglavja pri njegovem predhodniku zelo pomanjkljiva, bi si seveda želeli v Malovem delu še več retrospektivnih pregledov, ki bi postavili spremembe francoske dobe v pravo historično perspektivo. Tako more dobiti bralec napačen vtis, da se je pričela borba proti popolnoma nemški ljudski šoli šele s poročilom ljubljanskega škofijskega konzistorija l. 1805; prej se omenja le pouk slovenščine v ljubljanski normalni in prošnja kranjskih deželnih stanov Jožefu II. l. 1786 in 1787, da se naj Ljubljani vrne filozofski študij in na njem goji tudi slovenščina (str. 151—55, 385). Znano pa je, da se začne boj za slovenščino že v terezijanski dobi takoj ob ustanovitvi državne ljudske šole s Kumerdejevo spomenico in da je dosegel že prej tudi skromne uspehe, seveda le zato, ker je bil popolnoma nemški začetni pouk za slovenske šolarje le prevelik pedagoški nesmisel.⁵ Vodnika avtor v nasprotju s Kidričevim mnenjem ne smatra za framazona (str. 149), pač zato, ker se mu vir, ki se nanj naslanja Kidrič, ne zdi zanesljiv.⁶ Slikarja Metzingerja piše še vedno Mencinger (str. 176); glavne razprave, ki so pojasnile življenje tega umetnika, so izšle pač šele pozneje.⁷ Prvi časopis med Južnimi Slovani niso bile Vodnikove »Novice« (str. 170), ker je že prej izšlo nekaj srbskih listov (Slaveno — Serpskij Magazin v Benetkah 1768 le ena številka, nato pa na Dunaju Serpskija povsednevni Novini, oz. Serpskija Novini 1791—92, Slaveno — Serpskija Vjedomosti 1792—94).⁸ Poglavje o sodbi o tedanjih Slovencih pri njih samih in pri tujcih zaključuje avtor z ugotovitvijo, da ni govora o kaki zavesti manjvrednosti v primeri z nemškimi in laškimi sosedi (str. 192). Ta trditev je brez dvoma točna, saj žive v podobnem političnem in socialnem sistemu in v podobnih kulturnih razmerah. Problem slovenskega narodnega preroja je pa seveda popolnoma drugačje: v borbi proti stoletni zapostavljenosti slovenščine in slovensko govorečega prebivalstva na slovenskem ozemlju samem, kjer so višje socialne plasti tuje ali potujčene.

¹ De Clercq, Recueil des traités de la France, II, str. 146, 228—29.

² Fr. Zwitter, Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc, GMS XIII, 1932, str. 57, op. 8.

³ Prim. vire za Vučiničevo misijo, ki jih citiram v »Les origines de l'illyrisme politique...«, str. 62—64, 67.

⁴ A. Sorel, L'Europe et la Révolution française, VIII, str. 41, 44, 120, 145—46, 174, 176.

⁵ Prim. zdaj Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva..., str. 174—76, 187—93, 197—99, 279, 338—39.

⁶ Fr. Kidrič, Zgodovina, str. 487, in posebej Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani, Slovan XII, 1914, str. 11, 12, 58.

⁷ Prim. SBL, II, str. 109—10.

⁸ J. Skerlić, Istorijski pregled srpske štampe, Beograd 1911, str. 2—11.

Razdobje med koncem francoske Ilirije in marčno revolucijo opisuje avtor pod naslovom *Doba političnega jeroštva* (1813–1848). V prvih poglavjih govori o upravi, sodstvu in politiki, nato o kulturnih in končno o gospodarskih razmerah. Ta del knjige sloni v veliki meri na neposrednem študiju virov, ki ga je avtor porabil tudi za več manjših razprav, ki so nastale ob pripravljanju *Zgodovine* in jih je objavil posebej; v knjigi sami naj opozorim na podatke o preganjanju frankofilov, o jezikovnem vprašanju v uradih, na politično zanimiva dejstva, ki jih je črpal iz policijskih poročil, in na gradivo za statistiko šolstva. Netočna je trditev, da so Francozi odpravili umrlino (mortuar), t. j. dajatev zemljiškemu gospodu ob smrti lastnika podložnega zemljišča, in da je ostala odpravljena tudi pod Avstrijo (str. 200); ta dajatev je ves čas ostala v veljavi in je bila odpravljena z vsemi drugimi lavdemijskimi obveznostmi (t. j. obveznostmi ob menjavanju lastnika podložnega zemljišča) vred šele ob zemljiški odvezi (prim. str. 880). Pri opisu nove administrativne organizacije je trditev, da so »oddelki za numeriranje, konskripcijske ali davčne občine dale podlago novim glavnim občinam, ki so se zopet po možnosti ujemale z mejami francoskih merij« (str. 221–22), točna le v smislu, da je vsaka francoska merija in poznejša glavna občina sestavljena iz več števnih oddelkov, oz. davčnih občin prejšnjega konskripcijskega in jožefinskega davčnega sistema, nikakor pa ne v smislu, da bi bila z njimi identična, saj eksistirajo te »podobčine« še dalje kot njihovi sestavni deli.⁹ Mnenje, da pokrajine kraljestva Ilirije razen Koroške in Kranjske »deželnih stanov sploh nikoli imele niso« (str. 238), je nepravilno za Goriško in sicer za vso predfrancosko dobo.¹⁰ Ni mi jasna trditev, da se Avstrija pozneje kljub Bismarckovemu nasvetu ni dala potisniti na slovenski vzhod (str. 274); saj je bila avstrijska ekspanzija po zedinjenju Nemčije ves čas usmerjena na Balkan. Pri Nemški zvezi (str. 278) bi mogel avtor povedati, kakšno je bilo razmerje slovenskih dežel do nje, saj je bilo to zelo važno tako za razmerje Slovencev do frankfurtskega gibanja kakor tudi za prve aspiracije Italijanov po Trstu in Gorici, ki jih je ovirala medsebojna garancija članic Nemške zveze za zvezno ozemlje. Naziranje, da je jožefinizem po svojem bistvu prosvetljenstvo, ki se pojavi v knjigi le mimogrede (str. 309), je bilo sicer nekdanje splošno razširjeno in ga pri nas zastopa še Prijatelj, a novejša znanstvena literatura ga zavrača in vidi v jožefinizmu le težnjo po državni oblasti nad cerkvijo v vseh nedogmatičnih zadevah, a nikakih tendenc, ki bi šle preko okvira pozitivnega krščanstva. Literarni list, ki je izhajal v Ljubljani 1838–44, se je imenoval *Carniola* (Carniola str. 321 je tiskovna pomota). O narodnih preročiteljih, posebno o štajerskih, ki jih avtor le kratko omenja na strani 349, bi si želeli bolj obširnih življenjskih opisov, saj je imelo njihovo delo zelo velik pomen. Mnenje, da je avstrijska vlada v predmarčni dobi hotela s silo zadržati vsak razvoj tako v političnem kakor tudi v narodnokulturnem oziru (str. 358–59), je v bistvu pravilno, čeprav vlada v teoriji ne odreka posameznim narodnostim pravice do kulturnega razvoja; a strah pred prevratnimi idejami sploh in pred panslavizmom posebej je bil tako velik, da je v praksi njena politika imela tak značaj. Iz statističnih podatkov o šolstvu (str. 405 sl.) izhaja jasno, da so slovenske pokrajine zelo zaostajale za nemškimi alpskimi deželami; glavni vzrok je brez dvoma v pretežno nemškem značaju šol na Slovenskem. Trditev, da so bila semenišča na škofijskih sedežih (str. 421), ne velja za lavantinsko škofijo, ki je imela s krško skupno semenišče v Celovcu. Opis gospodarskega življenja je obširen in bogat. Želeli bi si več podatkov o razlikah v razmerju podložnika do gospoda v posameznih slovenskih pokrajinah (pravica dedovanja, obveznosti le v dajatvah ali tudi v tlaki), kjer se avtor zadovolji s kratko opombo, da sta imela Gorenjec in Notranjec le »nekakšno pogodbeno razmerje« in živela precej neodvisno od gospoda, medtem ko je bil položaj Dolenjca slabši (str. 466); podatki o zemljiški odvezi, ki jih navaja avtor kasneje, kažejo značilne razlike med deželami (str. 879–80); a tudi avstrijske publikacije o stanju pred in za zemljiške odveze bi omogočile vsaj sumaričen opis teh razlik.¹¹ Pri opisu trgovine bi si želeli, da bi bila opisana tudi organizacija meščanske trgovine (grosisti in meščanski trgovci, diferenciacija po strokah, založništvo), čeprav bi moral avtor tu delati skoraj samo po virih. Lapsus calami je trditev, da je veljal pred francosko dobo jožefinski sistem obdavčenja zemlje (str. 570), saj pozneje avtor sam pove, da je bil 1790 ta sistem odpravljen in uveden znova šele po Francozih (str. 581). Stavek, da so v bivših Ilirskih provincah sicer morali sprejemati avstrijske bankovce in bakreni drobiž, nihče pa ni bil prisiljen v tej valuti sklepati kupčije in delati pogodbe (str. 589), mi je nerazumljiv; iz sledečih izjav bi sledilo, da v bivši Iliriji velja le kovani novci.

Tudi za naslednje razdobje *Leto svobode in deset let reakcije* (1848–1860) je delo široko zasnovano in sloni na raziskavanjih v arhivih, pri katerih je nastal poseben članek o Ljubljani in letu 1848 (GMS XIV, 1933). Avtor opisuje najprej politični razvoj v njegovih različnih aspektih, nato agrarne, cerkvene in šolske razmere in končno zopet politiko dobe reakcije. Morda bi bilo bolje, če bi pri razdelitvi obsežne in na prvi pogled heterogene

⁹ J. Polec, *Kraljestvo Ilirija*, I, Ljubljana 1925, str. 132–35, 158–59, 163, 310 sl. in tam citirana literatura.

¹⁰ Prim. C. Czoernig, *Das Land Görz und Gradisca* (mit Einschluß von Aquileja), I, Wien 1873. C. Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia* (izdaja Della Bone), III, Gorica 1855.

¹¹ Die Grundentlastung in Österreich (uradna publikacija), Wien, 1857. K. Grünberg, *Die Grundentlastung* (Geschichte der österr. Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien, I, Wien, 1898).

snovi v večji meri upošteval sinhronistični princip; s tem bi postala bolj jasna medsebojna povezanost vsega razvoja in olajšano branje širšemu krogu publike, ki se mora v nekaterih poglavjih vedno znova vračati v prejšnje časovno razdobje.

Moj glavni ugovor, ki velja seveda tudi za večino drugih del o revoluciji v Avstriji v tem letu, je v tem, da vidi avtor bistvo revolucije vse preveč — čeprav ne izključno — v konfliktu narodov in ne upošteva povezanosti tega konflikta z drugimi momenti. V resnici pa nastopajo tedaj narodi po večini — ne vsi — nehomogeno, razne struje imajo različne interese in cilje. To velja tudi za Nemce, kjer radikalnejše struje niso prav nič motili oziri na Avstrijo in dinastijo in je odobravalna težnje Italijanov, Madžarov in Poljakov po lastni državnosti (prim. s tem str. 719—20, 850, 853); a to je bila le ena struja, medtem ko so se drugi zavzemali za razne kompromise ali avstrijske rešitve.¹² Kakšno je bilo v tem oziru stališče Slovanov? Za Poljake je znano, da so bili orientirani protiaustrijsko; avtor omenja nek načrt združitve Poljakov, Čehov, Slovakov, Hrvatov in Srbov proti Madžarom in Avstriji (str. 644); načrti Adama Czartoryskega, ki je pač edini imel stike s Srbi in Hrvati, niso imeli protimadžarskega značaja.¹³ Drugačen je seveda položaj Čehov, Slovakov in avstrijskih Jugoslovancev, ki so jih načrti revolucionarjev razdeljevali med frankfurtsko Nemčijo in svetoštetfiansko Madžarsko. Avtor pojasni nacionalne razloge, ki so jih vodili k misli, da je treba ohraniti Avstrijo, čeprav v obliki federacije narodov in ne več absolutistične države, in poudarja, da tedaj zanje ni bilo druge rešitve (str. 724, 745, 834 sl.). A treba je upoštevati, da pri vseh teh Slovanih niso odločali samo nacionalni motivi. Pri Čehih se kažejo velike razlike od plemstva preko Palackega do radikalcev, ki so sodelovali pri binkoštnih nemirih. Jelačić, za katerega je treba pripomniti, da je zvedel za svojo odstavek šele po avdienci v Innsbrucku (str. 716), je prikazan preveč samo kot nacionalen Hrvat in ne tudi kot vseskozi lojalen avstrijski oficir (str. 716 sl.), kar seveda ne velja za vse tedanje Hrvate. Isti problem je treba postaviti tudi za Slovence.

Za idejo zedinjene Slovenije je treba pač najprej upoštevati sporočilo A. Globočnika, da je ta ideja že od časov Napoleonove Ilirije živela in bila diskutirana v krogih maloštevilnih zavednih Slovencev.¹⁴ V prvih dneh dunajske revolucije opazimo, da so nekateri slovenski preporoditelji sicer takoj spoznali nacionalni pomen revolucije za Slovence, a še niso konkretno formulirali zahteve po zedinjeni Sloveniji; tudi za prvi članek M. Majarja, ki je bil napisan 17. marca in objavljen 29. marca 1848, avtor upravičeno postavlja vprašanje, »ali si zamišlja svojo Slovenijo kot politično ali le bolj kot duhovno enoto« (str. 777). Tako nam ostane za prvo jasno in javno formuliranje zahteve po zedinjeni Sloveniji le dvoje nespornih oporišč: apel dunajskih Slovanov svojim bratom Slovincem od 5. aprila 1848, ki ga je sestavil A. Globočnik in ki pravi v slovenskem tekstu: »stavite si v mislih in srcih Slovenio, katero politika kroji«, v nemškem originalnem tekstu pa: »schaffet Euch im Geiste und im Herzen Slovenia, die politisch noch nicht besteht«, — in pa apel dunajskih Slovencev »Mili bratje Slovenski«, ki sta ga podpisala M. Semrajc in A. Globočnik in ki nedvoumno izraža zahtevo po zedinjeni Sloveniji in so ga Novice objavile 12. aprila 1848, a se pri tem opravičile, da je bila prejšnja številka (t. j. 5. aprila) že tiskana, ko so ga prejele, tako da je bil vsekakor napisan na Dunaju že v prvih dneh aprila.¹⁵ Tako nam ostane kot končni rezultat dejstvo, da je bila ideja zedinjene Slovenije jasno formulirana in javno izražena po dunajskih Slovencih vsaj v prvih dneh aprila 1848. Zato pa je bil odziv tej ideji v Ljubljani izredno hladen. Avtor sicer omenja, da se kranjski deželni stanovci nikdar niso izjavili za zedinjeno Slovenijo, vendar pa misli, da so bili »na tihem« zanje in domneva, da se javno niso hoteli izraziti zaradi obzirnosti do stanov sosednjih dežel (str. 757, 761, 773—74). Po mojem mnenju te razlage niso potrebne; stanovci se pač v razliki od štajerskih in koroških niso zavzemali za izrazit nemški program in sprejeli so nekaj manjših slovenskih zahtev, to je bilo pa tudi vse. Pristop nekaterih članov stanov k Slovenskemu društvu in udeleževanje pri narodnih »besedah« ne dokazuje še nič; pripravljali odbor ljubljanskega Slovenskega društva, ki mu še ni pripadal dr. Bleiweis, se je sicer res v proglasu od 26. aprila 1848 zavzemal za zedinjeno Slovenijo (prim. reprodukcijo proglaša str. 735), a kranjski pomnoženi stanovski odbor je do teh stremeljenj zavzel povsem nedvoumno stališče, ko je v posebnem dopisu od 25. maja, ki sta ga podpisala tudi škof Wolf in Bleiweis in ki ga omenja tudi avtor, svaril gubernij pred nevarnostjo, da bi se ta prizadevanja ne omejila več na skrb za deželni jezik, ampak segla v politiko in motila mir v deželi, kar je za avtorje dopisa očitno velik zločin (str. 734, 793). In ljubljansko Slovensko društvo

¹² P. Molisch, *Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Österreich*, Jena 1926. Za radikalno rešitev se zavzema tudi Anastasius Grün, *Antwort an das Offene Sendschreiben des Vereines »Slovenja« in Wien*, Graz 1848.

¹³ Drag. Stranjaković, *Vlada ustavobranitelja 1842—1853*, Beograd 1932, in tam citirana literatura.

¹⁴ Drag. Lončar, *Anton Globočnik in slovenski narodni program 1848. leta*, Carniola, nova vrsta, III, 1912, str. 208—09; prim. F. Petré, *Zahteva po kraljevini Sloveniji l. 1848 v praških dokumentih*, GMS XXI, 1940, str. 42.

¹⁵ *Apel dun. Slovanov n. pr. v prilogi letniku 1848 Novic v univ. knjižnici*, reprodukcija nemškega originala Malova *Zgodovina* str. 778—79; prim. prav tam, str. 780, in Fr. Petré, n. o. m., str. 42.

se je res uklonilo; že drugi letak predvideva kot namen društva le še gojitev slovenskega jezika, na občnem zboru 6. junija 1848, kjer je bil izvoljen za predsednika dr. Bleiweis, se pa sprejmejo pravila, ki razen tega še dopuščajo, da morejo biti člani tudi neslovenci.¹⁶ Omahovanja Bleiweisa, ki se izjavi za zedinjeno Slovenijo šele v septembru (str. 758), in odklonilno stališče Slomška izhajata iz legitimizma, ki ovira celo večino dotlej za slovenski jezik in literaturo zaslužnih preroditeljev, da bi se pridružili slovenskemu ali jugoslovanskemu programu, ki izhajata kljub poudarjanju avstrijskega okvira iz miselnosti prirodnega prava narodov in s tem revolucije. Tem manj pa moremo pričakovati zavzemanje za zedinjeno Slovenijo od kranjskih stanov in to celo že 6. aprila 1848; saj zedinjena Slovenija ni razširjena Kranjska in predstavniki stanov so bili med tistimi, ki so mogli ob takem razvoju dogodkov le izgubiti. Prav zato pa je tudi pri raznih dogodkih v jeseni 1848, n. pr. pri zavzemanju za Jelačiča in obsojanju dunajskega upora, pri kampanji proti poslancu Ambrožu, ki je kazal simpatije za dunajski upor, pri protestni akciji proti §§ 2 in 3 frankfurtske ustave, ki dopuščata le personalno unijo nemških in nenemških dežel in ustvarjata s tem za Avstrijo neprijeten položaj (str. 678, 726–28, 769, 773–74, 816–18), težko odločiti, v koliko so odločali slovenski nacionalni motivi in v koliko samo legitimizem, oz. težnja avstrijske vlade, da uveljavi svoj vpliv v Nemčiji. Na drugi strani je pa zelo zanimivo, da policijska poročila, ki jih navaja avtor, označujejo več radikalnih pristašev slovenske stranke za demokrate, republikance, simpatizerje dunajske in drugih revolucij (str. 670, 671, 672, 699, 700–01); iz tega sledi, da niso vsi zavedni Slovenci odobravali podpiranja tiste vladne politike, ki je končno pokopala z revolucijo vred tudi skoraj vse slovenske nacionalne zahteve. — Pri agrarnem vprašanju konstatira avtor točno, da so bili kmeti nemiri le izbruhi spontanega in neorganiziranega nezadovoljstva, da je bilo kmetom le za njihove materialne koristi in da je geslo, da naj kmet voli kmeta, privedlo v državni zbor več poslancev, ki se tam niso znali orientirati (n. pr. str. 679, 732, 743, 815–16). Vendar bi nam po mojem mnenju šele socialni položaj slovenskih preroditeljev, ki so po večini pripadali duhovniškemu stanu, in analiza njihovega razmerja do zemljiške odveze, ki je bilo pri večini konservativno, pojasnila, zakaj jim tedaj kmetje niso zaupali in zakaj se niso povežale socialne tendence kmetov z narodnim programom.

V podrobnostih bi bilo omeniti, da se pristaši stranke, ki je 1849 v Frankfurtu glasovala za predlog, da se nemška krona podeli pruskemu kralju, ne imenujejo »Velikonemci«, ampak je prav to »malonemška« stranka (str. 756). Fiziokrati, med katere spadajo vendar člani kmetijskih družb že od 18. stol. dalje, se zavzemajo za zaščito in tehnični napredek poljedelstva, medtem ko se za osvoboditev kmeta bore le nekateri, drugi pa branijo veleposest (str. 757). Komisije za zemljiško odvezo niso bile sestavljene samo iz zastopnikov gosposk in podložnikov (str. 876), ampak so bili v njih tudi od države imenovani uradniki, ki so imeli odločilno besedo.¹⁷ Za lavdemialne obveznosti bi bilo mogoče omeniti, da jih je v razliki od drugih pravic zemljiških gospodov odkupila država (str. 880). Kot malenkost naj omenim, da ustave od 4. marca 1849 poslancem prav za prav niso »razglasili« (str. 929), ker je bila njihova zborovalna dvorana zastražena po vojaštvu in jih sploh niso več pustili, da bi se zbrali.

V prihodnjem poglavju Pod vodstvom prvakov (1860–1890) je avtor že utesnil razdobje treh desetletij na en sam zvezek. Razdelitev snovi je ostala ista kakor prej, t. j. po vsebinskih prerezhih raznih področij politike, gospodarstva itd. preko vsega razdobja in ne sinhronistična. V podrobnosti bi bilo omeniti, da za oktobrsko diplomu avtor trdi, »da v državni zbor... odpošiljajo deželni zbori svoje zastopnike« (str. 969), na drugem mestu pa, da je poslanec imenoval cesar (str. 972). Oktobrsko diploma predvideva eno samo zbornico »Reichsratha«, ki obstoji iz od cesarja imenovanih članov, katerih število ni fiksirano, in pa iz sto na posamezne dežele razdeljenih poslancev, ki jih tudi imenuje cesar na podlagi terna — predlogov voljenih deželnih zborov — določba polna absolutistične miselnosti, ki je slovenski zgodovinarji večinoma ne omenjajo in s tem nekako ohranjujejo ugodno mnenje, ki je vladalo o diplomu v nekdanji slovenski politiki. Državna misel oktobrske diplome je absolutizem v centru in fevdalne avtonomije v provincih. Deželne ustave na podlagi oktobrske diplome, ki jih omenja avtor (str. 970), so bile izdane samo za nekatere dežele, od pokrajin, kjer so živeli Slovenci, le za Štajersko in Koroško. Trditev, da je Avstrija v desetletju po oktobrski diplomu omahovala med centralistično, dualistično in federalistično ureditvijo »po narodnostih« (str. 973), je pač lapsus calami, saj je znano, da je avstrijska federalistična stranka stala na stališču zgodovinskih pokrajin in ne narodnih enot. Čehi so zapustili dunajski državni zbor že l. 1863. in ne l. 1864. (str. 974, 984). Pri poglavju o javnih zastopih bi si želeli, da bi avtor spregovoril tudi o novi občinski avtonomiji, pri volitvah sploh, da bi poudaril, da so bile v prvem času javne. V začetku odstavka o volivnem redu motita smisel tiskovni pomoti, da sta zamenjana izraza »deželni« in »državni« zbor (str. 991, 3. in 5. vrsta tega odstavka). Pri odpadu Dežmana, kjer se je tudi vtihotapil majhen tiskarski škrat (odločilni govor v

¹⁶ Der slowenische Verein in Laibach (tiskan letak v arhivu Nar. muzeja v Lj.). Postave slovenskiga društva v Ljubljani — Statuten des slovenischen Vereins in Laibach (tisk v arhivu Nar. muzeja v Lj.; priloga Novicam 1848). — Prim. Drag. Lončar, Politično življenje Slovencev, str. 14.

¹⁷ Informacija prof. A. Krošla, ki pripravlja posebno študijo o zemljiški odvezi na Kranjskem.

državnem zboru je bil 27. in ne 29. junija 1861), ne navaja avtor nikakih motivov (str. 997). Belcredijev politični cilj označuje avtor — kakor že tudi Lončar in Prijatelj — kot pentarhijo, Avstrijo kot federacijo petih sestavnih delov, pri čemer bi bili Slovenci žrtvovani nemškemu delu (str. 998, 1004). Po mojem mnenju ta trditev ni osnovana in imajo prav tisti zgodovinarji, ki trdijo, da je bil Belcredi predvsem človek oktobrske diplome, sicer pa sploh ni imel tako konkretnih načrtov; njegovih nazorov ni identificirati z idejami nekaterih federalističnih politikov.¹⁸ Slovenske zgodovinsko-pravne programe utemeljuje avtor le z razlogi praktične politike, s potrebo naslonitve na historičnopravne stranke drugod v Avstriji (str. 997 sl., 1002 sl.); tu bi mogla peč šele posebna študija pokazati, če velja to za vse tedanje slovenske politike. Slovenski poslanci so nasprotovali liberalni cerkveni zakonodaji šestdesetih let pač iz prepričanja in ne samo zato, ker so mislili, da so taki novi spori nepotrebni (str. 1056). Primeroma zelo malo je v političnem in v drugih delih knjige upoštevano Prekmurje. Pri opisu gospodarskega življenja za to in prejšnje razdobje bi si seveda želeli, da bi prišlo bolj do veljave osnovne tendence, ki so od srede stoletja dalje povzročale velik prevrat; propad vaških sosesk s svojimi posledicami zlasti za revnejše plasti, ki se potem izseljujejo, posledice gradnje železnic za vse tiste, ki so prej živeli od prometa, nadaljnje propadanje nekaterih domačih obrti zaradi konkurence industrije, ki se je v prvi polovici stoletja komaj začelo, in v zvezi s tem začetki izseljevanja v večjem obsegu. Seveda bi avtor za take probleme rabil več prostora in bi jih moral v glavnem še sam raziskovati prav po virih.

V zadnjem zvezku je podal avtor pod naslovom *Naš čas* (p o l. 1890.) zgoščen pregled vsega razvoja zadnjih desetletij. Bojim se, da bo njegova razdelitev tvarine po dolgih časovnih razdobjih za posamezna področja, ki je zelo primerna za mirno predmarčno dobo, za to razdobje povzročila preprostemu bralcu največ težav; medtem ko se že v začetku zvezka opisuje politični razvoj dobe pred prvo svetovno vojno in vojne dobe, ustanovitev Jugoslavije in borba za meje, se nato šele v odstavku »Slovenci in jugoslovanstvo« omenjajo n. pr. dobrovoljci in Jugoslovanski odbor; šele za odstavkom »Slovenci za mejami«, kjer govori avtor o Primorskem in Koroškem v času po vojni pred in po določitvi novih državnih meja, sledi poglavje »Iz bojev za enakopravnost«, ki govori o stanju v stari Avstriji. Mislim, da bi pri opisu take prelomne dobe, kjer je prva svetovna vojna tako zelo spremenila vse razmere, s sinhronistično razdelitvijo gradiva knjiga lažje dosegla svoj namen. Avtorjeva trditev, da je bil habsburški okvir pri majniški deklaraciji in celo že pri dr. Krekovem predlogu v kranjskem deželnem zboru l. 1909. le taktična potreba (str. 1114), je po izidu knjige že izzvala polemiko.¹⁹ Po mojem mnenju ni dvoma o tem, da so trializem pojmovali iskreno njegovi glavni zagovorniki pred vojno in vsaj nekateri od iniciatorjev deklaracijskega gibanja tudi še l. 1917. L. 1918. niso bile odpravljene deželne samouprave (str. 1121), ampak le dotedanji dvotirni sistem javne uprave; samouprava Slovenije preneha prav za prav šele z vidovdanko ustavo.²⁰ Premirje med Italijo in Avstrijo je bilo sklenjeno 3. novembra 1918, ne 3. oktobra, kar je seveda tiskovna pomota (str. 1123). Ni mi znano, iz katerega vira ima avtor trditve, da je Wilson v začetku mirovnih pogajanj (pred formulacijo predloga o svoji mejni črti od 23. aprila 1919, objavljenega naslednjega dne), pristaš meje ob Soči (str. 1129). Na karti o razvoju problema naše zahodne meje 1914–20 na strani 1130 pri predlogu korekture Wilsonove črte ne pride do izraza dejstvo, da je bila tedaj predlagana posebna reška država. — Pri opisu notranjega razvoja Jugoslavije govori avtor o načrtu dr. Korošca kot ministrskega predsednika l. 1928, da bi se osnovala tri banovine — srbska, hrvatska in slovenska, in da bi bil centralni parlament sestavljen iz odposlancev banskih deželnih zborov in gospodarskih združenj in zvez; zaradi nasprotovanja Davidovičevih demokratov in dela radikalov je nato njegova vlada odstopila (str. 1141); te trditve so, kolikor je meni znano, popolnoma nove. — Ko poseže nato v odstavku »Slovenci in jugoslovanstvo« v prejšnjo dobo, omenja avtor kot predhodnico ideje trialistične Avstrije misel nadvoivode Albrehta, naj bi se ustanovilo kraljestvo Ilirija z zedinjenimi Slovenci kot jez proti Italiji (str. 1147–48); po mojem mnenju ta misel, ki so jo nekdanji Slovenci pogosto omenjali, nikakor ne pomeni trialistične preureditve vse habsburške monarhije in bi bilo bolj pravilno iskati predhodnike trializma pri Ritterju-Vitezoviču in pri Draškoviču. Lojalno avstrijsko smer v slovenski politiki ob začetku vojne razlaga avtor z oportunizmom in s strahom, da bi bili Slovenci v primeru razpada Avstrije žrtvovani (str. 1153); vsi ti momenti so igrali vlogo, a treba je poleg teh indirektnih motivov priznati še direktnega, moč avstrijskega legitimizma, ki je bil tedaj pri Slovencih še precej močan. K opisu povojne zgodovine koroških Slovencev imam le nekaj malenkostnih pripomb: definitivna številka za Slovence po štetju 1923 je po uradnih publikacijah 37.292 in ne 36.603, po štetju 1934 26.796 in ne 26.376; po jeziku, »katerega kulturnemu krogu pripada izprašanec po lastnem čustvovanju«, so šteli l. 1934., medtem ko govore navodila

¹⁸ L. Eisenmann, *Le compromis austro-hongrois de 1867*, Paris 1904, str. 403 sl., 431 sl., 453–55. J. Redlich, *Das österr. Staats- u. Reichsproblem*, II, Leipzig 1926, str. 403, 435 sl., 536–67, 591–616.

¹⁹ Dejanje, III, 1940, str. 123 (B. Grafenauer), str. 204 (J. Mal), str. 248 (B. Grafenauer); tu prim. tudi opombo k trditvi o ofenzivi na koroški fronti 31. XII. 1918).

²⁰ Slovenci v desetletju 1918–1928, Lj. 1928 (članka J. Brejca in L. Bogataja); Spominski zbornik Slovenije, Lj. 1939 (članek Drag. Trstenjaka).

za štetje 1923 še o »jeziku, ki ga dotičnik najbolj tekoče govori in v katerem navadno misli«, kar ima seveda z ozirom na način izvedbe štetja le bolj formalen pomen; Schuschniggova usodna odločitev od 11. marca 1938 ni določala plebiscita »čez dva dni«, ampak za nedeljo, 15. marca (vse str. 1170). Trditev, da se je v zadnjih dveh desetletjih pred svetovno vojno iz Kranjske izselilo 110.000 ljudi (str. 1200), je pač nekoliko pretirana; točne statistike izseljevanja nimamo, pač pa kaže primerjanje prirodnega in dejanskega gibanja prebivalstva za desetletji 1890—1900 in 1901—1910 pasiven saldo 66.986 oseb.²¹ Pač zaradi tesno odmerjenega prostora avtor le kratko ali pa sploh ne omenja raznih političnih in socialnih struj (n. pr. razvoja krščanskega socializma, dr. Žerjavovega narodnoradikalnega gibanja, raznih smeri socializma) v zadnjih desetletjih, se za slovstvo in likovno umetnost omeji na nekaj najnujnejših podatkov brez karakteristike glavnih smeri, za gospodarstvo, kjer za mnoga važna vprašanja doslej seveda niti nimamo zadovoljivih študij, pa poda le kratek opis na nekaj straneh.

Ker je delo namenjeno širši publiki, je avtor izločil vse pripombe pod črto ali na koncu poglavij in dodal le ob sklepu kratko oznako glavnih virov in seznam glavne literature. Ta dodatek bo dobro služil vsakemu raziskovalcu, predstavlja pa seveda le kratek in v neki meri nujno subjektivni izbor; mogli bi n. pr. želeli, da bi bil med avstrijskimi zgodovinami poleg Pircheggerjeve predelave Mayerja omenjen tudi priročnik Mathilde Uhlirz in nekaj del k avstrijski gospodarski zgodovini, med provincialnimi zgodovinami tudi Hermann, Tamaro in Benussi, kot viri tudi uradni listi, ki so objavljali zakone, glavne statistične publikacije, Šleibingerjeva bibliografija slovenskega časopisja, Narodna enciklopedija in poleg Kranjca še kako delo k postanku Jugoslavije, med memoarji tudi Tuma, nekateri zbrani spisi, n. pr. Krekovi ali Slomškovi, nekaj izdanih korespondenc (n. pr. Slomškova) itd. A treba je upoštevati, da avtor ni stremel za izčrpnostjo in ni imel namena napisati bibliografski uvod k najnovejši slovenski zgodovini; za prvo orientacijo pa njegov seznam dobro služi. Ker slone mnoga poglavja na neposrednem študiju arhivalij, ki jih zaradi značaja dela v tekstu ne citira, opozarja avtor, da je te vire zaradi navedenih datumov lahko najti s pomočjo repertorijev ali ekshibitnih protokolov v arhivih, ki jih omenja (str. 1209). Kljub temu mislim, da bi avtor napravil bodočim raziskovalcem veliko uslugo, če bi objavil seznam teh arhivalij. S tem bi se za znanstvenika še povečal pomen tega dela, kjer je avtor predelal in osvetlil zelo obsežno gradivo in ga strnil v celoto, ki ji zgoraj navedeni — spričo obsežne snovi in obširne knjige maloštevilni — pridržki ne zmanjšujejo njene vrednosti.

»Kazalo k Grudnovi in Malovi zgodovini« obsega najprej bolj podroben seznam vsebine obeh del kakor kazalo v delih samih, nato register krajev in oseb in končno kazalo slik; misel na stvarno kazalo, ki je bilo prej napovedano, je bila očitno opuščena. Najbolj važen je drugi del, ki bo mnogo koristil pri uporabi knjige; sestavljalec je storil prav, da je uvedel enotno in splošno priznano obliko pri imenih, ki jih dr. Gruđen včasih rabi v različnih in nenavadnih oblikah, a moral bi tudi take oblike uvrstiti v svoj register brez številke z opozorilom, da jih je treba iskati pod pravilnejšo obliko; ni jasno, zakaj ni uvrstil tudi Rudolfovega pod Novo mesto in kaj imajo opraviti v registru »krajev in oseb« »Novice«. Kazalo slik vsebuje v resnici vse priloge in je urejeno po abecednem redu njihovih naslovov; bolj primeren bi bil pač isti vrstni red kakor v knjigi sami. Fran Zwitner.

Dostavek avtorja. Naj mi bo dovoljeno, da k pripombam, pobudam, stvarnim in tiskarskim popravkom, ki sem gospodu referentu zanje jaz in vsak uporabljavec Zgodovine hvaležen, ter k izraženim ugovorom in pomislekom podam na kratko od svoje strani nekatera objasnila v zaporedju, kakor so bili zgoraj izrečeni.

Pri obravnavah francoske revolucijske narodne skupščine v noči 4. avgusta 1789 loči moje besedilo med sklepi ter pobudami in predlogi (ki naj šele pridejo v meritorno razpravo). Pomislek zoper predsekularizacijsko razkosanost odpadce: govorim o »srednjeveški razkosanosti, ko so (ne pravim ker so takrat, v sodobnosti) v eni in isti deželi izvrševali vrhovno deželnoknežjo oblast različni vladarji«. Vseh podrobnosti nekaterih mirovnih tratatov ni bilo mogoče spraviti v pregledno knjigo; upoštevati je treba tudi dejansko stanje okupacije in poznejšo tudi pravno formalno ureditev s pogodbami. Iz mojega opisovanja ni mogoče dobiti vtisa, ko da se je pričela borba zoper nemško ljudsko šolo šele l. 1805. V uvodu k dotičnemu poglavju (str. 150 sl.) opozarjam na odpor zoper neuspehe te šole še pred tem časom. Kumerdejevih predlogov pa nisem nikoli nameraval ponovno razgrinjati, ker so bili izrečeni že v prejšnji dobi in je o njih dovolj obširno razpravljala dr. Gruđen na str. 979—986 svoje Zgodovine, ki sem jo jaz le nadaljeval, na kar gospod referent v naslovu sam opozarja. Ni mi dalje jasno, zakaj hoče v vprašanje samozvesti slovenskega človeka vmešavati posebno vprašanje problema slovenskega narodnega preporoda.

Pri opisu razmer v reokupacijski dobi je treba razlikovati (na kar sem v svoji knjigi večkrat opozarjal) med francoskimi Ilirskimi in ostalimi slovenskimi deželami; tudi zadeva umrine bo s tem pojasnjena. Avstrijska ekspanzija na Balkan se kaže le v oviranju razvoja teh dežel; če bi bili na Dunaju ubogali Bismarckov nasvet, bi bili sprejeli ruski predlog, ki je Avstriji ponujal ozemlje do Soluna. Saj je razpadla Avstrija vprav zaradi tega,

²¹ Prim. tabelo v mojem Prebivalstvu na Slovenskem ..., Lj. 1936, str. 95—96.

ker je bila kot začarana v nemški rajh. Napaka Carniola na str. 321 je nastala po tiskarniški trdovratnosti; v prihodnjem snopiču (str. 359, 630, 362, 363) je pravilna oblika časopisa »Carniolia«. Štajerski preporoditelji niso le naštet na str. 349, marveč so o nekaterih podrobnejši podatki na str. 348, — nič bolj skopo obravnavani kakor slovstveniki ostalih pokrajin, vedno z ozirom na njihov pomen in razpoložljiv ter sorazmerni obseg. Pri davčnih preosnovah je treba upoštevati okolnost, da se način obdavčenja, ki je bil že leta v veljavi, ni dal povsod kar z določenim dnem spremeniti (gl. str. 570 in 581 moje Zgodovine). Glede sinhronističnega načina podajanja, ki bi ga g. referent želel imeti za najnovejšo dobo, pa sem mnenja, da bi to ne bilo umestno. Prvič bi bila s tem razbita enotnost dela, drugič bi pa trpel pragmatično utemeljeni pregled razvoja. Za avtorja bi bilo sinhronistično nanizavanje dogodkov velika olajšava, za bralca pa nasprotno nepredelana pot, polna zavitih ovinkov in nepreglednih tesni.

Kar se tiče bistva revolucijskega leta 1848, ga nikjer ne zagovarjam v kakem prvenstvenem konfliktu narodov. Prav iz tega vzroka menda tudi nikoli nisem rabil za ta čas, ki skriva v sebi druge in občutljiveše gibalne sile, tako razširjene oznake »pomladi narodov«. Iz mojega opisa Jelačičevega nastopa nikjer ne štrli kako napihnjeno narodno herojstvo, marveč je povsod dovolj opazljiva njegova dinastična lojalnost, ki jo je kazal obenem z narodovim odporom zoper Madjare. Na nezaupanje med kmeti in duhovniško gosposko, ki je tudi oviralo povezovanje socialnih tendenc kmetov z narodnim programom, sem med drugim izrečno opozoril tudi na str. 894 svoje Zgodovine. Da je pri zemljiški odvezi poleg zastopnikov zemljiških gospodov in kmetov imela važno besedo tudi uradna okrajna komisija, to se bere na prav isti strani 876 moje Zgodovine.

Ocenjevalčeva pripomba glede državnih poslancev po oktobrskem diplomu je dovolj nedvoumno pojasnjena na str. 970 (12. vrsta odzga). Glede federalizma pa je treba ločiti med federalizmom, ki bi bili nanj pripravljeni pristati Nemci, med kombiniranim federalizmom Čehov in med čistim narodnostnim federalizmom Slovencev. Da opisujem boje za enakopravnost v stari Avstriji šele za dogodki med svetovno vojno in po njej, sledi logično iz tega, ker spada vse poprejšnje in tudi boj za naše meje še v kompleks vprašanj in zasnov strankarskopoličnega življenja. Ni točno, da bi po prevratu bil odpravljen le dvotirni sistem, deželne samouprave pa da so trajale še dalje. Slovenija je via facti obdržala le toliko pravic, kolikor jih pri tedanjem stanju osrednje uprave v Beogradu niso mogli takoj prenesti na ministrstva, ki so si od meseca do meseca (še pred vidovdanske ustavo) razširjala svojo izključno pristojnost. Ker je bila deželna samouprava dejansko odpravljena, zato tudi nikoli ni prišlo do deželnega zbora, čeprav so stranke že nominirale svoje kandidate zanj. »Spočetka« (str. 1129) se ne nanaša na začetek mirovnih pogajanj, marveč na Wilsonovo poslanico meseca januarja 1918, v kateri se zahteva poprava italijanske meje »po jasno določenih narodnih črtah«. Za to, da je to Soča, so Wilsona pridobili njegovi jugoslovanski informatorji. G. dr. Zwitter pogreša brez vzroka navedbo direktnih legitimističnih motivov za vztrajanje Slovencev pri Avstriji: saj vendar (na str. 1153) opozarjam, da se zlasti starejša slovenska generacija ni zavzemala za izvenavstrijsko in protiaustrijsko rešitev jugoslovanskega vprašanja. Moj datum, da je zvezni kancler Schuschnigg napovedal avstrijski plebiscit za 13. marec 1938, je pravilen, ker je bila tega dne nedelja, ko naj bi se bilo ljudsko glasovanje izvršilo; Zwitterjev 15. marec je padel tega leta na torek. Svoj proglas za plebiscit pa je kancler objavil že v noči od srede na četrtek (od 9. na 10. marec 1938).

Prav ko so zgornje vrstice prišle že iz tiskarne, je izšlo poročilo o moji Zgodovini slovenskega naroda tudi v ČZN, XXXV, 1940, str. 92—95. Ocenjevalec g. Fr. Baš preide po daljšem uvodnem besedilu na konkretne ugovore in se takoj spotake ob podpisu slike »kmečke hiše s slovenskega jugovzhodnega ozemlja«. Ob primerjavi z mojim opisom našega stanovanjskega stavbarstva in ob presoji s širšega slovenskega in ne samo lokalno pohorsko-šaleškega zreljšča bi našel, da je oznaka končno le točna, razen, če se mu posreči dokazati, da je predmetna hiša na našem jugovzhodu nemogoča. Pri širokogrudnejšem gledanju na razmere bi tudi Cafova prizadevanja pravilno odtehtal, predvsem bi pa našel, da nikjer ne govorim o nemštvu, pač pa le o nemškutarstvu spodnještajerskih trgov in mest; slovenski politični slovar je doslej oboje prav dobro in ostro ločil. Na str. 978 ne govorim o pojmu ustavovernosti, temveč o ustavoverni stranki; gospod poročevalec se je zadel tudi ob mojo trditev, da je zavest slovenske moči (pod Taaffejem) zrastle povsod. Če bi bil z gospodom ocenjevalcem dejal, da le na Kranjskem, bi me bil kot namišljenega nekakega styrofa gotovo prijel, sedaj ko tega nisem storil, mi spet ni prav. Levstikovo pobudo za organizacijo taborov je ugotovil J. Logar v Levstikovem Zborniku (str. 220). Ne morem se dalje strinjati s trditvijo, da je bil Hermann prvi slovenski deželni odbornik na Štajerskem, in ne Robič. Ker so Nemci hoteli ohraniti »čistost« graške deželne hiše, so se leta 1870, izognili izvolitvi slovenskega odbornika na ta način, da je prišel v odbor M. Hermann, ki so mu (po besedah »Slov. Naroda«, 27. avgusta 1870) Nemci vedno očitali, da ni Slovenec. V tej skrbi za samonemštvo v upravi štajerskega deželnega zastopa so šli Nemci tako daleč, da so snedli dano besedo, da prideta v srenjski odbor dva Slovenca: izvolili niso namreč nobenega Slovenca, marveč zopet edino le Hermanna. Ni bil kandidat za odborniško mesto; to je Hermann na seji 27. avgusta 1870 sam priznal, češ da izvolitve ni »ambicioniral« in da jo — četudi le nerad — vendarle sprejme v pričakovanju, da bo mogel delati za ideje pravice in pravičnosti.

Najtežje kanone pa je g. Baš pripeljal na zapadno mejo in jih naperil zoper orientacijski zemljevid na str. 1130. Ker nosi le-ta napis »Naša zahodna meja«, t. j. meja proti Italiji, ni bilo nameravano, da bi se posebej označeval samoupravni položaj Trsta, ki naj bi ostal pri Avstriji in pod isto suvereniteto kot ostale slovenske dežele. Isto je v vrisanju vmesne reske države: ne tangira naše zahodne, italijanske meje, ki jo hoče zemljevid podati. Vrh tega je bil to bolj efemerni domislek, v tekstu omenjen, njegovo kartografsko fiksiranje pa bi — pri nebarvani reprodukciji — jasnost in preglednost sedanjega zemljevida močno kvarilo.

Kako pa je z Bovecem, z Wilsonovo linijo in z mejo po londonskem paktu, glede katerih g. Baš očita, da so netočno podane? Najprej naj omenim, da je karta izdelana po zemljevidu »Granica prema Italiji« v knjigi: *Adriaticus, Jadransko pitanje*, in po kartah iz zapuščine dr. Zolgerja, ki jih je ta uporabljal na mirovni konferenci v Parizu. Na Zolgerjevih kartah (v merilu 1:200.000) sta črta londonskega pakta in Wilsonova črta vrisani z roko (morda od dr. Zolgerja samega), na Lazičevi francoski karti (*Frontière ethnogr.*) pa tiskani. Na tej slednji karti iz Zolgerjeve zapuščine z napisom »Les revendications italiennes envers l'Autriche, qui a combattu pour le Pangermanisme contre l'Entente et les revendications italiennes envers les Yougoslaves qui, étant le rempart contre le Pangermanisme, sont les alliés naturels de l'Entente« je zarisana tudi meja, ki jo je zahtevala Italija od Avstrije leta 1915.; Bovec stoji tam razločno na vzhodu mejne črte.

Črta londonskega pakta je na treh Zolgerjevih kartah (ena z njegovim podpisom) vrisana s smerjo vzhodno od Idrije čez Veharše na Nanos, Vremšćico, južno od St. Petra na Snežnik. Na Lazičevi »Frontière ethnographique italo-yougoslavo-allemande« teče meja prav tako od Idrije (Veharše) naravnost proti jugu čez Nanos in južno od St. Petra na Snežnik, le da se v rahlem loku izogne Vremšćice (ok. 5 km severovzhodno). Podobno gre tudi na *Adriaticusovi* karti meja vzhodno od Idrije od kmetije Veharše popolnoma v južni smeri čez Nanos (Pleša), Razdrto in Laze ter južno od St. Petra proti Snežniku, le da pušča Vremšćico nekaj kilometrov jugozahodno; malenkostna razlika bi bila torej edino ob Vremšćici. Določba, »da ostanejo vsa savska kotlina in njene odbočke izven italijanskega teritorija«, je presplošna, da bi se dala po njej dokazati nepravilnost nekajkilometrskе variante, ki pa sicer tej določbi v vsem ustreza. Ker mirovne pogodbe pri novih mejah običajno navajajo le glavne, geopolitično ali drugače utemeljene smeri, zato je potem vedno potrebna podrobna, včasih prav dolgotrajna razmejitev na licu mesta po posebnih razmejitvenih komisijah. *Adriaticusova* »Granica prema Italiji« loči smer Wilsonove črte od smeri londonskega pakta ne samo v južnem delu (proti Snežniku in proti Učki), marveč tudi ob Idriji in severno od tod. Stikata se ti dve črti samo v Nanosu. Ne drži se torej razvodja med Savo in Sočo, temveč sega Wilsonova črta daleč na zapad v Sočino porečje proti Čepovanu. Tudi na Zolgerjevi karti je z roko tako zarisana, četudi še s pripombo: »Wilsonova črta (približno)«. Od g. Baša citirani pasus v izjavi predsednika Wilsona z dne 24. aprila 1919 (Šišić, *Jadransko pitanje*, 31) govori le splošno o poteku laško-jugoslovanske meje, ne da bi bila le-ta oparta na kak zemljevid. Če bi bilo res, kar g. Baš svojevoljno trdi, da teče Wilsonova črta od Porezna do Vremšćice tam, kjer je na osporavani karti »Naša zahodna meja« zaznamovana meja londonskega pakta, potem so Lazičeva karta in vse karte iz Zolgerjeve zapuščine čisto napačne. Prišli bi do absurdnosti, da diplomati svojih lastnih dogovorov niso (ali pa le neskladno) poznali in da so na sami mirovni konferenci uporabljali apokrifan material!

Glede povišanja Maistra v čin generala naj omenim, da mi ni moglo biti neznan, da je to storil mariborski Narodni svet, saj je bilo zadevno besedilo priobčeno kar v dveh Zbornikih, ki sem jima bil urednik sam. Dr. Verstovšek se je moral zaradi imenovanja zagovarjati. Narodna večja (zakaj »veče«?) je kot vrhovna državna oblast izvršeno dejstvo odobrila. Dejanje lokalnega Narodnega sveta (ki ga bo vsak sprejel v danih razmerah za utemeljeno in edino umestno, upravni jurist pa najbrž za anarhično) sem smatral zato kot (v revolucijski dobi že izvršen) predlog, ki je dobil svojo sankcijo šele s priznanjem Narodne večje. Baševa patetična »narodnopolitično organizirana javnost vse dežele ter odločnost in stvarnost odgovornosti se zavedajočega vodstva« bi, po utemeljenem mnenju dobrih in verodostojnih poznavalcev štajerskih razmer, ob prevratu ne bila dovoljna opora, če bi se general Maister in njegovi ljudje pri odstavljanju nemških in nemškutarskih uradnih veljav ne mogli sklicevati na to, da je »njihova legitimacija oborožena četa, ki stoji pred uradom« (gl. Slavič, *Državni prevrat v Mariborski oblasti. Slovenci v desetletju 1918—1928*, str. 228). Zato nikar po nemarnem ne tajimo pomena dobro urejene vojaške sile, obžalujemo marveč rajši, da smo jo takrat na drugih odsekih in ob drugih prilikah bridko pogrešali. J. Mal.

Векослав Бучар, Политичка историја Словеначке. Библиотека »Политике«.
Београд 1939. 118 str.

Slovenci smo si do sedaj zelo malo prizadevali, da bi o svoji zgodovini informirali druge narode v Jugoslaviji in izven nje. Primeroma najbolje se more o nas informirati še srbska publika iz članka Lj. Hauptmanna v *Narodni enciklopediji* in iz razprave M. Kosa v publikaciji »Slovenačka« (Srpska književna zadruga, Beograd 1927) ter iz nekaj publikacij za specialna

vprašanja. O pomembnosti takega dela ni treba izgubljeni besed. Res pa je, da pisanje del te vrste ni lahka stvar. Avtor mora predvsem vedeti, kaj je publiki, ki ji je njegov spis namenjen, znano in česa ne ve; zato taka dela ne smejo biti sestavljena iz samih ekscerptov iz publikacij, namenjenih za Slovence. Še bolj napačno pa je mnenje, da je za tako publiko vse dobro, ker naše zgodovine itak ne pozna. Res je, da v takih delih avtor ne sme kopičiti materiala in da mora izločiti vse detajle, ki jih ni mogoče včleniti v zaokroženo sliko; zato pa mora poskusiti odgovoriti na glavna vprašanja, ki mu jih stavljajo tisti, ki se zanimajo za nas: o glavnih sintetičnih pogledih na našo zgodovino, o razvoju razmerja do drugih narodov, o svojevrstnosti naše politične strukture in o historičnem postanku značilnih potez našega narodnega značaja. Tak odgovor je težak posebno zato, ker mu naša dosedanja zgodovinska literatura nudi sicer mnogo elementov za tako sintezo, celotne zaokrožene in poglobljene slike pa ne more posneti po nobeni od naših dosedanjih slovenskih zgodovin. Že zato je potrebno, da se taka dela ne improvizirajo in da jih pišejo strokovnjaki, ki pa imajo smisel za aktualno obliko in za sintetične vidike.

Bučarjeva knjiga ne ustreza tem zahtevam v nobenem oziru. Novih podatkov in vidikov v njej ni, a tudi že znana dejstva niso podana točno in sicer so napake v vseh poglavjih knjige. Posameznih netočnosti tu ne bom navajal. Pregled starejše dobe je vsebinsko zelo skromen. Za novejšo dobo po 1848 se avtor v glavnem omejuje na izpisovanje iz Hauptmannovega članka v NE in predvsem iz Lončarja; a tudi v tem oziru ni imel posebno srečne roke in njegovi ekscerpti ne tvorijo zaokrožene slike; včasih svoje predloge ne reproducira točno ali je pa sploh ne razume (statistika vojnih izgub na str. 61). Za dobo začetkom 20. stoletja in za dobo svetovne vojne je prav, da avtor ne poskuša olepšavati tedanje slovenske politike, moral bi se pa potruditi, da pokaže bolj precizno, kaj so tedaj razni politiki, stranke in gibanja hoteli in kakšno silo so predstavljali. Za poveljno dobo vsebuje knjiga le nekako politično kroniko, ki ni brez napak; postanek novih državnih meja ni pojasnjen, zlasti ne na zapadu. V bibliografiji, kjer naslov »Izvori« dokazuje, da avtor ne razlikuje med viri in literaturo, manjkajo dela za starejšo dobo, tako n. pr. tudi Gradivo, M. Kosa Zgodovina Slovencev in Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva.

Fran Zwitter.

Dragotin Lončar, The Slovenes: A Social History (From the Earliest Times to 1910).

By ..., P. D. (Prague). Authorized Translation from the Slovene. By Anthony J. Klančar, B. Sci. (Illinois). Cleveland, Ohio. American Yugoslav Printing & Publishing Co. 1939. VIII + 78 str.

Ta knjiga je prevod dr. Lončarjeve razprave »Socijalna zgodovina Slovencev«, ki je izšla l. 1911 v slovenski izdaji Niederlejevega »Slovanskega sveta«. Prevajalec je dodal nekaj biografskih podatkov o avtorju (tu je nekaj majhnih netočnosti) in o sebi, izpustil v delu samem nekatere opombe pod črto, opremil odstavke, ki so v originalu označeni samo s številkami, s primernimi naslovi, in dodal v tekstu slovenskim imenom nemške oblike, da jih je mogoče najti na starih kartah Avstro-Ogrske, ter izdelal register, ki ga original nima. Na tem mestu ne mislim ocenjevati originala; poudarim naj samo, da je delo po svojem realizmu, po živahnem stilu in prijetnem podajanju snovi prav posebej primerno za naše ameriške rojake in za ameriško publiko sploh; zato je pravilna prevajalčeva sodba v predgovoru, da predstavlja nekaj edinstvenega v slovenski historiografiji, in biti moramo hvaležni njemu in profesorjema univerze v Chicagu R. J. Kernerju in G. R. Noyesu, ki sta dala pobudo za prevod. V knjigi pogrešamo samo primerno karto. Tudi njena oprema je zelo lepa.

Prevod je v splošnem dober, vendar je v njem precej napak, ki so nastale deloma zaradi ne vedno preciznega prevajanja in deloma zaradi težkoč, ki jih je prevajalcu povzročala naša topografija in pa nekatere slovenske fraze, ki so postale našim ameriškim rojakom že tuje. V celoti sem našel do štirideset divergenc raznih vrst. Med osebnimi imeni je patriarh Paulinus II. označen kot Paul II. (str. 6), med krajevnimi je krška škofija lokalizirana v Krško (str. 16), a škofješko ali loško gospodstvo včasih v Loško vas (Auen) (str. 24); sicer naj omenim še, da mesto o Samovi državi, ki »je bila kos Obrom, Frankom in Langobardom«, prevaja »which formerly formed part of the territory of the Avars, Franks and Langobards« (str. 4); »v grajski ječi« prevaja »in a Graded (Graz) jail« (str. 24), a »za dobe fevdalizma«, »za dobe Čopa in Prešerna«, stalno »after the Age of Feudalism« (str. 24), »after the age of Čop and Prešeren« (str. 54). Kljub takim pomanjkljivostim je pa prevod zelo pozitivno dejanje in je samo želeli, da bi knjiga doživela uspeh tudi pri ameriški publiki.

Fran Zwitter.

Giuseppe del Bianco, La guerra e il Friuli. Volume I. Irredentismo, neutralità, intervento. Collezione »Forum Julii«. Istituto delle edizioni accademiche Udine 1937. Strani 405.

S tem prvim zvezkom svojega dela je segel avtor daleč nazaj v 60 let, ko se je ustvarjala zedinjena Italija in začelo irredentistično gibanje v Furlaniji in sosednjih avstrijskih pokrajinah, zlasti po Goriškem. To gibanje je popisano zelo podrobno obenem z narodnimi boji med Slovenci in Italijani ter političnim razvojem Goriške tja do izbruha vojne med Italijo in Avstro-Ogrsko. Pisateljevo pripovedovanje je živahno, poživljeno z mnogimi detajli in

citati in bo kljub mestoma enostranskemu gledanju dobro služilo tudi slovenskemu zgodovinarju. Zanimive so pisateljeve sodbe o mnogih možeh, n. pr. Antonu Gregorčiču, proštu Faiduttiju, nadškofu Sedeju i. dr., zlasti zanimiva pa je obilica slovenskih imen, ki jih srečujemo že od vsega začetka med goriškimi iredentisti, n. pr. Mulitsch, Riavez, Jamseg, Pogatscnig, Gregorigh (p. 60) ali Millost, Bastiancig, Gherlevigh, Grusovin, Pallich (p. 153) itd. Tudi v predvojni špionazi so imeli svoj delež Slovenci, kot n. pr. znana Ljubljanka Rasberger in Petrič, o čigar žalostni usodi podrobno izvemo v knjigi. Kdor bo pisal novejšo politično zgodovino goriških Slovencev, za katero imamo v obeh Gaberščkovih knjigah komaj surovo gradivo, ne bo mogel mimo Biancovega dela.

S. Kranjec.

Francè Stelè, Slovenske Marije. Mohorjeva knjižnica 114. Celje 1940. Str. 38, slik 65.

V kratkem tekstu, s katerim je France Stelè opremil svoj izbor reprodukcij Marijinih slik in kipov na Slovenskem, je ugotovil tri skupine Marijinih upodobitev v splošnem umetnostnem gradivu: zgodovinsko, ikonsko in simbolično-alegorično skupino. Prva je ustvarila življenjepisne slike Kristove, v katerih vrsto se po evangelijski nujnosti uvrščajo tudi slike iz Marijinega življenja. Več gradiva kot evangelijski pa so nudili apokrifni teksti, ki jih katoliška cerkev ne priznava. V slovenskem gradivu je le en ciklus v celoti posvečen Marijinemu življenju, in sicer pri Sv. Primožu nad Kamnikom. Posamezne scene so zelo pogoste v stenskem slikarstvu in na tablah, pa tudi v kiparstvu. Skoraj najbolj razširjen tip je prav Pietà, ki je po Stelletovem mnenju nastala iz Zalovanja pod križem. V slikarstvu je zelo pogostno Oznanjenje, pa tudi Rojstvo, Trije kralji in Snemanje s križa, Prihod sv. Duha, kjer je povsod prilika za upodabljanje Marije. Ožje teme so: Marijina smrt, Vnebovzetje in Kronanje.

V drugi skupini našteva avtor med nabožnimi slikami znane tipe, kakor so nastali večinoma na vzhodu. Posebej omenja »ustvarjene« slike (ahejropojetos) ter one, ki se naslanjajo na znane bizantinske vzorce. Posebno vsi trije slovenski ohranjeni romanski kipi se naslanjajo na Nikopojijo. Pripomniti je treba, da so romanske madone na prestolu povsod variacije Hip-solitere s krono ali pa tudi brez nje, kakor je bila upodobljena že v katakombah (z matrono Turturo) in je postala pozneje splošen bizantinski motiv. Pri nas je znana tudi Glikofiluza, ki jo Slovani imenujejo Umilenije. Kasnejše slovenske Marije pa imajo svoj neposredni izvor v italijanskih milostnih podobah.

V zadnjem odstavku obravnava avtor novejša umetnostna dela, kajti šele barok je ustvaril vrsto simboličnih podob v zvezi z naukom o brezmadežnem spočetju in z materinstvom. V slovenskem gradivu so posebno pogosti kipi Pietà v srednjem veku, pa tudi Marija zaščitnica s plaščem je predmet mnogih slik in znamenitega reliefa na Ptujski gori. Znana je njena variacija kot kužne slike. Razen Deisis, ki obsega poleg Krista še Marijo in Janeza kot priprošnjaka, so v novejšem času pogostne slike Brezmadežne z lursko variacijo, Kraljice rožnega venca ter Srca Marijinega.

Avtor zaključuje svoj uvod s spoznanjem, da vsak čas ljubi in razvija svoj tip Marije. Med barokom in nazarenstvom je precejšnja vrzel, novi čas pa se vrača k nabožnim nalogam in tudi k Marijinim upodobitvam.

Stelletov uvod je omejen le na najnujnejšo razlago ikonografskih tipov, ne da bi govoril o širših zvezah z občno umetnostjo. In vendar je poglavje o nastanku Marijinih ikonografskih tipov v bizantinski umetnosti zelo zanimivo ter podlaga za velik odstavek v zahodni ikonografiji. V zvezi z nastankom Pietà bi bilo treba omeniti, da je mogoče razvoj te teme zasledovati daleč nazaj in najti njeno izhodišče v bizantinskem Objokavanju Krista, ki je umetnostno in psihološko močno dozorela kompozicija. Nastala je izključno na podlagi apokrifnih tekstov (Nikodemov evangelij ter po njem razni melodii) ter s tem pokazala potrebo mas po psihološki razlagi prestvarnih kanonskih tekstov. Slavní VIII. sermon Georgija Nikomedijskega ima na zahodu paralelo v sermonu »de planctu beatae Mariae« Bernarda de Clairvaux, ki bi mogel tudi v pričujoči knjigi približati množici manj pristopno kiparsko skupino, na podlagi človeško tople fabulistike, iz katere sta vzhod in zahod črpala svoje pesniško globoke formulacije. S tem bi bil podprt estetični moment, ki ga je mogel avtor upoštevati le s popularnim vrednotenjem. Vse to gre gotovo na rovaš ljudske izdaje, za kakršno se je odločila Mohorjeva družba in s kakršno je moral avtor računati. Umetnostna in razvojna sestavina je morala stopiti v ozadje.

Velika zasluga Stelletove knjige, ki razen uvoda prinaša podroben opis reprodukcij in lep izbor slovenskih Marijinih kipov, reliefov, fresk, slik in grafik, je v tem, da predločuje umetnostno zelo pomembno gradivo, ki ga bo odslej imel v rokah tudi preprosti človek. Ta vrednost knjige se še poveča, če poudarimo, da je v nekaterih dobach mogoče edino na podlagi ohranjenih Marijinih upodobljenj zasledovati razvoj slovenske umetnosti. Zato bi knjiga zaslužila poleg cenene tudi izdajo na boljšem papirju.

F. Mesesnel.

Vsebina — Table des matières

Razprave in zapiski — Dissertations et mélanges

Ložar R., Študije o ljubljanski keramiki	1
<i>Etudes sur la céramique de Ljubljana</i>	
Saria B., Novi napisi s Kranjskega	36
<i>Nouvelles inscriptions provenant de la Carniole</i>	
Schmid W., Emona ni bila vojaški tabor	44
<i>Emona n'était pas camp militaire</i>	
Saria B., Emona ni bila vojaški tabor?	55
<i>Emona n'était pas camp militaire?</i>	
Mal J., Rota — staroslovenska prisega	58
<i>Rota — serment vieux slovène</i>	
Grivec Fr., Dve pismi papeža Hadriana II. knezu Koclju	65
<i>Deux lettres du pape Adrien II au prince Kocelj</i>	
Kos M., »Tri velike zmote« o Cirilu, Metodu in Koclju	68
<i>»Trois grandes erreurs« concernant Cyrille, Méthodius et Kocelj</i>	
Kos M., Slovenske prisega loških in blejskih kmetov	71
<i>Serments slovènes des paysans de Loka et de Bled</i>	

In memoriam

Dr. Anton Korošec (Fr. Lukman) Nécrologe	75
Dr. Oskar Gratzy (J. Mal) Nécrologe	76
Ludvik Šivic (J. Polec) Nécrologe	77

Slovstvo — Chronique

Corpus vasorum antiquorum — Pal Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen (R. Ložar)	78
Sandor Gallus et Tibor Horvath, Un peuple cavalier préscythique (R. Ložar)	80
Aladár Radnóti, Die römischen Bronzegefäße von Pannonien (R. Ložar)	81
Ilona Kovrig, A császárkori fibulák főformái pannoniabán (R. Ložar)	81
Dobó Arpad, Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae (B. Saria)	81
Tabula Imperii Romani — Bibliographia Pannonica (B. Saria)	82
Anton Sovrè, Stari Grki — Cerkvenih očetov izbrana dela (B. Saria)	83
Leo Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive (M. Kos)	85
Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee (M. Kos)	85
Aleks. Solovjev, Predavanje iz istorije slovenskih prava (J. Polec)	86
K. Zechner, Die Rechte der Kärntner Städte im MA (J. Žontar)	87
Dr. Jos. Žontar, K zgodovini prevedbe koseščin (J. Mal)	88
Vikt. Živić, Hrvati u Kranjskoj (J. Mal)	90
Dr. Anton Urbanc, Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz l. 1452 (S. Jug)	91
G. B. Corgnali, Lo statuto della Confraternità di S. Girolamo degli Schiavoni (S. Jug)	91
Bunc Stanko, Imena za denar na Slovenskem (B. Saria)	92
Dr. Ivan Pintar, Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani (J. Polec)	92
Egon Corti, Anonyme Briefe an drei Kaiser (J. Mal)	93
Dr. Jos. Mal, Zgodovina slovenskega naroda (Fr. Zwitter)	94
L. Mlaker, Kazalo h Grudnovi in Malovi Zgodovini	94
J. Mal, Dostavki in popravki	100
Vekoslav Bučar, Politička istorija Slovenačke (Fr. Zwitter)	102
Dragotin Lončar, The Slovenes: A Social History (Fr. Zwitter)	103
G. del Bianco, La guerra e il Friuli (S. Kranjec)	103
Fr. Stelè, Slovenske Marije (Fr. Mesesnel)	104

